

rodarummet.org • #207-208 sedan 1969

socialistisk
teoretisk
tidskrift

röda
rummet.

#1-2
2025

Kapitalism utan mänskligt ansikte

Kära läsare

#207 #208

Med Donald Trump som president inträder av allt att döma en ny politisk period i den senkapitalistiska eran. Om den tidigare perioden inleddes den 11:e september 2001 och det "krig mot terrorn" som kom att föras i de mänskliga rättigheternas namn, representerar Donald Trumps pågående "krig mot woke" en naken kapitalism helt utan mänskligt ansikte där kapitalister och deras politiska hantlangare öppet berikar sig med alla till buds stående medel. Trump har rivstartat sin andra mandatperiod med ett frontalangrepp på misshagliga aktivister, statligt anställda, akademiker och ytterst sett hela den gigantiska rörelse mot rasistiskt polisvåld och orättvisa som främst representeras av Black Lives Matterrörelsen. Därtill har Trumps tillträde som president inneburit att såväl Putin som Netanyahu passerat ytterligare gränser just när man trodde att det inte kunde bli värre. Om någon har låtit sig övertygas av Francis Fukuyamas idé om "historiens slut" och den liberala demokratins slutgiltiga seger är det hög tid för omprövning.

Listan på bakslag skulle tyvärr kunna göras mycket längre. Det viktiga är hursomhelst att konstatera att en kapitalism med rättigheter, demokrati, mångfald, frihandel och klimatpolitik verkar ha bytts ut mot en som kastat alla pretentioner på att legitimera sin rovdrift överbord.

För en marxistiskt grundad vänster gäller det i det här läget att navigera med stor noggrannhet. Åt höger riskerar vi att gå vilse i ett liberalt omfamnande av formella rättigheter och en form av demokrati som inte angriper ojämlikhetens ekonomiska rötter. I värsta fall hamnar vi på den här vägen i allians med organisationer och partier som inte har några som helst problem med kapitalism och

nyliberalism och som bidragit till den splittring och polarisering vilken lagt grunden för den trumpistiska politiken, även om de på ytan ser sig som motståndare till högerens attacker på demokrati och rättigheter. På den andra sidan lockar tvärtom ett ultravänsteristiskt förkastande av allianser som sådana. Här motiveras ofta vägran att samarbeta medelst en idé om att demokrati och rättigheter under kapitalismen ändå bara är ett vapen i eliternas imperialism och försök att hålla arbetarklassen tillbaka. I den här situationen är det avgörande att inte tappa bort frågan om antikapitalism, samtidigt som högerens attack mot den liberala demokratins institutioner och folks rätt till självbestämmande inte får underskattas.

För att kunna ställa de grundläggande frågorna om vår tids politiska och ekonomiska utmaningar krävs plattformar för socialistisk debatt om den aktuella konjunkturen, om teori, historia och strategi. Syftet med *Röda rummet* är att vara en sådan plattform.

Vi har nu under mer än ett år kommit ut som en självständig tidskrift med egna prenumeranter och ett nytt format. Vi har med hjälp av en utökad redaktion breddat tidskriftens innehåll och arbetar på ett mer systematiskt sätt än tidigare med övervakning av den radikala bokutgivningen inom ramen för vad vi kallar för "Den röda tråden." Vi har fått många nya prenumeranter och har träffat er läsare i olika sammanhang. Men när samtiden ser ut som den gör vill vi nå ännu fler, så vi hoppas att du som läser den här texten vill hjälpa oss att hitta fram till nya och nygamla läsare. I en tid då vänstermedia pressas tillbaka är anfall bästa försvar. Vi kommer med andra ord inte nöja oss med mindre socialistisk debatt och diskussion.

Välkommen in i Röda rummet!

A red circular logo with the word "Red." in white script font.

I DETTA NUMMER

>4

*Palestinas kamp och
fossilkapitalets förödelse*

>10

Andreas Malm svarar läsarna

>12

Social reproduktion och tid

>17

*Kampen om medborgarnas
känsloliu*

>21

Samhällskritikens förutsättningar

>24

*Möten med
Carl-Göran Ekerwald*

>27

*Intimitet och politik i Knausgårds
Min kamp*

>37

*Den amerikanska vänsterns
wokekrig*

>45

En marxistisk teori om DOGE

>48

*Vart går Palestinarörelsen
på universiteten?*

>55

Att värdera omsorg

>59

Den röda tråden

Palestinas kamp och fossilkapitalets förödelse

The Destruction of Palestine Is the Destruction of the Earth

Andreas Malm

I boken *The Destruction of Palestine is the Destruction of the Earth* (2025) argumenterar **Andreas Malm** för att Israels förstörelse av Gaza är djupt sammankopplad med fossilkapitalismens förstörelse av jorden. Med utgångspunkt i historiskt och samtida material menar Malm att fossilkapitalet har strävat efter att dominera Palestina ända sedan 1840 då den brittiska flottans ångdrivna kanonbåtar tvingade igenom ett frihandelsavtal. Idag äger det "första avancerade senkapitalistiska folkmordet" rum med klimatkrisen som fond. Dessutom reflekterar Malm över hur den globala vänstern ska förhålla sig till det palestinska motståndet och dess olika fraktioner, samt kritiserar dem som reducerar USA:s imperialistiska agerande i regionen till ett resultat av pro-israelisk lobbyverksamhet. Här publicerar vi tre kommentarer på boken, med ett efterföljande svar från Malm.

Utrota varenda jävel i Palestina, varenda fattig på jorden

Salah Abdelaziz

Vår mörka samtid kännetecknas av att vi ständigt tvingas lära oss nya ord för att beskriva saker som aldrig borde inträffa. Vad gäller Palestina är det ofta ord som slutar på -cide, från latinets caedere, att hugga ner eller döda: genocide – folkmord; sociocide – förstörelse av ett samhälle; uricide – förstörelse av städer; culturicide – förstörelse av kultur och kulturarv; scholasticide – förstörelse av skolor och utbildningssystem. "Poeticide. Is that a word? To kill the storytellers, the poets," frågar den irländska författaren Emer Martin. Hur många -cide-ord kan en plats bära? Hur mycket våld i -cide-form kan en plats motstå?

Palestina är en plats av förtrollande skönhet, djup sorg och skräck – en plats där den koloniala och kapitalistiska världens motsättningar kulminerar och koncentreras. Den palestinska kampen är därför inte bara en kamp mot sionismen, utan oundvikligen också mot de strukturer som upprätthåller världen så som vi känner den. Som titeln på Andreas Malm's bok så är förstörelsen av Palestina också förstörelsen av jorden. Den palestinska kampen bör därför vara allas kamp. I boken lägger Malm ännu ett ord till förstörelsens vokabulär: paupericide – en term för hur fossilkapitalismen driver en utveckling som gör jorden obeboelig. Men hur kan vi förstå palestiniernas eviga Nakba – sionismens pågående förstörelse av allt palestinskt – i relation till den hänsynslösa fossilkapitalism som hotar att ödelägga hela jorden?

Boken undersöker hur förstörelsen av Palestina och jorden ömsesidigt påverkar och formar varandra. Från mitten av 1800-talet, när det brittiska imperiet befäste sin makt över Palestina och Egypten, till sorgen och motståndet i dagens Gaza. Den brittiska dominansen i regionen möjliggjordes av en ny krigsteknologi: ångbåtar drivna av kol, som ersatte de gamla segelbåtarna. Innan dess hade ångkraften redan omvandlat den brittiska ekonomin och skapat en beroendeförhållande mellan kapitalismen och fossila bränslen. För att få tillgång till fler marknader och råmaterial underkuvade det brittiska imperiet stora delar av världen. Malm beskriver hur produktions- och krigsteknologier, kapitalism och kolonialism flätas samman i en ond cirkel, där fossila bränslen och de koloniserades döda kroppar ger systemet näring.

Sionismen träder in i historien som ett av det brittiska imperiets regionala projekt – ett bosättarkolonialt projekt vars funktion är att säkra fortsatt dominans över och exploatering av denna del av världen. Men vilka likheter och skillnader finns mellan sionismens förgörande våld mot palestinier och den förstörelse som fossilkapitalismen och den globala uppvärmningen orsakar? Är skillnaden en fråga om intentioner? Man kan säga att varken någon enskild stat eller något företag hade som uttalat mål att döda de över 11 000 människor som i september 2023 miste livet på grund av den katastrofala översvämningen i Derna, Libyen. Däremot finns det överväldigande bevis på att den sionistiska entiteten faktiskt har en tydlig avsikt att förstöra Gaza. Med andra ord: där folkmordiskt våld riktas mot ett specifikt folk riktas fossilkapitalismens dödliga förstörelse inte mot någon särskild grupp. Ordet pauper i paupericide kommer från latin och betyder fattig eller nödställd. Paupericide betyder alltså bokstavligen "att döda de fattiga." Och även om fossilkapitalismen inte alltid har ett specifikt folk som sitt direkta mål, förstör den både jorden och jordens fördömda.

Men är inte frågan om intentioner missvisande? Enligt en liberal tolkningsram knyts våld till individer, aktörer eller stater som orsakar omedelbar skada på kroppar och egendom. Förövaren måste vara en identifierbar aktör med tydliga avsikter – annars anses det omöjligt att tala om ansvar eller skuld. Enligt denna logik kan våld aldrig förstås som något som är strukturellt inbäddat i hur den koloniala och kapitalistiska världen faktiskt fungerar. Samma liberala tänkande betraktar folkmordet i Gaza som orsakat av en fascistisk regering med folkmordiska intentioner, snarare än som en intensifiering och utvidgning av den Nakba som redan pågår. Boken påminner oss om att våldet måste förstås som en strukturell och historisk process – inte som specifika aktörers plötsliga utbrott.

Boken erbjuder också en nyanserad läsning av det palestinska motståndet. För den västerländska vänster som glömt bort vad antikolonial kamp innebär – eller kanske aldrig riktigt förstått den – kan boken fungera som ett riktmärke. En kärleksfull invändning är dock att Malm tycks förknippa det sekulära med det goda: ju mer sekulärt motståndet är, desto bättre är det. Men som C.L.R. James argumenterar i *A History of Pan-African Revolt* (1938) återfinns många av det antikoloniala motstånd-

dets politiska resurser just i de koloniserades egna traditioner. Som exempel kan vi tänka på den latinamerikanska befrielse-teologin. Detta gäller även i Palestina, där många hämtar styrka från islam – som en källa till rättvisa, tålmodighet och gemenskap. Och om många av de som utsatts för paupericide har icke-sekulära traditioner, varför inte mobilisera dessa för att utmana den sekulära världsbild som reducerar naturen till en stum, kalkylerbar och exploaterbar råvara, och som därmed bidrar till jordens förstörelse?

Bränd jord i Palestina

Teemu Vaarakallio

Översättning från engelska av Mikael Omstedt

I analysen av kapitalismens historia stöter vi ofta på två konkurrerande förklaringsmodeller: en ekonomisk och en militär. Oavsett om det rör sig om koloniala erövringar eller inhägnandet av allmänningarna, upprättandet av det löpande bandet eller polismaktens födelse, ställs vi gång på gång inför valet att förstå sådana rörelser genom antingen kapitalackumulationens eller säkerhetens logik. I grunden handlar det om huruvida historiens drivkraft är att maximera förmågan att producera eller förmågan att förintä, även om de två förstas alltid är tätt sammanflätade.

Den första kategorin av orsaker står i centrum för Malms ekomarxistiska författarskap. Den här gången inleder han dock med en skildring av våldets militär-teknologiska utveckling snarare än kapitalets rörelselagar. Ett sådant fokus är vanligare hos de som betonar imperialismens militära logik istället för de ekonomiska förklaringsmodeller Malm annars föredrar. Malms inledande analys av en brittisk ångdriven kanonbåts pulverisering av den palestinska staden Akka i november 1840 liknar således den indiske författaren Amitav Ghoshes skildring av det koloniala våldet som ångbåten Nemesis tillfogade under det första opiumkriget i sin hyllade bok *The Nutmeg's Curse* (2021), som också analyserar imperialismens ekologi. Men, till skillnad från Ghoshes önskan att lyfta både mänskliga och icke-mänskliga orsakssamband, betonar Malm med sitt historiematerialistiska perspektiv främst ekonomiska förklaringar. Hans fokus ligger på den överproduktionskris i det brittiska imperiet som ledde till ett behov (och/eller vilja) att nyttja kolonialt våld, drivet

av fossilbränslen, för att inkorporera främmande länder och folk i kapitalismen.

Att avgöra om säkerhet eller ackumulation utgör historiens viktigaste drivkraft är en mödosam uppgift. För i krig och våld – framför allt i dess imperialistiska och koloniala uttryck – finner vi en sadism och en villfarelse om överhöghet som varken kan förklaras med hänvisning till ekonomisk rationalitet eller psykologi. Kan Israels våld, till synes utformat för att sätta rekord i antal amputerade barn, verkligen härledas till en kapitalistisk logik? Samtidigt, är det inte sant att militärt våld oftast gynnar kapitalet, även om det militära våldets omedelbara orsaker inte är ekonomiska?

Om vi tar Malms påstående om att ”det inte finns några gränser för vad staten Israel kan komma undan med” på allvar, tvingar det oss att väcka liv i ovanstående problematik. För om den pågående förstörelsen av Gaza och folkmordet på palestinerna enbart varit ekonomiskt motiverade hade det funnits sådana gränser. Eftersom jag tror att Malm har rätt när det kommer till Israels gränslösa våld måste vi rikta blicken mot kapitalismens militära uttryck.

Ett grundläggande drag i kapitalismen är de ständiga osäkerheter som skapas av vad Karl Marx och Friedrich Engels benämner som det konstanta revolutionerandet av produktivkrafterna. Som de skriver i Kommunistiska manifestet präglas kapitalismen av att ”allt som är fast förflyktigas”. Slutresultatet är ett permanent tillstånd av osäkerhet, gentemot vilket kapitalismen lyfts fram som det enda möjliga, realistiska och naturliga svaret. Således rättfärdigas kapitalismens till synes storsinta system av kontroll, övervakning, tortyr och död.

Detta är det historiska uttrycket för liberal säkerhet, vilken alltid är synkroniserad med osäkerhet. De som studerar imperialismen har visat på betydelsen av kontroll av land och natur för denna form av säkerhet, som omvandlar naturen från en bebodd plats till en ekonomisk och militär resurs. Men säkerhetsapparaten kan aldrig helt och håller koppla av eftersom att såväl den mänskliga som den icke-mänskliga naturen ständigt riskerar att bli farlig. Detta är den grundläggande insikt som begreppen biopolitik och nektopolitik bidrar med: kapitalismens främsta måltavla är livet självt. Och eftersom livet är oförutsägbart kan fara uppstå i vilket ögonblick som helst. Det kan därför inte finnas några förutbestämda gränser för kapitalismens drivkraft att förintä liv i säkerhetens namn.

Det är viktigt att förstå att det inte finns någon motsättning mellan liberala, biopolitiska krig och kapitalistiska, geopolitiska krig. Den liberala säkerheten är inget annat än kapitalismens historiska säkerhet. I Palestinas förstörelse – och alltmer i jordens förstörelse i den hållbara tillväxtens namn – upplöses gränserna mellan det geopolitiska, resursmotiverade kriget och det rasistiskt kodade biopolitiska kriget som riktas mot hotande folkgrupper.

Malm beskriver hur 7 oktober krossade Israels känsla av säkerhet. Det var inte så att palestinerna plötsligt blev ett hot mot det fossilkapitalistiska systemet, utan snarare att hela det palestinska folket (och det palestinska livet i sig) hotade det liberala livet och det hyperboliska tillstånd av säkerhet som kännetecknar fossilkapitalismen. Därmed blev barnen måltavlor.

Slutligen, eftersom det trots allt rör sig om en pamflett, känns det lämpligt att avsluta med en kortare och mer uttalat politisk reflektion. I min läsning syftar pamfletten till att identifiera en konvergenspunkt för miljörörelsen och den pro-palestinska (och mer generellt anti-imperialistiska) rörelsen. Huvudargumentet återfinns såklart i titeln: Palestinas förstörelse är jordens förstörelse. Oundvikligen ställs frågan om Palestinas förstörelse hade varit mindre politiskt relevant om det inte också var jordens förstörelse. Utifrån författarens biografiska reflektioner är svaret naturligtvis nej. Trots det undrar jag om inte inramningen av det palestinska motståndet som en ekologisk kamp riskerar att förstärka vad den palestinska skribenten Mohammed El-Kurd beskriver som behovet att framställa palestinier som "perfekta offer"? Om det är så, vem förväntar vi oss då att vinna över till kampen? Personligen har jag förlorat intresset för att skärskåda folks motiv för att göra det rätta; om en sådan argumentation hjälper mobiliseringen för den palestinska saken måste den vara korrekt. Ändå hoppas jag att ingen i klimatrörelsen först måste övertygas om att palestinerna är ekologiskt progressiva innan de stöttar deras rätt att göra motstånd.

Imperiala intressen och gränslöshetens politik

Edda Manga

Även om folkmordet i Gaza kan ses som en upprepning och logisk konsekvens av den mo-

derna/koloniala världens logik finns det också något nytt och apokalyptiskt över det. Dess spektakulära uppvisningar av statlig laglöshet hotar den världsordning vi bebor genom att tömma dess grundläggande begrepp på innehåll: krig, rätt till självförsvar, humanitär rätt, mänskliga rättigheter, internationell lag, legitima mål, proportionalitet, skydd för civila och inte minst "mänskligheten". Det är förstås inget nytt att en statsmakt i praktiken agerar emot ideologins eller "rättens" framsida. Det som skiljer detta brott mot mänskligheten från andra som ägt rum efter att begreppet etablerades är hur den israeliska statsmakten offentligt demonstrerar rättens obscena baksida som ett sätt att de facto etablera en ny ordning – att helt enkelt byta spel.

Inför folkmordets exemplariska gränslöshet förväntar sig Malm – som från etisk synvinkel placerar sig inuti humanismens diskurs – indignation hos varje vettig människa och avståndstagande från varje stat som gör anspråk på att tillhöra det internationella samfundet. Han ställer därför frågan varför länder som Storbritannien och Frankrike inte bara passivt ser på utan även aktivt medverkar till folkmordet. Varför är Palestinas förstörelse inte bara ett mål för staten Israel utan också för det amerikanska imperiet? Varför drivs detta folkmord som ett transnationellt projekt av de "avancerade kapitalistiska länder" vars hegemoni vilat på modern humanism?

Malm svarar genom att dra paralleller till det globala fossilkapitalets gränslösa förstörelse. På samma sätt som det inte finns några gränser för Israels våld mot palestinerna finns det inga gränser för den fossilutvinning som driver klimatkollapsen. Genom att knyta samman fossil energi, historisk kolonial expansion och de västerländska imperiernas långvariga mobilisering av judiska bosättningar i Palestina som geopolitisk maktstrategi erbjuder Malm en viktig materialistisk förståelse av våldets struktur. Folkmord och miljöförstörelse binds samman som uttryck för ett fossilt imperium som riktar energi och våldskapital mot expansion, kontroll och vinst, oavsett konsekvenserna för mänskligt liv och planetens överlevnad.

Här skulle jag vilja gräva vidare. Med tanke på dessa kapitalistiska eller imperiala "intressens" uppenbara suicidala tendenser uppstår frågan om hur och varför de kan framstå som rationella, åtråvärda eller oundvikliga. Malm går snabbt fram i frågan om intressenas historiska utveckling och ibland kan det låta som att de på

något sätt är självklara, naturliga eller logiska komponenter av det kapitalistiska eller technofolkmordiska systemet. I ett svar till en av sina kritiker – som insisterar på den israeliska lobbyns agentskap – utvecklar Malm sin förståelse av imperiala intressen. Han beskriver dem som

”[politiska] projekt som drivs av en inre dynamik, som verkar över en lång tidsperiod men kondenseras i varje historisk situation och uttrycks genom handlingar och tankar hos imperiets härskande klasser, i syfte att försvara och utvidga dess makt och, i sista hand – i den mån vi talar om kapitalistiska imperier som USA – främja kapitalackumulation, särskilt det kapital som är baserat i metropolen, såsom det amerikanska kapitalet. Denna definition är fullt förenlig med att projektet kan misslyckas eller leda till olyckor. Ett projekt kan ligga i imperiets intresse och ändå, med tiden, främst leda till problem för det.”

Men det besvarar inte frågan om hur det är politiskt möjligt att normalisera ett tillstånd där Israels våld mot palestinier saknar gränser och där utvinning av fossila bränslen och avverkning av skog fortsätter att öka trots att konsekvenserna är kända.

Malms engagerande text väcker fler frågor. Kanske bevittnar vi ett steg bort från den humanistiska världsordning som vilar på idén om alla människors lika värde och vars ideologiska framsida erkänner frihet, jämlikhet, rättvisa och fred som politiska mål? Men vad är det för världsordning vi i så fall kliver in i? Vad möjliggör att så många inom imperiets befolkningar finner sig i rollen som passiv åskådare eller aktivt väljer att titta bort? Vilka mekanismer möjliggör detta? Är det för att våra ”intressen” och subjektiviteter är strukturerade på ett sätt som gör dem förenliga med det fossila imperiets ”intressen” eller finns det andra skäl?

I det här sammanhanget tror jag att analysen kräver ett utforskande av den imperialistiska maktutövningens kulturella, affektiva och estetiska dimensioner. Sitt välargumenterade och genomgående materialistiska perspektiv till trots noterar Malm vissa affektiva mekanismer och drivkrafter i sin analys: fossilkapitalets apatisk-strukturella natur; rasismens differentiering av olika befolkningars sörjbarhet; hur ”hat” och hotad högteknologisk dominansposition driver Israels våld mot palestinier. Han redogör även för hur religiösa föreställningar

spelat roll för människors identifiering med det brittiska imperiets mission och mobilisering för det sionistiska projektet. Men dessa observationer förblir teoretiskt underutvecklade och marginaliseras i analysen.

Jag saknar också ett genusperspektiv. Malms fokus på fossila bränslen, krigsmaskinerier, stormaktspolitik och kapitalackumulation som historiska drivkrafter bortser från hur imperiers makt reproduceras genom könad arbetsdelning och kontroll över relationellt och reproduktivt arbete. Detta leder till att imperialismens maktutövande och våld ensidigt tolkas i förhållande till imperiets behov att kontrollera resurser och territorier och förbiser dess strävan att kontrollera och strukturera människors relationer till varandra, till naturen och till tid. I Gaza riktas våldet mot familjestrukturer, barnafödande, vårdtillgång och rörelse mellan kroppar. Själva reproduktionsförmågan är måltavlan. Klimatvåldet riktas också mot relationella system och bryter upp band mellan människor och land, mellan generationer, mellan arter. Om sambandet mellan folkmord och miljöförstöring undersöks utan att detta ”intresse” att kontrollera relationellt och reproduktivt arbete synliggörs blir det svårt att förstå varför våldet strukturellt och systematiskt riktas mot kvinnor och barn

Slutligen vill jag lyfta fram ett intressant spår som rör de politiska möjlighetsbetingelserna för en gränslöshetens politik. I relation till detta refererar Malm sporadiskt till ”interimperiala rivaliteter”, med hänvisning till de brittiska och amerikanska imperiernas relationer till det osmanska imperiet, Sovjetunionen och Kina. I *Inter-imperiality: Vying Empires, Gendered Labor, and the Literary Arts of Alliance* (2020) argumenterar Laura Doyle för att imperier alltid formas i relation till varandra, och att även antiimperiala rörelser agerar inom ett multivекtoriellt maktfält snarare än mot en enskild förtryckare. Hon skriver också fram att imperiella befolkningars agens sker inom ramarna för ett strategiskt förhandlande mellan olika imperier. En tanke som uppstår är att folkmordets gränslösa publika våld sker i en ”globaliserad värld” som ser ut som ett enda fossilt imperium utan utsida. I vilken mån är borttraderandet av det förhandlingsutrymme som konkurrerande imperier skapat en avgörande möjlighetsbetingelse för gränslöshetens politik? Och vad innebär detta för motståndet? <<

"Vad har min insats varit? Vad har jag varit beredd att offra? Vad gjorde jag när det palestinska folket ställdes inför sionismens slutgiltiga lösning?"

Andreas Malm
svarar på nästa sida

Andreas Malm svarar läsarna

När jag skriver de här orden, på kvällen den 19 maj 2025, har min vän från Khan Younis nyss gett mig sin senaste uppdatering om sin moster, hans enda släkting kvar i livet inne i Gaza (själv befinner han sig i Qatar). "Order om att evakuera i dag. Hon lämnar allting bakom sig. Det var redan illa nog att hon bodde i vårt hus där hela vår familj massakrerades – dessförinnan sov hon i al-Mawasi, i ett tält – nu måste hon ta sig tillbaka dit eller någon annanstans för Khan Younis ska evakueras. Khan Younis finns inte mer." Det sista som återstår av staden och lägret pulvreras i detta nu. Mina minnen från Khan Younis samlas i ett bestående intryck: jag har aldrig sett en plats med ett sådant kompakt folkmyller på gatorna, så oerhört många människor sammanpressade i klaustrofobiskt trång stadsmiljö, som om varje gränd var fylld av en massdemonstration – så många individer upptagna av sina dagliga ärenden, instängda, kringrända, inlåsta av ett enda skäl: deras föräldrar var inte judar utan palestinier. Därför ska de nu också utplånas. Folkmordet växlas upp i en än högre nivå av utrotningskrig och jag plockar fram mina gamla svartvita foton från Gaza och allting bara fortsätter mot slutpunkten och jag famlar efter mening, jag förbannar denna förbannade västvärld som inte låter detta ske i någon slags passiv åskådarställning utan aktivt genomför detta mord på det enda folk jag någonsin har velat kalla mitt, jag förbannar Vänsterpartiet och hela jävla Sverige men mest av allt förbannar jag mig själv: Vad har jag gjort? Vad har min insats varit? Vad har jag varit beredd att offra? Vad gjorde jag när det palestinska folket ställdes inför sionismens slutgiltiga lösning?

Kamrater, låt oss vara eniga om en sak: hade det funnits en vänster värd namnet i dagens

Europa skulle det palestinska motståndet haft sin pendang i norr. En gång i tiden existerade en sådan anti-imperialistisk front i Europa, en som ägnade sig åt handfast solidaritet med palestinier och andra förtryckta folk; den upplöstes och försvann ur historien åren runt 1991. Sedan dess finns bara de ohejdade katastroferna.

I detta absoluta mörker och tomrum är det åtminstone gott att ha kamrater att tala med: jag är tacksam för kommentarerna till min lilla pamflett *The Destruction of Palestine Is the Destruction of the Earth*. Några kortfattade tankar som svar. Saleh Abdelaziz skriver klokt och drabbande om hur Palestina är ett laboratorium för nya former av "-cide". Om jag förstår honom rätt ifrågasätter han distinktionen mellan ett folkmord som grundas i explicita intentioner och andra former av massmord som saknar sådana avsiktsförklaringar, men jag tror att den förblir viktig att upprätthålla: de sju miljoner människor som dödas av luftföroreningar varje år är inte offer för folkmord. Olika våldsformer har olika kvaliteter och modaliteter; folkmord definieras just av det utsagda målet att utplåna en folkgrupp på grund av dess identitet som sådan. En hel yrkeskår av folkmordsexperter – eventuellt tvivlande läsare rekommenderas att följa den ledande *Journal of Genocide Research* – har påvisat att det som nu sker i Gaza om något är ovanligt bland folkmord för att avsiktsförklaringarna varit så många, så oförblommerrade, så skamlösa. (För någon månad sedan, Knessetledamot för det regeringsbärande Likudpartiet Moshe Saada: "Ja, det är vår plikt att svälta ut Gazas befolkning." För ett par veckor sedan, den ledande teveproducenten Elad Barashi: "Vi borde fylla Gaza med gaskammare och tåg och göra slut på den här historien. Låt det ske en Förintelse i Gaza." Idag, finansminister Bezalel Smotrich: "Vi utplånar/förstör/

förintar/tillintetgör” – exakt svensk översättning är oklar – ”nu allt som återstår av Gaza.”) Det här är speciellt. Det förtjänar sin egen brottskategori. Men bland folkmord är detta exceptionellt av ett annat skäl, som jag försökte ringa in i min pamflett: aldrig tidigare har de mest avancerade kapitaliststaterna under detta stadium av senkapitalism så direkt organiserat och förövat ett folkmord. Det är inte bara entitetens folkmord. Det är hela imperiets – USA, Storbritanniens och, ja, Sveriges.

Vad gäller frågan om sekularism instämmer jag med kamrat Abdelaziz i fråga om islam. Jag bugar mig i respekt för islam som reservoar för överlevnad och ståndaktighet och motstånd i Palestina. Själv är jag dock inte praktiserande muslim; jag är kommunist av en gammal sort och har mina närmsta ideologiska bundsförvanter i den palestinska vänstern – som, naturligtvis, bugar sig i respekt för Hamas och Jihad och varje martyr de offrar i kampen, från Yahia Sinwar till Abu Hamza (och, gud förbjude, nu senast Mohammed Sinwar). Ja, de islamistiska fraktionerna leder kampen; och ja, ingen attityd gentemot dem är rimlig annat än den största respekt. Men jag håller inte med Abdelaziz om att en sekulär världsbild skulle reducera ”naturen till en stum, kalkylerbar och exploaterbar råvara, och därmed bidrar till jordens förstörelse.” Detta låter som en tankegång inspirerad av Mohamed Amer Mezianes bok *The States of the Earth: An Ecological and Racial History of Secularization* (2024). Där drivs tesen att det finns en särskild koppling mellan sekularisering och fossilbränsleförbränning, utifrån observationen att brittiska kolreserver började utnyttjas gränslöst när klostren fräntogs dem och den sekulära staten och marknaden tog över. Meziane bortser här från en hel rad komplikationer, exempelvis det faktum att världens främsta olje- och gasnationer i dag genomsyras av en religiös tro på de fossila bränslenas välsignelse: från gulf till gulf, från Texas till Teheran har gudomliga värden investerats i fyndigheterna – det är Gud som gett oss denna rikedom att vältra oss i. Det går en båge av antisekulär fossilfanatism från Vita huset till huset Saud. Sekularism är inte mer av ett bränsle i jordens förstörelse än vad religion är.

Teemu Vaarakallio reser flera högrelevanta frågor om relationen mellan kapitalackumulation och krig. Jag håller helt med om att det saknas

ekonomisk rationalitet i detta folkmord, precis som i många andra – Förintelsen, folkmordet i Bosnien, det i Rwanda. Som Sara Roy visade i sin nu kusligt profetiska klassiker *The Gaza Strip: The Political Economy of De-Development* (Washington: Institute for Palestine Studies, 1995) släppte sionismens aggressioner vinstkalkylerna i ett tidigt skede och intresserade sig inte för att exploatera utan för att eliminera det palestinska folket (en distinktion som senare kodifierades i skolan för studier av bosättarkolonialism). Vad som däremot förblir betingat av kapitalackumulationens logik – men den logiken är aldrig ren eller separat från imperialistiskt våld, som vi lärt oss sedan Rosa Luxemburg – är det västerländska imperiets stöd till entiteten. Om denna dialektik ger oss Vaarakallio flera tänkvärda formuleringar. Men han missförstår mig om han tror att jag uppmanar klimatrörelsen att stödja palestinerna av något annat skäl än deras egen status som människor; i min polemik med Matan Kaminer argumenterade jag uttryckligen för att de varken förtjänar mer eller mindre stöd om deras motstånd skulle ha inslag av fossilbränsleförbränning. Poängen är en annan. Så som borgarsamhället har svurit sig samman i Palestinas förstörelse, så har det också svurit sig till förstörelsen av planeten medelst maximal utvinning av fossila bränslen. Den förra processen är en kristalliserad förhandsgestaltning av den senare.

Edda Manga efterlyser fokus på affektiva dimensioner och genus. Låt mig påpeka att denna korta pamflett består av manuset till en föreläsning samt två repliker till kritiker. Jag har på senare tid skrivit två längre böcker, *White Skin, Black Fuel: On the Dangers of Fossil Fascism* tillsammans med Zetkinkollektivet (2021) och *The Long Heat: Climate Politics When It's Too Late* tillsammans med Wim Carton (2025) som båda behandlar psykiska aspekter av fossilbränslehelvetet relativt ingående och har genusperspektiv. Denna lilla skrift var nu ett resultat av några få veckors arbete. Jag hänvisar till nämnda studier för några bidrag till försöken att reda ut varför så många människor i nord – så många vita män i synnerhet – är så djupt libidinalt investerade i destruktionen av jorden i allmänhet och icke-vita folk – först och främst palestinier – i synnerhet. Över dem vilar flera sorters förbannelser. <<

SUSAN FERGUSON

Att dansa till en annan melodi – social reproduktion och tid

Publicerad med
tillåtelse från
Spectre

Susan Ferguson är en kanadensisk feministisk akademiker och aktivist, bosatt i USA. Sedan 1990-talet har hon spelat en nyckelroll i att formulera hur vi kan förstå kvinnors arbete och omsorg inom ramen för den samtida kapitalismen. I sina texter, däribland den inflytelserika *Women and Work* (2019), undersöker hon hur feministiska teoretiker och rörelser har förstått arbete. Ett återkommande tema i hennes författarskap är barndomens roll – och särskilt barnets lek – som innesluten i kapitalismens logik men även som i viss mån motverkande. Hon intresserar sig även för **hur kapitalismens tidsregim krockar med omsorgens och livsskapandets tid**, och vad denna kollision kan säga oss om möjligheten till motstånd. I denna text – Fergusons första i svensk översättning – ställer hon frågan: **Hur kan reproduktivt arbete, trots sin förankring i det kapitalistiska systemet, samtidigt erbjuda en form av motstånd, just genom att följa en annan rytm, en annan tidslighet än kapitalismens?**

Både kapitalister och marxister har länge studerat hur kapitalismen påtvingar avlönade arbetare en tidlig arbetsdisciplin. Och vissa marxister – en av de mest kända är kanske Henri Lefebvre – har föreslagit att tid strukturerar det sociala livet på ett mer generellt plan. I föreliggande text närmar jag mig frågan från ett mer specifikt perspektiv genom att undersöka arbetstidens betydelse i reproduktivt arbete. Vad kan sägas om de temporaliteter som präglar livsskapande i kapitalistiska samhällen? Hur kan ett analytiskt fokus på tid och temporaliteter hjälpa oss att bättre förstå hur kapitalismen konkret villkorar arbetet med att skapa och upprätthålla liv? Och hur kan reproduktiv arbetstid stå i motsättning till – och användas för att motverka – kapitalismen trots att den formas av kapitalistiska produktionsrelationer?

I den här essän hoppas jag kunna bidra med några tankar om hur man kan närma sig ett svar på sådana frågor. Essän är en del av ett större projekt om reproduktionen av barndom under kapitalismen. Efter en diskussion som till stor del bygger på Jonathan Martineaus analys av kapitalistisk klocktid undersöker jag på vilka sätt reproduktivt arbete både förkroppsligar och står emot kapitalistisk klocktid. Jag presenterar idéer om vad som gör den kapitalistiska

tidsorganisationen av reproduktivt arbete både nödvändig och möjlig – om än aldrig total – och argumenterar för att de temporaliteter som uppstår i mötet med mänskliga behov genom reproduktionens icke-produktiva arbete under kapitalismen är avgörande både för vinstskapande och för motstånd mot den kapitalistiska klassmakten. (Med "icke-produktivt arbete" menar jag både det reproduktiva obetalda arbete som sker i hushåll och samhällen, samt det reproduktiva avlönade arbete som utförs av arbetare inom den offentliga och ideella sektorn).

Kapitalistisk klocktid

I *Time, Capitalism, and Alienation* (2015) argumenterar Martineau för att klocktiden är konstituerande för klassmakt. Han påpekar att klocktiden i sig föregår kapitalismen (de första klockorna dök upp omkring år 1300), men visar hur klocktiden – med sina precisa, oföränderliga och kvantifierbara enheter av timmar, minuter och sekunder – är själva förutsättningen för produktionen av kapitalistisk vinst eller mervärde. Tidens kvalitet är oväsentlig. Det som spelar roll är att den genomsnittliga arbetstiden är avgörande för ackumulationen av rikedom. Den kvantitativa klocktiden ligger bakom värdelagen, som inte bara styr priserna

**"Tidens kvalitet är
oväsentlig. Det som
spelar roll är att
den genomsnittliga
arbetstiden är
avgörande för
ackumulationen av
rikedom."**

på varor och tjänster (och därmed vilka varor och tjänster som kommer att ge vinst och därför produceras), utan också hur dessa måste produceras för att vinsten ska förverkligas. Hans poäng är att klocktiden inte bara mäter kapitalistisk produktivitet. Den strukturerar även produktionen och den ständiga produktionen av mervärde och utgör på så vis grunden för den kapitalistiska klassmakten.

Martineau understryker emellertid att den kapitalistiska klocktiden inte helt och hållet bestämmer all produktiv aktivitet – och inte heller kan göra det. Oavsett om det handlar om livsskapande eller värdeskapande, skriver han, innebär och producerar alla ”konkreta arbetsakter, som producenter av bruksvärde, en konkret tid.” Klocktiden, säger Barbara Adams, är tom tid abstraherad från naturliga processer och mänsklig aktivitet. Detta skiljer sig från vad Martineau kallar konkret tid, som är föränderlig, genererad och mätbar inom själva aktivitetens förlopp (till exempel: den tid det tar att byta en blöja är helt enkelt den tid det tar att byta en blöja). Oavsett om det handlar om att borra efter olja på en plattform i den mexikanska golfen eller att lära sig knyta en sko, så producerar arbetare – avlönade som oavlönade – saker, tjänster och människor i konkret tid, det vill säga inom specifika tidsramar ”baserade på själva aktivitetens förlopp.” Men Martineau påpekar också en avgörande skillnad mellan produktionen av olja och produktionen av en knuten sko eller knytkompetens: endast den förstnämnda är direkt och omedelbart organiserad av värdelagen, av klocktiden.

Social reproduktionstid & ackumulation

Vi vet en hel del om hur klocktiden tillämpas på arbetsplatser där avlönade arbetare producerar vinster åt kapitalister. Studier om produktivitet och tidslig arbetsdisciplin är otaliga – en grundläggande del av kapitalismens arsenal för arbetsledning. Men hur är det med de samhällen och hushåll som ägnar sig åt icke-kommersiellt livsskapande arbete? Hur – och i vilken utsträckning – utövar den kapitalistiska klocktiden sin disciplin över reproduktionen av arbetskraft och liv? Och hur motverkas denna disciplin?

Till att börja med formas och svarar tidsramarna för reproduktivt arbete mot många och specifika behov (för försörjning, njutning, utbildning, hälsa och så vidare), liksom mot naturliga tillväxtprocesser och utveckling – det

vill säga processer som styrs av en inre dynamik som är mottaglig för, men inte i grunden beroende av, mänsklig inverkan. Dessa tidsramar tenderar att villkoras av: (i) specifika konkreta interaktioner mellan den som reproducerar och den som reproduceras (till exempel lärare/elev, sjuksköterska/patient) och deras särskilda önsknings, behov och förmågor; samt (ii) den materiella och sociala miljö där livsskapandet äger rum (till exempel tillgängliga resurser eller de specifika former av socialt förtryck som råder). Dessutom är tidsramarna för reproduktivt arbete (och därmed även dess normer) – till en viss gräns – flexibla, föränderliga och subjektivt definierade. En förälder kan laga egen barnmat eller köpa den färdig i butik; en lärare kan låta en elev gå vidare till nästa nivå som ”utmärkt” eller ”tillräckligt bra”.

Självklart spelar det roll om livsskapandet sker som en del av ett avlönat arbete. Lärare, sjuksköterskor och socialarbetare står under direkt uppsikt, föräldrar som uppfostrar barn gör inte det. De förstnämnda är ansvariga inför chefer med fastställda produktivitetsmål – mål som inte sätts utifrån värdelagens logik, utan av byråkratier som styrs av varierande (om än ofta marknadsrelaterade) värden och agendor. Detta är en viktig distinktion som jag inte kan gå in på djupare här. Men jag vill betona att även inom det reproduktiva avlönade arbetet utövar de två tidigare nämnda villkorande faktorerna regelbundet ett betydande inflytande – just för att vi här har att göra med reproduktionen av mänskligt liv (till skillnad från produktionen av en vara). Till exempel avgörs den tid det tar för ett barn att lära sig läsa i hög grad av barnets emotionella och intellektuella mognad, läsmiljön och resurserna, samt av lärarens kompetens. Kön, klass, ras, ålder, sexualitet och medborgarskapsstatus – faktorer som lätt kan åsidosätta de tidsscheman som läroplansförfattare och provsystemens administratörer försöker påtvinga offentligt anställda lärare – spelar också en avgörande roll i sammanhanget.

Som ett resultat kan livsskapande aktiviteter – från att lära sig läsa till att laga middag eller återhämta sig från en sjukdom – envist göra motstånd mot klocktidens reglering, trots att den är avgörande för att skapa den mänskliga arbetskraft som kapitalet är beroende av. Detta beror på att dessa aktiviteter är (och i regel måste vara) organiserade i relation till både mänskliga behov och biofysiska och ekologiska tillväxtprocesser och utveckling. Denna motståndskraft hänger i hög grad samman med

det faktum att produkterna av det reproduktiva arbete (rena kläder, friska kroppar, dikter, basebollmatcher för barn, och så vidare) inte säljs på marknaden; de är därför inte underställda värdelagen.

Men även om reproduktionens konkreta tid står emot kapitalistiska tidsramar är den inte opåverkad av dessa ramar. Den kapitalistiska tidsliga dominansen över livsskapandet bygger på och utnyttjar den ojämna och flexibla karaktären hos sociala reproduktionsnormer och arbetsprocesser. Som jag förklarar nedan pressar, tänjer och fördröjer de härskande klasserna och deras stater i varierande grad den tid som arbetare har till sitt förfogande för att tillgodose sina behov – på sätt som styr detta arbete bort från att möta mänskliga behov och i riktning mot kapitalistisk ackumulation.

En nödvändig möjlighet: Kapitalismens villkorande av reproduktionens tid

Själva strukturen i den kapitalistiska produktionen gör det nödvändigt för de härskande klasserna att villkora reproduktionens tid; den kapitalistiska statens politiska organisering av reproduktivt arbete gör detta möjligt.

Social reproduktion sker ofta under människors "fritid", vilket inte är något annat än tid bortom det avlönade arbetet. Därför är den tid det tar att reproducera sig själv och andra, a priori, definierad och begränsad av tidsramarna för kapitalistisk värdeproduktion. Och som arbetare mycket väl vet är fritiden knappast helig – särskilt då den nyliberala kapitalismen i allt högre grad suddat ut de rumsliga och tidsmässiga gränserna mellan vinstskapande och livsskapande. Miljontals människor jonglerar underhåll av sig själva, sina hushåll och sina samhällen parallellt med Zoom-möten, spetsproduktion, korrekturläsning och mycket mer – för sina arbetsgivare. Men den kapitalistiska klocktidens invasion av fritiden (det vill säga tiden för reproduktivt arbete) är också ett faktum för de miljontals arbetare som fortfarande tjänar sin lön utanför hemmet. Den märks genom nedmonteringen av fackföreningar och statliga välfärdsförmåner, vilket lägger ett större omsorgsansvar på individen (oftast kvinnor), samt genom att arbetsgivare pressar arbetarnas tillgängliga tid genom övertidskrav och oregelbundna arbetstider. Här kapitaliserar

kapitalet på den flexibla och till stor del subjektiva karaktären hos livsskapandets tidsdimensioner. Detta är möjligt därför att behov – till en viss gräns – kan förbli otillfredsställda och därför att människor kan vara främmande inför sina kroppar, sina jag och sin värld.

Dessa tidsmässiga påtryckningar och gränser är strukturella. De är inbäddade i det ekonomiska systemet som är avgörande för kapitalistiskt vinstskapande. Andra intrång på reproduktiv arbetstid är typiska för kapitalistiska samhällen även om de inte är strukturella. Genom att vara understödda av rättsstatsprincipen är de djupt inpräntade. Bland dessa intrång kan nämnas statligt ledda försök att stödja, disciplinera och undergräva arbetarnas livsskapande tid på ett sätt som gör den kapitalistiska klocktidens dominans möjlig.

Genom lagar som styr socialförsäkring, medborgarskap, immigration, utbildning, sjukvård och så vidare, fångar, koloniserar och disciplinerar staten reproduktionens tid hos arbetarklassen. Hur och i vilken utsträckning staten ingriper i reproduktionens tid beror till stor del på individens sociala position – hennes rikedom, kön, ras, etnicitet, ålder, förmåga och status.

Livsskapande tid för "överskottsbefolkningar" – det vill säga den del av befolkningen som kapitalet inte har omedelbart behov av – tenderar att institutionaliseras (i institutioner som skolor, fängelser och äldreboenden) och koloniserar på ett sätt som ekar och rymmer kapitalistisk klocktid. Den sträcks också regelbundet ut, genom att staten, som Javier Auyero förklarar (*Patients of the State: The Politics of Waiting in Argentina*, 2012,) påtvingar perioder av väntan. Detta är ett särskilt lömskt sätt att temporärt sätta människors livsskapande "på paus", vilket säkerställer att arbetare ständigt fyller på "överskottsbefolkningen", vilket gör det möjligt för kapitalister att både hålla arbetarklassens löner låga och kalla in människor till avlönat arbete vid en odefinierad tidpunkt i framtiden.

Obligatorisk skolgång för barn är ett utmärkt exempel på statlig kolonisering av livsskapande tid (ett exempel som inte bara är ett arv från det tjugonde århundradet, med tanke på att skolutbildningens expansion pågår även i det Globala syd.) Överföringen av utbildning från hushåll till skolor handlar om att vänja barn vid kapitalistisk klocktid genom de officiella rytmerna, tempot och längden på skolgången – vi är alla alltför bekanta med den fruktade skolklockan. Men det är också ett sätt att fånga barnens egen

livsskapande tid – genom att uppmana och disciplinera dem att bli (och säkerställa att deras lärare producerar) effektiva och instrumentella producenter av ”jag” och kunskap.

En annan tidsdimension dominerar också skolor: den som präglas av hegemoniska teorier om barns utveckling, som påtvingar barnen abstrakta normer och tidslinjer för framsteg. Dessa dikteras inom och genom en klocktidsinfrastruktur som exempelvis föreskriver att elever ska tillbringa ett visst antal timmar per vecka med läsning och matematik, eller att en elev ska kunna uppfylla vissa akademiska och beteendemässiga prestationsmål redan från första klass. Till och med straff för avvikelser från utvecklingsnormer (till exempel kvarsittning) utdelas genom klocktid. Faktum är att det är just integrationen till klocktidens tidsramar som gör de linjära, teleologiska idéerna och praktikerna för barnutveckling (där vuxenlivet associeras med den autonoma, egenintresserade, rationella och sexuellt disciplinerade arbetaren) hegemoniska – och därmed utesluter andra, potentiellt mer flexibla och öppna utvecklingsvägar.

Samtidigt – och detta är en avgörande punkt – tenderar skolor också att vara platser där andra konkreta tidsramar ges större utrymme: där långsammare elever tillåts mer tid, där viss tid avsätts för lek och kreativitet, där tid tillåts för att möta ”överskottsbehov” genom att ta itu med mellanmänniska konflikter eller att ta hand om barn som inte har ätit eller sovit bra, eller ge tid för elever att upptäcka nya behov. Tiden som tillbringas i skolan ”tillhör” inte helt och hållet eleven. Den ”tillhör” inte heller helt kapitalet. Den – likt icke-kommodifierat reproduktivt arbete mer generellt – utgör en potentiell plats och tid för att omdefiniera tid på ett sätt som prioriterar den konkreta tiden för att möta mänskliga behov (detta kan också vara fallet för samhällen och hushåll).

Vi ser detta varje dag i skolor där elever, lärare och personal regelbundet trotsar den kapitalistiska klocktidsorganisationen av den egna reproduktionen. De gör det individuellt när elever är sena till lektioner eller när lärare ändrar schemat för att anpassa sig till långsammare elever eller utför nödvändigt omsorgsarbete eller fullföljer projekt utanför läroplanen. Denna självhantering av social reproduktionstid är inte olik avlönade värdeskapande arbetare som trotsar klockan individuellt genom att hoppa över skift, smyga in rökpauser eller helt enkelt sakta ner sina arbetsprocesser.

Den relevanta frågan för socialister är var och

hur konkreta livsskapande tidsramar i skolor eller samhällen kan kollektiviseras, politiseras och integreras i breda kamper mot kapitalismen. Denna politisering är alltid möjlig och lyfts fram i olika sammanhang, som i förhållande till de studentledda klimatstrejkerna 2018–19, eller skolprotesterna mot vapenvåld i USA 2018 (senast igen efter skjutningarna i Nashville, Chicago och Uvalde). Socialister bör lära sig av dessa exempel och bygga vidare på dem.

Slutsats

Att tänka igenom allt detta gör det klart att den tidsmässiga regleringen av reproduktionens oavlönade och avlönade arbete inom den offentliga och ideella sektorn är avgörande för att kapitalismen ska fungera, även om kapitalister inte i en direkt mening reglerar detta arbete. Det är genom att pressa, sträcka ut och fördröja arbetarnas livsskapande som den härskande klassen effektivt kan nedvärdera, differentiera och disciplinera den levande arbetskraften som kapitalismen är beroende av för att göra vinst.

Dessa tidsmässiga relationer är i första hand strukturerade av det kapitalistiska värdeskapandet som ett faktum och görs möjliga till stor del genom statens erövring och disciplinering av människors fritid å ena sidan, och genom att omvandla fritiden till en tom ”tid” bestående av väntan och övergivenhet å andra sidan. Men i den mån människor kan definiera, skapa och utvidga tiden för deras sociala reproduktion kan de och kommer också att motsätta sig statens påtvingade kapitalistiska klocktid. När detta görs kollektivt som en del av en medveten ansträngning att demokratisera villkoren för social reproduktion kan utrymmen skapas där kapitalets tidsliga uppbyggnad börjar spricka.

Precis som kampen för att begränsa arbetsdagen representerar sociala reproduktionsstrider – för rent vatten och luft, eller för offentligt finansierad barnomsorg och öppna gränser, eller emot standardiserad testning i skolor och för att främja säkerhet från vapenvåld – alltid också en form av klasskamp för att kontrollera reproduktionens rytm, tempo och varaktighet. I den mån som denna klasskamp kan påtvinga nya och kollektivt bestämda tidsramar för livsskapande sätter den också gränser för kapitalets övergripande samhälleliga dominans. <<

Artikelns originaltitel är ”Marching to a Different Drummer” (2023). Vi har fått tillåtelse att publicera den av tidskriften *Spectre*.

Kampen om medborgarnas känsloliv

Känslor är en central drivkraft i politiken, men deras logik är underskattad. Känslors mobiliserbarhet beror på de känslolöslas sociala positioner inom en viss kontext. I debatten om förslaget om anmälningsplikt för offentliganställda har protesterna emot det påförts av regeringen som uttryck för tjänstepersonernas illegitima överkänslighet. I en annan debatt för inte så länge sedan, tiggeridebatten, användes känslomässiga argument däremot för att legitimera repressiva åtgärder. Erik Hansson och Jacob Lind argumenterar här för att **känslornas politiska kraft ska erkännas**, samt för att deras underliggande logik bör mobiliseras i den politiska kampen. I den mån som människor gör sin egen historia rör det sig om en känslolös sådan.

Den 26:e november 2024 presenterade regeringens utredare sitt förslag om anmälningsplikt för offentliganställda. Regeringens direktiv till utredaren lämnade öppet för att samtliga professioner skulle kunna omfattas av anmälningsplikten, inklusive skola, vård och socialtjänst. Direktivet mötte starkt motstånd från den så viktiga tjänstemannaklassen inom så gott som alla offentliga yrkeskategorier. Deras kritik har varit besvärande för regeringen och i debatten som pågick under utredningens gång gjorde regeringen vad de kunde för att tona ner konsekvenserna av sitt ursprungliga förslag. När väl utredningen var klar föreslog utredaren att sex myndigheter ska ha en skyldighet att på eget initiativ anmäla papperslösa till gränspolis: Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Kriminalvården, Kronofogdemyndigheten, Pensionsmyndigheten och Skatteverket. Utredningens urvattnade förslag ses som en delseger för facken och som ett nederlag för Sverigedemokraterna, även om kritiken fortfarande är stark mot förslaget bland fackförbund och tjänstepersoner inom de berörda myndigheterna.

Så vad var det som gjorde att utredningen fick det utfall den fick? Det finns många svar på

denna fråga, men en avgörande lärdom man kan dra har att göra med känslornas centrala roll i politiken.

En av regeringens huvudlinjer i försvaret mot kritiken från professionerna har varit att anklaga kritikerna för att vara överdrivet känsliga. Nuvarande utrikesminister – tidigare migrationsminister – Maria Malmer Stenergård konstaterade i en intervju i Svenska Dagbladet (2023-08-04) att ”förslaget har rört upp starka känslor”, men menade att även om ”det kan kännas olustigt” för tjänstemän att anmäla papperslösa så måste det ändå göras. På samma sätt uppmanade EU-minister Jessica Rosencrantz i en interpellationsdebatt (2023-11-15) oppositionen att ”besinna sig” eftersom deras höga tonläge – och inte förslaget i sig – var det som skapade ”mycket oro runt om i samhället”. Förslaget skulle enligt Rosencrantz inte förstås som en ”angiverilag” som oppositionen kallade det – det handlade bara om att ”myndigheter och det offentliga ska tala med varandra”.

Denna inramning visar på hur svårt regeringen har haft att bemöta de argument som tjänstepersonerna lyft fram i debatten: Att en anmälningsplikt – oavsett av vem eller var inom organisationen den genomförs i praktiken –

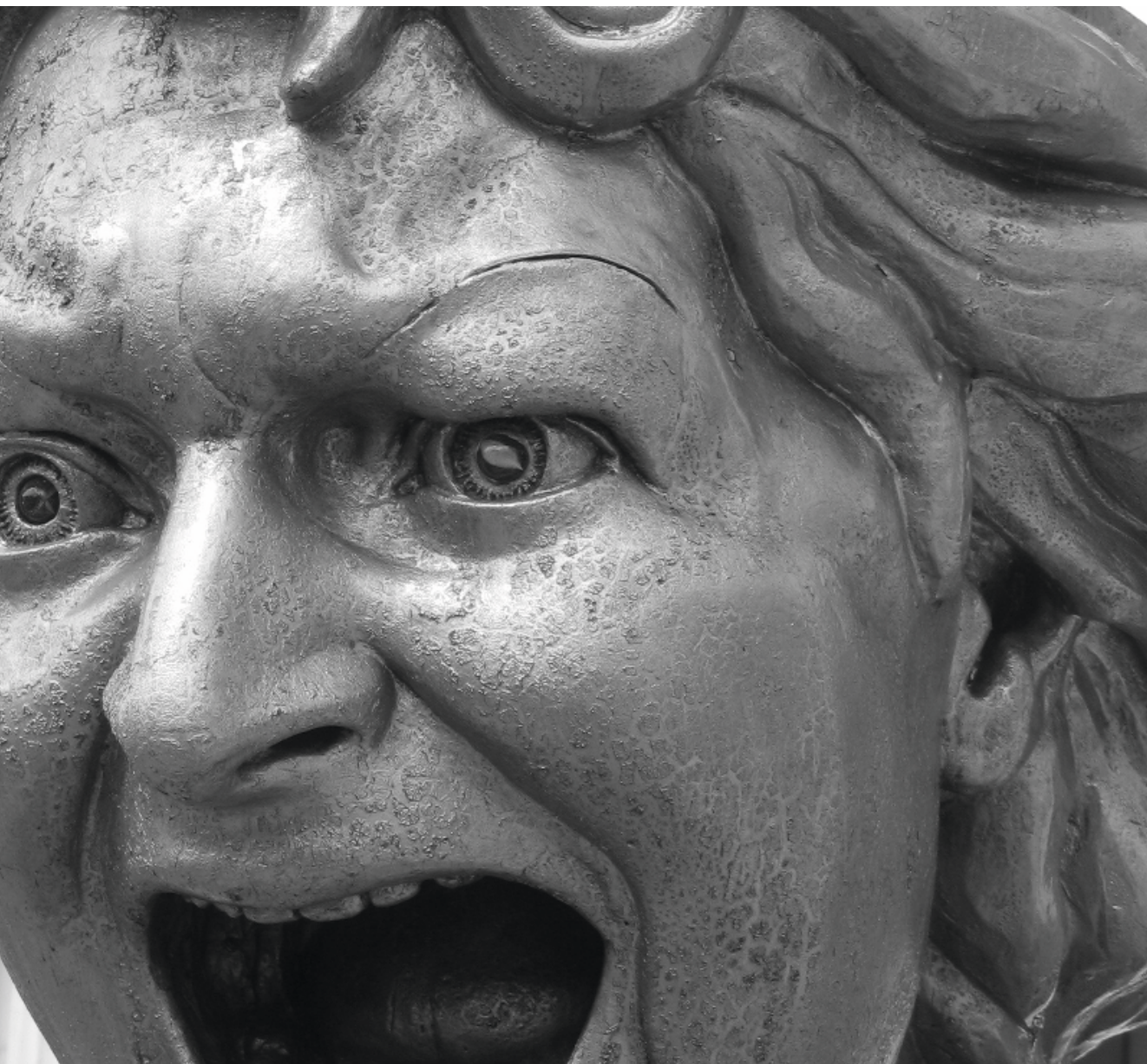
strider mot såväl professionernas yrkesetik som papperslösas mänskliga rättigheter och även skulle skapa långtgående arbetsmiljömässiga samt juridiska problem.

Regeringens fokus på tjänstepersonernas "överkänslighet" och omotiverade "oro" visar dock på något viktigt om känslornas roll i svensk politik som diskuteras alltför sällan. Det är tydligt att en huvudfaktor bakom den starka mobiliseringen mot att anmäla papperslösa faktiskt är ett känslomässigt intresse av att slippa behöva hamna i svåra moraliska situationer och (med ministerns ord) "känna olust" över att vara personligt ansvarig för att anmäla människor till gränspolisén.

Känslor är en drivkraft som kan mobiliseras

för olika politiska syften. Även om regeringen i dagens angiveridebatt avfärdat professionernas känslomässiga reaktioner som osakliga och överdrivna, så har medborgarnas intresse av att inte behöva ställas inför moraliska – och därigenom känsliga – situationer tidigare mobiliserats av politiker för att blidka väljarna. Detta blir tydligt om man betänker en annan socialpolitisk fråga som genom Tidö-direktiv nu kommit att bli aktuell från att ha varit stendöd i ett antal år: den om tiggeriförbud.

Den kraftigt ökande närvaron för strax över tio år sedan av fattiga EU-medborgare som tigger i det offentliga rummet orsakade vad som närmast kan beskrivas som en landsomfattande chock och moralpanik. Till slut skapades en

social konsensus – effektivt underblåst av både högern och socialdemokratin – om att det låg i både de (icke-svenska) tiggarnas och (svenska) fotgängares intresse att de förstnämnda skulle återvända dit de kom ifrån för att hitta ”långsiktiga, hållbara” lösningar på sin misär. Fotgängare och kommunernas socialtjänst ålades att hålla i plånboken för att underlätta denna omställning.

Likheten mellan fotgängarens möte med en tiggande individ på gatan och tjänstepersonens möte med en papperslös klient i dennes arbetsmiljö återfinns i den moraliska situation som fotgängaren och tjänstemannen ställs inför: Ska de hjälpa personen framför dem eller inte?

Det känslomässiga intresset av att slippa möta moraliskt plågsamma situationer på gatan eller på sin arbetsplats är kopplat till det grundläggande mänskliga behovet av att undvika ofrivilligt lidande. Samvetsqual, ängslan, ja till och med tafatthet, är exempel på sådant ofrivilligt lidande. När du som individ ofrivilligt konfronteras med en annan människas lidande blir du också en ofrivillig moralisk agent i just detta möte. Du blir tvingad – inte av den andra personen men av den sociala situationen i sig – att fatta ett beslut om huruvida du ska hjälpa den andra eller inte. Även valet att ignorera personen framför dig blir ett beslut som läggs på dig som individ. På grund av denna ofrivilliga konfrontation med ens samvete blir mötet med tiggande för de flesta en potentiellt ångestfylld situation. I just det ögonblicket bär du som fotgängare ansvaret för den sårbara andres framtid: även om det bara rör sig om några kronor kan dessa vara av oerhörd betydelse för personen framför dig, samtidigt som du inte heller vet vad som så småningom ska hända med denna främling (och pengarna) i framtiden. De flesta människor vill slippa situationer i sitt dagliga liv där de måste möta sig själva som sådana moraliska agenter – oavsett bakgrund och politiska åsikter i övrigt.

När svenska politiska aktörer innan valet 2018 försökte bjuda över varandra genom att presentera olika förment välvilliga sätt att hantera tiggande och hemlöshet, försökte de locka väljare genom att bekräfta och validera deras känslor av obehag i sin vardag. Politikerna erkände och såg att medborgarna mådde dåligt och lovade en lösning som skulle hjälpa dem

slippa känna så genom att få bort ”tiggeriet” från gatorna. Denna reaktion från majoriteten av det politiska etablissemangen var dock raka motsatsen till vad vi sett nu när det gäller anmälningsplikten, där politikerna i stället anklagat de berörda tjänstepersonerna för att vara överkänsliga och omotiverat oroliga. I det ena fallet appellerades till känslor för att motivera ett politiskt förslag, i det andra avfärdades känslor som illegitima invändningar.

Regeringen har dock påverkats av de starka affekterna i debatten. Deras förslag till lösning för att tjänstepersonerna ska slippa känna jobbiga känslor har varit att under debatten påstå att anmälningsplikten kommer att utföras av ”någon annan” – inte läkare, lärare eller socialarbetare själva, utan till exempel administrativ personal som hanterar persondata om patienter, elever och klienter. Det liggande förslaget som utredaren presenterat innefattar dock ett ansvar för tjänstepersoner inom de sex myndigheterna att ”på eget initiativ” rapportera in även så kallad ”sidoinformation” de får till sig vid till exempel ett arbetsplats- eller hembesök om personer som ”kan antas” vara papperslösa. Förslaget innebära alltså att anställda på de sex myndigheterna skulle få ett mycket ottydligt och svårtolkat ansvar att ange personer de råkar stöta på när de är ute i helt andra ärenden. Tjänstepersoner på dessa myndigheter har också upprörts över att omfattas av en anmälningsplikt (till exempel vid ett riksdagsseminarium 2025-02-12) men deras röster och mostånd har inte lyfts fram i media i någon större grad då frågan svalnat avsevärt efter att välfärdsprofessionerna undantogs.

När regeringen försöker utmåla de offentliga protesterna från välfärdspersonal som ett uttryck för överkänslighet och omotiverad oro är detta ett försök att tygla den starka kraft som kan uppbådas ur människors intresse av att slippa behöva erfara känslor av moralisk vånda. Dessa känslor kan mobiliseras för olika politiska projekt. När det gäller anmälningsplikten har vi sett att en minoritet av papperslösa migranter och en majoritet bestående av svenska tjänstepersoner inom den offentliga sektorn haft ett sammanfallande intresse av att stoppa anmälningsplikten vilket bidragit till bildandet av en solidaritetsrörelse. I tiggerifrågan framstod det istället som att det fanns

en intressebaserad relation mellan de utblottade (framför allt romska) EU-medborgarna och majoriteten av de svenska fotgängarna, vilket ledde till en icke-solidarisk politik. Det finns inte heller någon tydlig koppling mellan intressena hos de som tigger och olika yrkesgrupper samt deras fack- och professionsförbund. Därför lär vi förmodligen inte heller se en liknande folklig mobilisering mot den pågående utredningen om ett nationellt tiggeriförbud. När Expressen (2024-11-26) frågade Ludvig Aspling, SD:s migrationspolitiska talesperson, vad de fått i utbyte mot att släppa kravet på en anmälningsskyldighet för samtliga offentligt anställda svarade han att de var nöjda med utgången av förhandlingarna med regeringen utan att specificera vad de fått mer precis. Kanske får vi svaret när utredningen om ett nationellt tiggeriförbud läggs fram?

Det kunde dock ha uppstått en situation av sammanfallande intressen för en rimlig politisk lösning; som att hitta långsiktiga boenden och sociala insatser för EU-medborgarnas räddning. På så sätt skulle fotgängarna inte behöva möta tiggande och hemlöshet, samtidigt som de fattiga skulle få tillgång till bättre livsvillkor. Skillnaden mellan våra två fall, huruvida intressena sammanfaller eller inte, beror på samspelet mellan individers emotionella och moraliska förmågor, och de konkreta sociala och materiella situationer som ligger till grund för de olika typerna av möten. Människors moraliska beslutsfattande är djupt påverkade av deras känslomässiga tillstånd, vilka i sin tur beror på den sociala situation som människor befinner sig i.

Närhelst de materiella intressena hos underordnade grupper sammanfaller med de emotionella intressena hos stora (och gärna inflytelserika) grupper av medborgare, vare sig det är i deras roll som privatpersoner eller arbetare, ökar potentialen för gemensamt politiskt agerande. Regeringens försök att klappa "känslomässiga" tjänstepersoner på huvudet visar på den politiska kraft som finns inneboende i medborgares obekväma känslor inför att förråda sin nästa. Detta är en kraft som behöver vårdas och kultiveras i kampen mot växande populism och fascism. Även om dessa känslor kan uppstå ur delvis egoistiska personliga intressen och inte bara ur mer tydliga ideologiska ställningstaganden, är den moral som denna

känsla understryker i fallet med anmälningsskyldigheten oerhört viktig att försvara för de av oss som vill stå emot mot SD:s övergripande projekt att förändra den dominerande egalitära moralen hos folkflertalet.

I politiken kopplas känslor oftast ihop med irrationalitet och populism där människors rädsla inför "främlingar" ofta (med rätta) ges som förklaring till en ökande främlingsfientlighet. Men andra känslor än rädsla är också avgörande för den politiska utvecklingen. En vedertagen olust inför att förråda och ange sin nästa kan också vara avgörande för att stoppa ett förslag som anmälningsskyldighet. SD:s mål är att tjänstepersoner över tid inte längre ska känna någon personlig plåga över att anmäla desperata människor utan se det som en standardprocedur – eller ännu bättre, som deras moraliska skyldighet gentemot nationen. Människors känslor i och inför vardagsinteraktioner är därför av stort politiskt intresse eftersom de kan mobiliseras för olika mål och syften. Skiljelinjen går alltså inte mellan rationalitet och känslor: den går mellan ideologiska synsätt på människovärdet. I sin biografi om Mussolini skriver Göran Hägg om hur den italienska borgerlighetens övertygelse att en kommunistisk revolution stod för dörren var avgörande för deras allians med fascismen. Medan denna hotbild var objektivet osannolikt förklarar Hägg: "Själva hotet är aldrig det som utlöser en handling. Det är tron på hotet." Den politiska frågan blir då vilka hotbilder som lyckas få genomslag som antingen de mest trovärdiga eller allvarliga hoten mot människors liv. Vårt argument är att man inte ska underskatta den roll själva känsloregistret spelar för denna process. Idag framstår t.ex. krigshotet eller "systemhotande" gängkriminalitet som större existentiella hot för politiken att hantera än den urholkade välfärdsstaten eller globala uppvärmningen. Känslornas roll i normaliseringen av sådana prioriteringar ska inte underskattas. Vad vi emellertid har sökt visa är att det finns en logik bakom "känslorstormarnas" mobiliserbarhet – kollektiva känslor måste alltid hanteras inom föreliggande sociala, politiska och ekonomiska ramar. Människor är visserligen påverkade av sina känslor, men de gör sin egen historia: denna historia är alltid känslösam. <<

I Börshuset i Malmö finns ett mötesrum där politiker bjuds på räkmackor under en känd popkonstnärs avbild av Ordförande Mao. (Inte för att vi ser Mao som någon större förebild, men såg ingenting till högermedia, för då tar det hus i helvete och vem vet vilken katastrof eller korruptionsskandal som det ska tas fokus ifrån då?)

TOIVO JOKKALA

Samhällskritikens förutsättningar

Det statliga ekonomiska stödet till landets kulturtidskrifter ter sig alltmer opålitligt. Vi måste börja fundera i banor av hur vi kan skapa våra egna **progressiva stödstrukturer**, menar Toivo Jokkala i den här essän som jämför 1970-talets kulturpolitik med de senaste 10 årens tilltagande kulturkrig och vilka nya hinder och möjligheter som följt därav.

Sedan början av 1970-talet har det via Kulturrådet utgått statligt stöd till kulturtidskrifter i Sverige. Även om det gått att hitta prov på olika politiska uppfattningar om vilka sorters publikationer staten idealt sett bör stödja, och varför, har det rått ett mer eller mindre uttalat samförstånd om att kulturtidskrifter bidrar med något väsentligt i samhället. Tidskrifterna har betraktats som viktiga för demokrati, bildning, idéutbyte och samhällsdebatt. Regeringar av olika

färg har accepterat att Kulturrådet fördelar medel utifrån en bred definition av vad en kulturtidskrift är – såväl renodlade konst-, musik- och litteraturmagasin som skriftserier med politiska essäer och diskussionsinlägg har omfattats av definitionen och kunnat få statligt stöd så länge de uppfyllt utgivningskraven och kvalitetsbedömningarna.

I Sverige, såväl som på andra håll i Västvärlden, har det skett en högerpolitisk mobilisering mot den här sortens inkluderande idé om

kultur, och mot många former av offentligt stöd till kultursektorn. "Kulturkriget", som den vidare tendensen ibland kommit att kallas, utgår från föreställningar om att den dominerande kulturen kidnappats av radikala feminister, antirasister, woketards och "kulturmarxister" som med staten i ryggen vill krossa traditionella värden och kontrollera samhället utifrån sin världsbild (se även i det här numret essän om den stora wokedebatten som rasat i USA under våren). Krigsförklaringarna gör sig påmindas såväl i de sociala mediernas diskussionsfora som i högerpopulistiskt färgade politiska partiers utspel. Ofta framträder kritiken i utstuderat vag form, men ibland skjuter den in sig på specifika kulturyttringar.

En försmak på hur de nya samhällsvindarna kan påverka just kulturtidskrifterna fick vi redan efter riksdagsvalet 2014. Eftersom den socialdemokratiskt ledda regeringen saknade majoritet i riksdagen gick de borgerliga allianspartiernas budgetförslag – enligt uppgift en snabbt framimproviserad beräkning som den socialdemokratiske statsministern Stefan Löfven omnämnde som "en servettskiss" – igenom i riksdagen. Det innebar på kulturområdet bland annat att det statliga stödet till kulturtidskrifterna ströks helt.

Motreaktionerna den gången lät inte vänta på sig – stora delar av Kultursverige protesterade högljutt mot att strax under 100 kulturtidskrifter till följd av strykningen i riksdagsbudgeten riskerade att gå i graven på ett bräde. Efter ett tag valde högerpartierna att ta till sig av kritiken – inte minst för att många av kritikerna återfanns inom de egna partierna. Man beslutade att återremittera förslaget till riksdagens kulturutskott för att revidera det. Kulturtidskrifterna blev kvar.

Uppenbarligen hade avskyn mot den här sortens statligt stöd vid tidpunkten inte nått en tillräckligt hög nivå inom de etablerade borgerliga partierna för att de skulle kunna förbise protesterna. Samtidigt är det talande att deras ursprungsförslag till budget ändå byggde på ett 0-stöd till kulturtidskrifterna – de budgetansvarigas spontana tanke måste ha varit

att det här var en post som lätt kunde avvaras.

Under det decennium som gått sedan budgetdebaclet i riksdagen utspelade sig har den högerradikala hetsen mot kultur och bildningsverksamhet, särskilt sådan som bedrivs utanför de stora institutionerna, fortsatt. Efter att Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna bildade regering med stöd av Sverigedemokraterna efter förra valet har kulturkrigstongångarna fått prägla delar av den förda politiken. Studieförbunden har fått kraftigt sänkta anslag. Stödet till etniska föreningar har slopats. Medel som de kommunala folkbiblioteken har kunnat äska från Kulturrådet har skurits ner. Och den uteblivna uppräknings mot inflationen har gjort att kultursektorn runtom i landet tvingats till stora neddragningar. "Det är (...) inte politikens uppgift att kräva medborgarna på mer och mer skattepengar för att man inte orkar stå upp för sina prioriteringar", som kulturminister Parisa Liljestrand (M) uttryckte sitt perspektiv i ett tal på Göteborgs filmfestival i början av 2025.

Till de sektorer som fått minskat stöd hör kulturtidskrifterna. I ett läge där tidskrifternas tryck- och portokostnader ökar har de sammanlagda anslagen från Kulturrådet i stället skurits ner med fyra miljoner kronor över två år. Flera etablerade kulturtidskrifter har således fått markant mindre pengar att röra sig med.

Men utöver det minskade stödet finns det ett hot mot tidskrifternas innehållsliga inriktning, vilket är av lömskare natur. Sverigedemokraterna valde under 2024 den anarkistiska kulturtidskriften *Brand* till föremål för sin politiska kritik. I en utfrågning i riksdagen av kulturminister Parisa Liljestrand ifrågasatte partiets riksdagsledamot Alexander Christianssons lämpligheten i att *Brand* får ekonomiskt stöd från Kulturrådet. Han hävdade att den hade en "antidemokratisk, anarkistisk och revolutionär agenda".

I Kulturrådets medeltilldelningsbeslut inför 2025 som kom en tid senare förlorade *Brand* hela sitt produktionsstöd på 200 000

kronor och blev helt utan statliga stödmedel. Ingen utomstående kan förstås säga hur diskussionerna på Kulturrådet gick – det ligger i sakens natur att tjänstemannabeslut som grundar sig på subjektiva kvalitetsbedömningar inte kan synas i sömmarna. Men som kulturjournalisten Ulrika Stahre påpekade i en kritisk artikel i Aftonbladet Kultur den 17 december 2024 är det något ganska oerhört att med ett penndrag helt rycka undan det statliga stödet för en kulturtidskrift. Det normala förfarandet om en tidskrift till exempel inte anses nå upp till samma kvalitetsnivå som tidigare är att skära ner dess stöd med några tusen – inte att över en natt nolla det.

Denna tidskrift, *Röda Rummet*, blev också helt utan stöd från Kulturrådet, trots att den utkommit regelbundet i många år. I det här fallet spelade det in att tidskriften under det gångna året hade fått en helt ny utgivningsform, som eget magasin i stället för att samdistribueras med den dåvarande veckotidningen *Internationalen*, och bara hunnit komma ut med tre utgåvor i den formen. Lika fullt är det ett exempel på en slående ogenerös och formalistisk tolkning från Kulturrådets sida.

Det är svårt att värja sig mot misstanken att det politiska klimatet och den systematiska högerpopulistiska hetsen som bedrivits mot ”den radikala kulturvästern” spelat in i hur Kulturrådet uppfattat sitt handlingsutrymme. Detta är en tydlig baksida av ett stödsystem utan tydliga kvantitativa kriterier – vad som bedöms som ”kvalitet” kan helt enkelt gradvis ta färg av tidsandan och följderna blir därefter.

Vi kan fråga oss vad kulturtidskrifterna – och då i synnerhet de med radikal samhällskritisk inriktning – har att vänta sig från statligt håll under åren som kommer. Även om vi kan hoppas att ett regeringsskifte 2026 skulle innebära ett avbräck för den nedslående utveckling vi ser i dagens läge är det tydligt att 1970-talets perspektiv – där kulturtidskrifter ansågs viktiga för demokratin i kraft av att ge plats för debatt och låta många olika röster komma till tals – ligger långt ifrån de ståndpunkter som trendar i dag.

Jämför man med situationen för de mediestödsberättigade små dagstidningarna med samhällskritisk tendens, för vilka en ännu mer markant neddragning av de statliga stödmedlen är på gång, blir också en annan sak tydlig: Det finns inget intresse från de dominerande politiska aktörernas sida att ta hänsyn till ägandeförhållandena när man sätter upp riktlinjerna för statligt stöd. En publikation inom Bonnier- eller Schibstedkoncernerna som uppfyller de formella stödvillkoren anses ha lika stort behov av statliga medel som en oberoende publikation, ägd av en rörelseorganisation eller ett personalkooperativ. En politik med ekonomiskt demokratiserande ambitioner inom publicistikens område verkar inte ligga i korten.

Därför tror jag att vi som värnar om de kritiskt samhällsdebatterande kulturtidskrifternas fortlevnad kommer att behöva ha en öppen diskussion om nya stödformer – och samma sak tror jag gäller för oberoende och folkrörelsedrivna medier i allmänhet.

Vi måste helt enkelt prata om hur vi skapar en stöttande infrastruktur som är oberoende av statens alltmer opålitliga stödinstrument.

Det handlar då om att försöka gå bortanför de sedvanliga uppmaningarna om att ”Rädda tidningen/tidskriften X – teckna en prenumeration i dag!” Med våra informations- och åsiktsbelamrade sociala medieflöden är det nog många potentiella understödjare som känner sig osäkra på vad de egentligen orkar och hinner läsa, toppat med en ovilja att ”ta ställning” för en specifik publikation på bekostnad av någon annan. Dessutom framstår ens individuella stödotsats lätt som en mer eller mindre slumpmässig droppe i havet. Med en mer generell struktur för gräsrotsbaserat ekonomiskt stöd skulle dessa dilemma försvinna.

Det handlar om att hitta sätt att göra stödfunktionerna just generella. Försök som ETC-koncernens ”Folkets presstöd” missar målet, eftersom utgångspunkten då är en enskild aktörs behov. <<

JAKOB SANDBERG

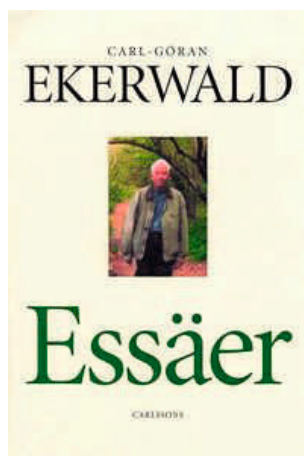
Möten med Carl-Göran Ekerwald

Tidigare i år gick Carl-Göran Ekerwald bort vid 101 års ålder. Ekerwald var en mångsidig svensk författare, essäist och folkbildare som under mer än sex decennier bidrog till det litterära och offentliga samtalet i Sverige. Han debuterade 1959 och publicerade därefter ett stort antal verk, ofta med fokus på existentiella frågor, litteraturhistoria och filosofi, och var också en viktig förmedlare av klassisk persisk poesi till svenska. I den här personligt hållna betraktelsen får vi följa med Röda Rummets redaktionsmedlem Jakob Sandberg genom hans möten med Ekerwald – **från upptäckten av Ekerwalds författarskap under en Moskvavistelse 2008 via ett möte i det verkliga livet i december 2011 i en lägenhet i Uppsala, till Ekerwalds allra sista text som han dikterade för sin dotter en vecka innan han avled den 8 april 2025.**

När jag våren 2008 studerade ryska i Moskva hade jag till den främmande miljö jag befann mig i tagit med mig en uppsättning böcker från Sverige för att varva ner mellan språklektionerna. Bland dessa böcker var den digraste volymen en tjock essäsamling på brunblekt papper av ett nyupptäckt författarskap: Carl-Göran Ekerwald. Omslaget var inte fagert, men texterna var uppkäftigt obrydda om samtidsdebatter och över bredden fyllda av en generöst smittsam beläsenhet som jag sällan fann i annan litteratur på svenska. Samlingsvolymen hette kort och gott *Essäer*, utgiven när dess författare var nästan åttio år gammal, och trots att både ämnena och författaren var till åldern komna utstrålade texterna en lätthet och en vitalitet som lättade upp ensamheten i den ryska huvudstaden.

Det är också som essäist i både kort- och långformat som Ekerwalds verkliga eftermäle finns. Född 1923 på Frösön i Jämtland och svuren jämtlänning livet igenom började han sin bana som romanförfattare, men hans storhet ligger främst i hans essäer. Dessa utstrålar entusiasmerande beläsenhet som gör sig bäst när han vägleder den nyfikne läsaren genom litteraturhistorien. Han är samtidigt bildad och bildande som den genuina folkbildare han måste sägas ha varit. Utöver kortessäer och romaner har han författat ett antal kända levnadsteckningar – folkbiografier – över stora namn som Shakespeare, Nietzsche, Céline, Goethe och andra under namnet *Liv och tänkesätt*, böcker som är lika mycket essäistisk som biografi, och han har också gett sig på historiska skeenden, bland annat en bok om franska revolutionen.

Carl-Göran Ekerwald var yvig, både som person och författare. Texterna bär på en följsam enkelhet som stundvis knappt skyler inkonsekvenser i resonemanget, men styrkan i hans essäer är inte kirurgisk precision, utan generös idétradition, och texterna tycks alltid lämna kvar en lust till fortbildning. Slutsatserna ska man ta med en nypa salt, men han ska inte heller läsas för att förstås utan för att upptäcka författarskapet. Han påminde till viss del om en

vildvuxen utomakademisk Sven-Eric Liedman, men är politiskt otidigare och främst grundad i litteratur – oftast klassisk. Han var också språkkunnig på ett sätt som blivit sällsynt idag, och läste obehindrat på bland annat tyska, franska och latin, men också delvis persiska.

Ekerwald var djupt engagerad i det ämne han skrev om, men han var ingen engagerad författare i politisk mening. Den första essäsamlingen *Lotusätarna* från 1966 är närmast en programförklaring mot den politiskt engagerade samtidsmänniskan. Mot denna ställer Ekerwald upp en otidstypisk försjunkhet, en provocerande hyllning till sommarlovet. Detta ska inte förväxlas med slöhet, utan med njutningen som återfinns i kulturell försjunkhet, mot en påtvingande moralism, vilket blir tydligt i hans hyllningstext till Adalbert Stifters långa, händelselösa och till svenska aldrig översatta roman *Nachsommer*. En annan text i *Lotusätarna* föreställer en dialog mellan två personer som från var sitt perspektiv talar om den amerikanske essäisten Ralph Waldo Emerson, den ene med indignation och den andre med beundran inför Emersons obekymrade tillbakadragenhet. Som ung läste jag denna dialog närmast som ett manifest, men trots dess burdusa framfusighet bör man hålla igen med slutsatserna, för Ekerwald manar inte till passivitet, utan till kontemplation och förkovran – hos både Emerson och Stifter står kunskapsörsten i centrum, också när det gäller det politiska. Ekerwalds Emerson tar exempelvis föredömligt ställning mot slaveriet, men deltar i mycket

liten utsträckning i den politiska debatten.

Denna uppmuntran till bildning som njutning var en återspeglning av Ekerwalds beundransvärda personliga optimism. Under sitt liv hann han förlora två stora kärlekar, men hans livsgnista var nästan provocerande livskraftig, och det är svårt att inte tro att det var en bidragande orsak till att han uppnådde så hög ålder som han gjorde med närmast obruten vitalitet även efter hundraårsstrecket, och att han kunde fortsätta skriva in i det sista. Det politiska hos Ekerwald är svårfångat men alltid närvarande, och färgat av en djup medmänsklighet och omsorg om de förtyckta långt bortom aristokratisk arrogans som annars är vanlig hos män med den bildning och språkkunskap han besatte. Även om han vänder sig direkt mot det plakatpolitiska, och förbehåller sig rätten att vägra tvångsmässig uppslutning i leden, väjde han inte inför politiskt tänkande. Tvärtom lyfte han bland annat fram politiska läsningar av exempelvis Wilhelm Ekelund, samtidigt som han i en annan text var intresserad av gemensamma nämnare hos Nietzsche, Ekelund och Lukács. När han fick Leninpriset av Lasse Diding i Varberg höll han ett tal där han såg ett kristet ideal i bolsjevikledarens vision.

De flesta av de författarskap Ekerwald lyfter fram har uppmärksammats också av andra, men han är helt central i att ha lyft fram Erik Hermelin och dennes översättningar från persiska. Hermelin var ett hospitalshjon som lärt sig persiska under tjänstgöring i Indien, och som vigde sitt liv och sin tillvaro på mentalsjukhuset till att översätta den persiska litteraturen till en mycket idiosynkratisk och ålderdomlig svenska. Genom Ekerwalds försorg har Hermelins översättningar fått nytt liv, och genom de texter han har översatt har gett den klassiska persiska litteraturen nytt liv i Sverige.

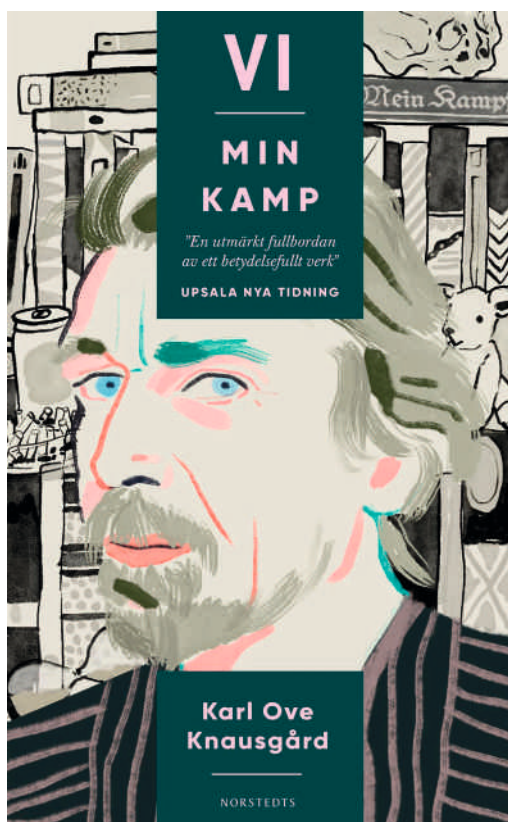
Ekerwalds kännedom om de stora persiska verken gjorde också att jag under mina studier vid Uppsala universitet skickade ett brev till honom med vilket jag föreslog ett möte. Som svar blev jag hembjuden till hans dåvarande maka Sigrid Kahles lägenhet i Uppsala. Carl-Göran och Sigrid hade träffats bara ett

par år tidigare när deras respektive makar hade gått bort; i Ekerwalds fall var det hans barndomskärlek Anna som dog vid 85 års ålder efter att de varit gifta hela sitt vuxna liv. Carl-Göran var nästan 88 år gammal, Sigrid Kahle var 83, men bägge utstrålade en barnslig vitalitet och energi i sin nyförälskelse. ”Det är ett remarkabelt fruntimmer” sa Carl-Göran om Sigrid precis innan hon kom hem, och de två volymerna av hennes memoarer om sin tid som diplomathustru vittnar onekligen om att hon var en extraordinär person. Sigrid Kahle gick bort 2013, över tio år innan Carl-Göran Ekerwald själv, och han hann skriva två böcker om henne.

Carl-Göran visade sig under vårt möte vara mer direkt politisk än vad jag själv väntat mig. Kvällen då jag besökte paret var Irans ambitioner att skaffa sig kärnvapen förstasidesstoff, och Carl-Göran fann det naturligt att Iran ville skydda sig från möjliga angrepp, också om det betydde att man behövde kärnvapen: ”Jag förstår Irans president Ahmadinejad mycket väl!” utbrast han. ”Ja, Carl-Göran har gått igång på en essä i *Le Monde*”, sa Sigrid lakoniskt till mig. I den sista texten Ekerwald dikterade för sin dotter en vecka innan han gick bort lyckas han återigen på sitt eget oefterhärmliga, lätt eklektiska vis göra politik av sina kristna ideal i ett angrepp på det rasistiska Sverige han ser är på väg att utvecklas. Han avslutar artikeln med en tankelek om att Gud är på väg att straffa svenskarna för sin dumhet genom att göra dem antingen till ett ryskt eller ett amerikanskt lydrike – båda två lika illa. Det är en idé som bara månader tidigare skulle ha framstått som kålsuperi av värsta sorten, men som på kort tid har fått något fruktansvärt profetiskt över sig, och något som knyter an till vad jag anade när jag började läsa Ekerwald i Moskva för snart 20 år sedan: Hans texter kändes vildare, livligare och långt mer relevanta än det mesta den dåvarande samtiden kunde uppbåda. Hans texter kommer även att överleva det mesta i vår samtid. <<

JOHAN ÖRESTIG KLING

Intimitet och politik i Knausgårds *Min kamp*

Det har gått 12 år sedan den sjätte och sista delen av Karl Ove Knausgårds autofiktiva roman *Min kamp* gavs ut på svenska. Då kretsade en hel del av debatten kring hans utlämnande beskrivningar inte bara av sina egna utan också familjemedlemmars, släktingars, vänner och kulturpersonligheters egenheter. Men i skuggan av denna bitvis högljudda debatt har det också förts diskussioner om **vad Knausgårds roman har att säga om sin samtid**. Inte minst har en växande skara marxister och vänsterintellektuella behandlat Knausgårds författarskap. 2023 tilldelades Knausgård – trots att han absolut inte skulle beskriva sig själv som någon övertygad marxist – dessutom Jan Myrdalsällskapets "Leninpris". Johan Örestig Kling har läst *Min kamp* och går i dialog med de tre vänsterorienterade tänkarna Fredric Jamesons, Anna Kornbluhs och Martin Hägglunds analyser av romansuiten. Jameson, Kornbluh och Hägglund intresserar sig alla för frågan om den politiska potentialen i att vända sig inåt, mot det privata, intima och existentiella. Men deras slutsatser är radikalt olika.

“Jag skulle skriva.
Men det kunde jag
inte, jag var ju alldeles
ensam och allen i
djupet av min själ”

Karl Ove Knausgård,
Min kamp 5

När Karl Ove Knausgårds autofiktiva roman *Min kamp* gavs ut i sex delar, först på norska under åren 2009–2011 och sedan genom ett 30-tal översättningar världen över, blev den snabbt ett fenomen. Läsare beskrev det som att de sögs in i texten. Det var någonting oemotståndligt med böckerna som många hade svårt att sätta ord på. Sedan dess har romanen också blivit källmaterial för mer allmänna samtidsanalyser. Det kan kanske verka märkligt sett till att den är så fixerad vid det vardagliga. Berättarjaget Karl Ove är upptagen av detaljerade beskrivningar av sina egna minnen och sitt eget nu. Han minns sitt barnajags rädsla för att göra fel och trigga ännu ett av faderns våldsamma vredesutbrott och hur hans närhet till gråt gjorde fadern ännu argare. Karl Ove minns hur hela hans väsen, intresset för kläder, de långa ögonfransarna, besserwisserattityden och den illa dolda studiebegåvningen bäddade för en ”pubertal katastrof”. Han vänder tillbaka till nuet, beskriver åsynen av sitt eget ansikte som avspeglas i fönstret, bilderna som hänger på väggarna och ljuden från den egna familjen i rummen som angränsar till skrivplatsen. Karl Ove växlar tillbaka till det förflutna för att beskriva tiden som tonårig musikrecensent, som ung lärare i Nordnorge, som student vid Skrivekunstakademiet i Bergen, flytten till Sverige, hur han träffade Linda som han sedan gifte sig och skaffade barn med. Han minns hur de många försöken att bli av med oskulden misslyckades till följd av tidiga utlösningar och hur svårigheterna att samtala med främmande människor kunde botas genom att dricka 20–30 öl. Karl Ove minns till och med de gånger då minnet svek honom.

Så långt framstår *Min kamp* som ingenting annat än en orgie i självupptagenhet där samhället inte blir mer än det som en enskild individ tänker på och faller omdömen kring. Men det finns något i formen som säger något viktigt om samtiden. För litteraturteoretikerna Fredric Jameson och Anna Kornbluh speglar detta undrande till det enskilda livet mer allmänna samhällsförändringar som underminerar tanken på och attraktionskraften hos strukturella analyser och kollektiva processer. När jaget står utan sociala sammanhang och samhället inte blir mycket mer än en samling individer är det som återstår att ge sig hän åt den enskilda existensen. För filosofen Martin Hägglund framstår i stället Knausgårds skrivande som ett sätt att göra motstånd i ett tidevarv

då allt fast förflyktigas. Det är just genom att bromsa in och blixtbelysa de vardagliga ritualer som vi annars bara utför utan att fästa någon särskild vikt vid som vi kan få syn på vad som verkligen har ett värde i livet och hur den kapitalistiska logiken hindrar oss att engagera oss i det.

Deras skillnader till trots arbetar Jameson, Kornbluh och Hägglund alla inom en marxistisk eller åtminstone vänsterintellektuell tradition och deras läsningar av Knausgårds *Min kamp* tar sig an samma grundläggande fråga: Vad händer om vi helt och hållet går upp i det privata, i en enskild blick på det egna livet, på de människor som omger oss och på de händelser som vi går igenom? Kvävs vi eller finner vi syre som gör att vi med förnyad kraft kan återvända till och engagera oss i världen? När de utvecklar sina svar står det dock klart att Jameson och Kornbluh landar i negativa omdömen som inte lyckas förklara varför så många läsare trots allt finner läsningen av Knausgård meningsfull. Det gör Hägglunds mindre skeptiska analys särskilt intressant, eftersom läsarna inte reduceras till barn av sin egen tid utan snarare framställs som aktiva sökare som åtminstone potentiellt kan finna insikter om förutsättningarna för sin egen friggörelse i läsningen av Knausgård.

Att lista ett liv

När den sjätte och avslutande delen av *Min kamp* givits ut på engelska 2018 recenserades den av den marxistiska litteraturteoretikern Fredric Jameson i *London Review of Books*. Texten är skriven i dialogform där ett fiktivt nyfiket och smått förvirrat jag ställer frågor medan Jameson själv levererar mer eller mindre sarkastiska svar. På frågan om *Min kamp* är värd att läsa svarar Jameson nej, men han kan verkligen rekommendera en omläsning av den. En annan fråga är om det händer något i *Min kamp*? Ja, svarar Jameson, men inte där du tror.

Det visar sig att anledningen till att recensionen är utformad som en dialog beror på att det är i Knausgårds dialoger som Jameson finner nerv, särskilt i Karl Oves och vännen Geirs råa men hjärtliga ordväxlingar. Jamesons stora problem under läsningen är att sidorna är fyllda till brädden med hänvisningar till ett ”jag” samtidigt som ett ”du” är spökliskt frånvarande. Med ”du” menar han då inte andra individer, för sådana finns det gott om: mamman, pappan, brodern Yngve, hustrun Linda och den gränslösa ryska grannen för att nämna några. Det

som saknas är röster som radikalt bryter av mot berättarjagets idéer om vad som hänt, vad i det som är relevant och vad som är ovidkommande, vilka som var inblandade och vilka följderna av det som hänt blev. Den ende som träder fram som ett sådant du är, menar Jameson, Karl Oves farbror som oroar och skakar om genom att anklaga författaren för att ljuga och blåsa upp historier och hota förlaget med att stämma dem. Ett sådant du utmanar berättarjagets sanningsmonopol.

Jameson stör sig också på att Knausgård spränger in essäer om konst, musik, litteratur, religion och historia mellan de vardagliga betraktelserna och bekännelserna. Inte för att essäerna är dåliga. De spänner mellan att vara ordinära, pinsamma och alldeles lysande. Det som irriterar honom är att essäerna är till synes orelaterade till de böcker de ingår i. Essäer kan skrivas på ett sätt så att de hjälper läsaren att lyfta blicken, att utveckla nya och rikare perspektiv på de skeenden, människor och relationer som skildras i romanen. Men Jameson tycks mena att essäerna i *Min kamp* är reducerade till ett slags tankeavfall som dumpas till eftervärldens allmänna beskådan. Precis som Karl Oves minnen och vardagliga observationer under sin egen skrivprocess är essäerna en redovisning av redan tänkta tankar. Jameson kallar detta sätt att skriva för "itemisering". När romanen saknar ett du som skapar dynamik och ambivalens i narrativet och raderna fylls med ett enskilt berättarjags göromål, möten, tankar och känslor så återstår endast att lista dem, att räkna upp dem var för sig, "item for item".

Resultatet av denna itemisering blir ett berättarjag som framträder som "en fånge i sin egen subjektivitet". Den allmänna frånvaron av ett "du" gör att Karl Oves tankar om andra människor, samhället och politiken tenderar att begränsas till "ett slags banal filosofisk psykologisering". Berättarjaget brottas med hur samhället och hur kulturella och politiska gemenskaper blir till tvingande krafter som förminskar honom, väcker känslor av främlingskap och en lust att fly in i sig själv.

Låt mig ta ett exempel. I de olika delarna av *Min kamp* följer läsaren Karl Oves högst ordinära politiska utveckling. I den fjärde delen beskriver han sitt ungdomsjag som en person som politiskt befann sig

långt ut på vänsterkanten, vid randen till anarkism, jag avskydde allt som var likriktat och stereotyp, och precis som [...] alla andra

alternativtänkande ungdomar som växte upp i Kristiansand föraktade jag kristendomen och alla idioter som trodde på den och gick på möten med sina fjollkarismatiska präster.

Som medelålders man, vilket vi bland annat kan läsa om i den andra delen, blir han alltmer upptagen av existentiella frågor och det gudomliga. Vänstern, i synnerhet den svenska, driver honom till vansinne med sin automatiserade politiska korrekthet där medelklassföräldrarna han omger sig med i Stockholm mest av allt är bekymrade av att de själva eller någon annan ska råka yppa en åsikt som ligger på fel sida om det moraliskt godtagbara. Karl Ove reflekterar över en kvävande samtid: "I vårt århundrade är till och med drömmarna likadana". Likgiltigheten ligger som en blöt filt över varje gnista av liv. Många kan nog läsa sådana rader och nicka igenkännande. Men Jameson påminner om att dessa omdömen fälls av en enskild individ som nedtecknar sina egna tankar. Kanske blir Karl Oves idéer om jaget och kollektivet så fattiga just för att det inte finns något "du" som pekar bortom detta enkelspåriga dualistiska tänkande där jagets erfarenhet upphöjs till en allmän sanning?

En tidsenlig protest mot den egna samtiden

Jamesons essä är i första hand upptagen av form och estetik. Men den som sedan tidigare är bekant med hans arbeten vet att han sällan stannar vid att fälla allmänna omdömen om en författare, en genre eller en stil. Hans uppmaning är i stället att vi alltid måste historisera. En kulturyttring uppstår inte i ett vakuum utan i ett specifikt historiskt sammanhang som ger syre åt och präglar den. Den kritiska teorins uppgift är att förstå kulturen i dess sammanhang. Jameson själv blev allmänt känd för sin teori om att det som kallas postmodernism bäst förstås som senkapitalismens kulturella logik. Inspirerad av den marxistiska ekonomen Ernest Mandel såg Jameson senkapitalism som den fas kapitalismen gick in i efter andra världskriget. Under denna långa uppgång drevs industrialisering och kommersialisering allt längre, finansmarknaderna internationaliserades och staten fick en central roll i att samordna de nationella ekonomierna. Kapitalismen underminerade inte bara lokala traditioner och sedvänjor utan även idén om historisk kontinuitet. Nu et framstod inte som en fortsättning

på utan som ett brott med det förflutna och i en sådan historisk situation skapades de materiella förutsättningarna för framväxten av den kulturella logik som kallades postmodernism. Den kännetecknades bland annat av "pastisch", det vill säga att oblygt och ofta ironiskt låna detaljer från tidigare konstverk och sätta samman dem på nya sätt, och av ett hyllande av skillnad och heterogenitet framför stora berättelser om en lagbunden utveckling.

En Knausgårdsläsare som tar fasta på Jamesons uppmaning att alltid historisera är kulturteoretikern Anna Kornbluh. I boken *Immediacy, or the Style of Too Late Capitalism* (2024) argumenterar hon för att autofiktiva romaner som *Min kamp* inte bara har enskilda drag som är nya utan att de faktiskt representerar en ny kulturell stil i förhållande till postmodernismen. Hon kallar den *omedelbarhet*. Omedelbarhet kännetecknas av misstänksamhet mot varje form av omväg. Den hyllar det intima, personliga, kroppsliga, känslomässiga och lokala. Abstrakta budskap som kräver tolkning och reflektion avfärdas medan konkreta skildringar av självupplevda trauman upphöjs till norm. Sanningen kan inte uttryckas kollektivt som någon folkvilja eller något klassintresse utan endast som individers temporära sanningar. På litteraturens område är genomslaget för den autofiktiva romanen det tydligaste exemplet på detta och hos Knausgård blir det explicit. I den andra delen förklarar Karl Ove att han under de senaste åren har förlorat tron på litteraturen. Tanken på att de världar han gav sig in i mellan pärmar var fabricerade för att uppnå ett högre syfte som en sensmoral eller ett implicit budskap väcker hans illamående. Fiktivt skrivande har inget värde. Den enda litteratur som fortfarande är meningsfull att skriva och läsa är dagböcker, essäer och andra typer av litteratur som saknar narrativ och endast består av den egna personlighetens röst. Karl Ove menar rentav att varken konst eller någonting annat kan upplevas kollektivt. Kornbluh argumenterar för att detta resonemang närmast perfekt illustrerar omedelbarhetens stil: "Fiktion, berättelse, opersonlighet och kollektivitet vissnar; verklighet, röst, personlighet och atomism blommar. Om du ska skapa något av värde måste du göra dig av med de förmedlande länkarna".

I linje med Jameson drar hon slutsatsen att genombrottet för en ny kulturell stil föregås av strukturella förändringar i det kapitalistiska systemet. Karl Oves förlorade tro på litteratu-

ren uppstår inte i ett vakuum utan i en specifik historisk situation, nämligen genom övergången från senkapitalism till vad hon med en ordlek kallar en "alldeles-för-sen kapitalism". En central aspekt av denna typ av kapitalism är vad Kornbluh kallar "disinterförmedling". Med det menas att företag tjänar pengar genom att göra sig av med kostsamma mellanhänder i kedjan mellan produktion och konsumtion. Det kan handla om att minska ned lagerhållning för att producera och leverera "just-in-time", att lägga ned fysiska butiker och gå över till näthandel eller varför inte om att som inom gig-sektorn överföra ledningen över och fördelningen av arbetet till en app. Till skillnad från senkapitalismen, som byggde på tillväxt inom industriproduktion och en växande byråkratisk apparat, så kretsar den alldeles för sena kapitalismen kring ett nollsummespel. Istället för att investera i produktion som ökar mängden värde genom exploatering av mänskligt arbete krigar olika aktörer om att tillskansa sig andelar av redan skapat värde i cirkulationssfären mellan produktion och konsumtion.

För Kornbluh är omedelbarhetens kulturella stil en reaktion på kapitalismens behov av att intensifiera cirkulationen. Den betonar snabbhet och direkthet på bekostnad av reflektion och komplexitet; autenticitet och "realness" på bekostnad av dramatisering och abstraktioner. Mest uppenbar blir denna omedelbarhet i serier som produceras direkt för strömningsplattformar som Netflix. Det är inte bara att alla avsnitt släpps vid en och samma gång i stället för veckovis. De konstrueras för att passa att strömma i ett enda svep. Kornbluh lyfter exempel som dramakomediserien *Emily in Paris* som handlar om en ung amerikan som reser till Paris för att arbeta med sociala medier för en fransk PR-byrå. Serien saknar komplexa parallella historier som utvecklas under flera avsnitt och karaktärsutveckling som kräver koncentration och tolkning. Istället är den "atmosfärisk", den berättar inte en berättelse utan skapar en stämning som gör serien lämplig att spelas upp som bakgrund medan man sitter i soffan och slösurfar på telefonen eller chattar. I detta exempel är omedelbar kultur ett direkt resultat av en alldeles för senkapitalistisk logik. Men omedelbarhet är också en effekt av techbolagens förkrossande hegemoni. Frånvaron av utmanare till dessa jätters alltmer auktoritära politik gör att världen tycks röra sig automatiskt mot en katastrof. Det bästa vi kan hoppas på är att skjuta katastrofen längre in i framtiden. Omedelbarhet fungerar

som ett sätt att fly från denna framtid in i ett till synes tidlöst nu.

I sin läsning av Knausgårds *Min kamp* betonar Kornbluh författarens inramning av sitt projekt som en protest. I en intervju i *New Yorker* talar Knausgård om plikten att ”bekämpa fiktionen”. Det autofiktiva skrivandet erbjuder verktyg för denna kamp. Snarare än att bygga ett komplext nätverk av karaktärer premierar autofiktionen en protagonist som delar namn med författaren. I stället för att utveckla narrativ och intrig förmedlar autofiktionen berättarjagets omedelbara observationer och reaktioner på enskilda händelser. Autofiktionen rör sig, som Knausgård säger i ovan nämnda intervju, ”för att nå fram till sakerna i sig själva”. Det är dessa kännetecken som gör autofiktionen så lockande i en situation där inte bara litteraturen kämpar för sitt värde.

Men Kornbluh ifrågasätter vinsterna med en sådan protest. Visst kan den omedelbara stilen förstås som ett sätt att hantera de accelererande hastigheter och den instabilitet som följer på intensifieringen av cirkulationen. Genom att vända sig inåt och gå upp i något slags medveten närvaro i skrivandet och läsandet blir det ”rasande stillestånd” vi genomlever lite lättare att uthärda. Problemet är bara att den som söker omedelbarhet ger upp de verktyg som krävs för att skapa en kritisk distans inte bara till sig själv utan till sin egen samtid. Det är genom ”förmedling”, det vill säga verktyg som upprättar ett avstånd mellan oss själva och vår omgivning, som kritiskt tänkande överhuvudtaget blir möjligt. I skrivande kan det handla om sådant som att lekfullt växla *skala* i berättandet, exempelvis genom att kombinera skildringar av enskilda liv, gruppers kollektiva erfarenheter och historiska perioder. Den kritiska distansen kan också uppnås via *personlighet*, det vill säga att inte låta ett berättarjag dominera narrativet utan tvärtom lämna det öppet för läsaren att avgöra om det är författarens eller en karaktärs uppfattning som lyfts fram. Kornbluh lyfter också fram verktyget att *hålla fast*. I stället för att behandla varje sak som lika viktig så bromsas berättandet in vid särskilda händelser som premieras för att signalera att de är särskilt väsentliga. Den som tar hjälp av dessa tekniker kan åtminstone för ett ögonblick frigöra sig från nuet. Den som väljer bort dem låter istället sig själv och sina läsare slukas av det.

Omsorgens lim

Så här långt har läsningarna av Knausgårds *Min kamp* varit negativa för att inte säga dräpande. Det de i första hand gör är att utveckla skäl att läsa romanen med en skeptisk blick eller rentav att inte bemöda sig att läsa den alls. Samtidigt är det ju så att förvånansvärt många, inklusive jag själv, har läst *Min kamp* med stor behållning. De uppenbara svagheterna i Jamesons och Kornbluhs läsningar är att de inte erbjuder ett språk för att fånga vad det är som gör att just Knausgård förmår skriva om så vardagliga saker på sätt som fångar så många läsare i en tid när läsandet i sig befinner sig i en djup kris. Här bryter filosofen Martin Hägglund av med sin affirmativa läsning. Han ägnar stora delar av det andra kapitlet i sin bästsäljande bok *Vårt enda liv. Sekulär tro och andlig frihet* (2023) åt Karl Oves kamp. Hägglund tar fasta på Karl Oves upptagenhet vid att ”fästa blicken”. Livet får mening först när du stannar upp och ser hur ditt liv är intrasslat i andras liv. Det kommer kanske klarast fram i en passage i den sjätte delen:

Du har inte fäst blicken, du hör inte ihop med världen och kan, om allt ställs på sin spets, lika gärna lämna den. De bindningar som håller dig kvar, som gör att du rasslar med kedjorna, är knutna till förväntningar och plikt, har att göra med världens krav på dig, och förr eller senare kommer du till en punkt då du inser vilken obalans det är i att du uppfyller världens krav medan världen inte uppfyller dina. Då är du fri, då kan du göra det du vill, men det som har gjort dig fri, meningslösheten, tömmer också friheten på mening.

Hägglund läser *Min kamp* som en ”sekulär be-kännelse”. En av tidernas mest berömda bekännelser kommer från kyrkofadern Augustinus (f. år 354). I det som kallats världens första självbiografi skildrar han sin egen väg till kristen tro. Augustinus är upptagen vid tanken på att allt lidande och elände som drabbar människor hör till den sekulära världen. Det är det faktum att vi är så fästa vid ändligena ting och varelser som gör oss olyckliga. Saligheten finner vi genom att klippa banden till den ändligena världen och rikta vår kärlek mot Guds eviga närvaro. Augustinus förkastar det ”omsorgens lim” som binder oss till världen. Mot denna ställer Hägglund den sekulära bekännelsen. Den framhåller tvärtom ”att det endast är genom ändligena band som vi kan existera och bli dem vi är”. Först när vi

omfamnar det ändliga och erkänner att vi själva och dem och det vi älskar har en början och ett slut och inser att vi förr eller senare kommer förlora allt så får livet mening. Det är evigheten som är meningslös.

Det är mot denna bakgrund som Hägglund läser Min kamp som en övning i att fästa blicken. Romanen ”ger läsaren möjligheten att vända sig mot sitt eget liv med en mer inträngande uppmärksamhet och omsorg”. Läsaren övar sin *förtrogenhet* med tyngden i vardagliga saker som att stå inför en ändlös räkka uppgifter om det så är att byta blöjor, handla, gå på medlemsmöten eller gräla med familj, vänner och fiender. Men förtrogenheten, det vill säga att lära känna det egna livet i all sin detaljrikedom, gör oss också ”mottagliga för vardagslivets strålande stunder”.

Det finns en ”motiverande kraft” i kärleken till det ändliga. Den springer ur *sårbarhet*. Vi tänker ofta på sårbarhet som en passiv utsatthet. Men Hägglund menar att det är ett villkor för varje form av aktivt engagemang. Ett exempel är social rättvisa. De som kämpar för social rättvisa gör det för att de vet att den inte kan tas för given utan måste skapas och upprätthållas. Men i sitt engagemang tar de också en risk. I kampen kan de skadas, frysas ut eller fångas. Om motståndet eskalerar finns risk för att förkämparna för social rättvisa själva begår handlingar som drabbar oskyldiga. Om motståndet lyckas finns risken att resultatet av kampen är en urvattnad form som är svår att känna igen som den sociala rättvisa som rörelsen en gång krävde. Men det är just det faktum att framtiden är öppen, att den på en och samma gång är löftesrik och hotfull, som motiverar oss att ens engagera oss i att forma den. Det är endast genom att omfamna sårbarheten som vi kan äga våra liv. Hägglund understryker att det att äga sitt liv inte handlar om att ha det som sin privata egendom: ”Tvärtom, att äga ditt liv är att göra dig sårbar. Endast någon som äger sitt liv – endast någon som låter sitt liv bero på vad han gör och vad han älskar – kan äga erfarenheten att det tas ifrån honom”.

Hägglund gör en stor sak av att Min kamp slutar med att Karl Ove konstaterar att han nu, när verket är fullbordat, inte längre är en författare. Detta har ibland tolkats bokstavligt som om det var Knausgårds avsikt att helt sluta skriva. Hägglund läser i stället detta slut som en avsiktlig omkastning av Marcel Prousts *På spaning efter den tid som flytt*. Medan Prousts berättelse slutar med att berättarjaget blir en författare

som beslutar sig för att skriva om sitt liv så börjar Karl Oves bok med att han är en författare som först i slutet överger det. För Hägglund är detta ett uttryck för en människa som beslutat sig för att sätta sitt liv på spel i det liv han lever i nu, snarare än någon som reflekterar över sitt liv som något redan passerat. Romanprojektet börjar med en bokstavlig självreflektion. Karl Ove får syn på sitt ansikte i fönstret framför honom och frågar sig vad det är som har satt sig i det: ”Han stiger ner i det förflutna för att återupptäcka sitt liv, men också för att kunna engagera sig i nuet och det kommande”. Detta nedstigande i det förflutna och i rörelsen in i de egna tankarna och känslorna leder till upptäckten att det jag som tar så oerhört mycket plats i romanen ”i slutändan visar sig vara beroende av ett *du*”. Den som går till botten med sig själv finner att sårbarheten är ett existensvillkor. Det är, som Hägglund konstaterar, ansvarets början. I förlängningen är det också politikens början.

Kapitlet om kärlek, där Knausgårds roman behandlas, är placerat tidigt i en bok där Hägglund steg för steg utvecklar argumentet att de som vill äga sina liv också måste ”äga frågan om vad vi borde göra med vår tid”. I ett kapitalistiskt system som vilar på privategendom och lönearbete förhåller vi oss till tid på ett abstrakt sätt. Istället för att de olika saker vi ägnar våra dagar åt ”tar den tid de tar” så ställs vi ständigt inför faktumet att ”vi inte har tid” att göra det vi skulle vilja (ägnatid åt barnen, läsa, skriva, lära oss att spela ett instrument, engagera oss i lokalsamhället och så vidare). Detta illustreras på ett effektivt sätt i Marc Linders och Ingrid Nygaards bok *Void Where Prohibited: Rest Breaks and the Right to Urinate on Company Time* (1998). Författarna visar hur arbetare genom historien kämpat för rätten att grundläggande biologiska behov som att sova, äta, vila och gå på toaletten ska tillgodoses på arbetsplatser. Trots allmänt tal om humanisering och demokratisering av arbetslivet så fortsätter ”rätten att urinera på arbetstid” att vara en stridsfråga för stora grupper än idag. I grunden handlar detta om att kapitalismen upprättar en tidsregim där människor domineras av abstrakt tid. Därmed står privategendomen och ackumulationsvånget i vägen för målet att var och en ska äga sitt liv. En social revolution kräver, menar Hägglund, en omvärdering av värde där det kapitalistiska måttet på värde som socialt *nödvändig arbetstid* ersätts med ett mått på rikedom baserat på *socialt tillgänglig fri tid*:

Förverkligandet av vår frigörelse kommer att kräva både politisk mobilisering och rationella argument; det kommer att kräva generalstrejker och systematiska analyser, vårt arbete och vår kärlek, vår ångest och vår passion. Vi har en möjlighet att uppnå demokratisk socialism endast om vi inser att allting står på spel i det vi gör med vår ändliga tid tillsammans.

Kommunismens hjärnspöke

Jag har läst Knausgård baklänges. När den första delen av *Min kamp* kom ut på svenska så läste jag den med behållning men hade varken lust eller ork att fortsätta läsa. Långt senare gav en nära vän mig order om att läsa *Morgonstjärnan* (2020). Lydig som jag är läste jag den och blev förälskad. När jag betat av de övriga delarna av serien läste jag *Om vintern* (2015) och *Om sommaren* (2016) för att sedan ge *Min kamp* ännu en chans.

En rimlig fråga är naturligtvis om det inte är alldeles för sent att läsa *Min kamp*? Visst, på vissa sätt känns den värld som skildras avlägsen. Karl Oves raljanta utläggningar om svenskars politiska korrekthet framstår i en annan dager idag när de som ”säger sådant man väl inte längre får säga i det här jävla landet” sitter i regeringsställning. Men i romanen uttrycks också en vilja till varaktighet. I den sjätte delen tänker Karl Ove på Jon Fosses författarskap som en rörelse från ett socialrealistiskt intresse för ”världen som den är” till ett existentiellt intresse för ”världen som den verkligen är”. Det väsentliga är *relationerna* och det är, till skillnad från de materiella omständigheter som socialrealismen är så upptagen vid, något beständigt över tid och rum. I *Min kamp* kommer denna vilja till beständighet fram genom allmänna existentiella betraktelser om att vara en son, en pappa, en författare, en suput, en neurotiker, en vän och en ovän. Även om dessa betraktelser bara kommer från en man så kommer de till mig som en skatt eftersom det tvingar mig att konfronteras med min egen ambivalenta maskulinitet. I den meningen är min läsning bara för sen i förhållande till när de flesta andra läste *Min kamp*.

För mig och andra som finner ett omedelbart värde i att läsa Knausgård så gör Jamesons och Kornbluhs kritiska läsningar antagligen ingen större skillnad. Det de gör är att ställa viktiga frågor om förbindelselänkarna mellan romanen och det samhälle som den skrivs och läses i. Jamesons kritik om ett frånvarande ”du” gör att

jag tänker på *Min kamp* på ett vaksammare sätt. Vad händer med de människor av kött och blod som inte tillskrivs ett du utan omtalas som han, henne, den eller dem? Kornbluhs fråga om hur Knausgårds skrivande hänger samman med en kulturell stil förankrad i en alldeles för sen kapitalism är intressant i det att den flaggar för att det som kodas som ett brott mot nuet (Bekämpa litteraturen!) snarare är en anpassning till samtiden eller att det som beskrivs som en strävan efter varaktighet är ett misslyckat försök att fly från det historiska sammanhang det skrivs i.

Men sådan kritik ändrar inte det faktum att många läser Knausgård med behållning i en tid när många knappt läser alls. Det är mer sannolikt att vi börjar söka efter invändningar som visar att kritikerna har helt eller delvis fel, att de överdriver eller kanske rentav att de förhåller sig till litteraturen på ett så teoretiskt svalt sätt att de helt enkelt inte ser livet och ambivalensen i texten. Ta bara en sådan sak som minnets plats i *Min kamp*. I vissa passager, inte minst i den tredje boken som skildrar Karl Oves barn-dom, talar berättarjaget om sin egen förmåga att minnas på ett svulstigt sätt: ”Inte kunde jag ana att varenda liten detalj i detta landskap, och varenda människa som bodde där, för evigt skulle vara inristad i mitt minne, exakt och precis, som med ett slags minnenas absoluta gehör”. Denna enastående förmåga skiljer ut Karl Ove från de jämnåriga som omgav honom. De minns knappast honom, men han minns allt om dem. Denna hybris står i stark kontrast till andra passager i boken då Karl Ove låter läsaren ana att den gör dumt i att ta honom bokstavligt. Under en resa i Schweiz träffar han en tjej från USA strax innan han ska sätta sig på bussen tillbaka till Norge. Han vill skriva till henne! Väl inne i bussen berättar Karl Ove om det för sina kamrater och en av dem frågar om han skrev upp hennes adress. Nej, jag litade till mitt minne, svarar Karl Ove. Idiot!, svarar kamraten.

Det är ju också så att om man nu är den enda som minns allt så ger det en fritt utrymme att mejsla fram vad som verkligen hände. I slutet av den tredje boken ska Karl Ove och hans familj flytta. Han går på en sista fest med gänget och det som då händer är att tjejerna tar med honom in i ett buskage, klär av sig och gnider sig mot honom. Det kan förstås avfärdas som en gubbsjuk fantasi. Men denna bokstavligt talat otroliga händelse kan också läsas som ett sätt att underminera det egna berättarjaget på ett sätt som implicerar ett sådant ”du” som Jameson efterfrågar.

Ur detta ljus framstår Hägglunds läsning som mer sympatisk. Den bidrar med idéer som gör det möjligt att återvända till Knausgård för att få syn på sådant som döljer sig bakom itemiseringen, att alla träden av "jag" faktiskt bildar en skog av "jag och du". Hägglunds läsning rimmar också väl med författarens egna ord om autofiktivt skrivande.

När Knausgård mottog Leninpriset 2023 pasade han på att lyfta fram det viktiga i Jan Myrdals författarskap. Han framhåller att *Samtida bekännelser av en europeisk intellektuell* från 1964 perfekt fångar hur varje författares bekännelse ställs inför faktumet att det finns "korruption i själva skrivakten". Den som skriver om sig själv må tro att tankarna och orden är ens egna men de korrigeras ständigt av inre röster som man antingen anpassar sig efter för att vara till lags eller går emot för att slå sig fri. Det autofiktiva skrivandet uppdragar ett självbedrägeri:

Självbedrägeriet som den klär av lager för lager gällde inte bara honom utan alla och det låg inte i idéerna eller idealen, hade ingenting med livssyn att göra, utan befann sig i det allra mest intima, en människas tankar om sig själv, spelet i det sociala, som med andra ord också finns där, i det innersta av människan men som först blev tydligt i det att det blev nedskrivet. En form av osynliga åsikter, osynliga krav, osynliga hållningar som berättaren kämpar för att göra synliga, för att på det sättet bli fri från dem, se sig själv och verkligheten som den är – och handla.

Om vi antar att Knausgårds ord syftar på något allmänt kan de också riktas tillbaka mot hans eget skrivande. En autofiktiv roman som *Min kamp* är bara skenbart en monolog eftersom Karl Oves ordval är korrumperade av den ständiga anpassningen efter de röster han medvetet eller omedvetet rättar sig efter eller gör motstånd mot. Det gör hela hans anspråk mer komplicerat. Karl Ove vill skriva om världen som den verkligen är, inte klä världsbilden i dramatiserande narrativ eller förvränga den genom att skapa fiktiva karaktärer. Men i försöken att åstadkomma det så visar det sig att de andras blickar och röster är oupplösliga delar av jaget. Ur detta perspektiv är *Min kamp* inte självupptagen och världsfrånvänd utan en roman om hur vägen till världen och i förlängningen till det politiska måste börja med en rörelse inåt, mot en konfrontation med de inre röster som inte är våra egna utan kommer

någon annanstans ifrån (materiella villkor, samhälleliga normer, föräldrars förmaningar, barndomskamraters dräpande kommentarer eller familjemedlemmars besvikelse). Jaget rymmer, vare sig man vill det eller inte, världen med alla dess motstridiga röster.

Detta öppnar för en läsning av *Min kamp* som en roman om förhållandet mellan intimitet och politik. I boken *Capitalism, the Family and Personal Life* (1974) konstaterar historikern Eli Zaretsky att det privata och intima ofta betraktats som återvändsgränder inom vänstern. Utvikningar om våra unika personliga drag och erfarenheter splittrar snarare än förenar klassen. Men Zaretsky argumenterar för att det i själva verket förhåller sig tvärtom. Det finns en revolutionär potential i att kapitalismen över tid har öppnats upp på sätt som också gett de egendomslösa rätt att åtminstone äga individualitet och personlighet. Under tidigare århundraden fanns det endast plats för överklassen och borgerligheten att vara särskilda människor. Arbetarklassen maldes ned till en grå massa som endast hade att kämpa för att överleva. Med arbetarrörelsens, kvinnorrörelsens och medborgarrättsrörelsens kamper har denna rätt demokratiserats så att även de egendomslösa erkänns som bärare av ett inre liv, av drömmar, begär och farhågor. Mänskliga relationer, ja människor i sig, betraktas åtminstone på idéplanet som mål i sig själva. Det finns visserligen en hel del i Karl Oves kamp som är så upptaget av det enskilda livet att det blir svårt att få syn på de band som gör det enskilda ödet avhängigt andra människors öden. Men bland de självtillräckliga och inåtvända hjärnspöken som hemsöker Karl Oves tankevärld så går också kommunismens hjärnspöke igen. Det bryter av mot de röster som säger att du inte är älskad, att det inte finns något hopp för dig eller mänskligheten och att du inte kan lita på någon annan än dig själv genom att envist fortsätta visa att det handlande som Knausgård talar om inte bara kan utan måste vara kollektivt för att vi en gång ska äga våra liv. <<

Jameson, Fredric (2024). "The Novel and the Supermarket". I *Inventions of a Present: The Novel in Its Crisis of Globalization*. Verso Books.

Kornbluh, Anna (2024). *Immediacy, or the Cultural Logic of Too Late Capitalism*. Verso Books.
Hägglund, Martin (2023). *Vårt enda liv. Sekulär tro och andling frihet*. Volante.

WO
KE

– Ordet på allas läppar

Den amerikanska vänsterns wokekrig

Det pågår i skrivande stund en uppsplitande debatt inom amerikansk vänster om rasism, klass och politisk strategi. I debattens epicentrum finner vi ett kontroversiellt ord och en kontroversiell marxist – begreppet “woke” å ena sidan och sociologen Vivek Chibber å andra sidan. I den här utblicken undersöker Röda rummets redaktionsmedlemmar Mikael Omstedt och Carl Wilén hur Chibbers förkastande av woke har satt honom på kollisionskurs med andra marxister. **De beskriver hur “wokekriget” har utvecklats sig**, hur det relaterar till tidigare debatter inom samtida amerikansk marxism och vad som egentligen står på spel.

Sedan Donald Trump för andra gången installerades som amerikansk president i januari 2025 har hans administration vänt kikarsiktet mot landets kvarvarande bastioner av liberal offentlighet, inte minst universitetsvärlden och den offentliga ämbetsmannakåren. Även om Trump aldrig har haft särskilt mycket till övers för liberala och demokratiska institutioner har han nu både bättre självförtroende och större makt, såväl över det Republikanska partiet som den amerikanska statsapparaten. Detta inflytande har han inte tvekat att använda sig av. Han har underblåst extremhögerens förakt för den fria pressen och det självständiga rättssväsendet. Han har avskedat offentliganställda och dragit in universitetens bidrag när de vägrat att underkasta sig hans direktiv. Han har beordrat att myndigheter ska sluta sträva efter mångfald och inkludering. Han har annullerat det presidentdekret från 1965 som förbjöd diskriminering hos företag med federala kontrakt. Och han har dragit tillbaka visum för internationella studenter engagerade i Palestinarörelsen och därmed undergrävt liberala ideal som yttrande- och församlingsfrihet.

Även om falska anklagelser om antisemitism – som blandar ihop kritik av staten Israel med rasism mot judar – har anförts för att rättfärdiga de reaktionära angreppen har en av de för

Trump lägst hängande frukterna tveklöst varit det diffusa politiska begreppet som blivit känt som “woke” eller “wokeness”. Mottot “stay woke” (löst översatt som “håll dig vaken”) har djupa historiska rötter i svart amerikansk radikalism, där det har signalerat en medvetenhet om rasism och diskriminering. I den samtida högerens vokabulär har dock begreppet tillskrivits en symbolik långt bortom dess politiska ursprung. Här signalerar woke identitetspolitik i dess liberala så väl som radikala tappning.

Inom den amerikanska vänstern har en smärtsam debatt flammats upp om hur socialister bör förhålla sig till högerangreppet mot woke, om vilka allianser som bör byggas och vilka värden som ska försvaras. I debattens mittpunkt befinner sig den indisk-amerikanske marxisten och redaktören för den *Jacobin*-anknutna tidskriften *Catalyst*, Vivek Chibber. Han har med sin inte sällan hårda och raljanta stil anklagats för att vara – med den iransk-amerikanska vänsterakademikern Laleh Khalilis ord på plattformen X – “en brunskjorta viftandes med en röd flagga”. Andra har i stället slutit upp bakom Chibber. Exempelvis har den amerikanska kulturteoretikern Catherine Liu vänt sig mot vad hon uppfattar som ett drev, där Chibber blivit utsatt för alltifrån medvetna missförstånd till rena obsceniteter.

Bakom de vitt skilda och ibland alldeles för

känslomässiga omdömena för och emot Chibber finns väsentliga skiljelinjer i hur frågan om woke ska bedömas. Chibber har likt Trump vänt sin kritik mot fenomenet wokeness. Men där Trump avfärdar woke som en marxistisk konspiration försöker Chibber rehabilitera marxismen för en vänster som han menar har tagits till gisslan av en särskilt destruktiv form av elitled identitetspolitik. För Chibber är det bara genom att göra upp med woke som vänstern kan återfinna sin relevans efter årtionden av reträtt, men enligt hans vänsterkritiker blåser Chibber i en högerextrem hundvissla och misslyckas att ta ställning i en politisk konflikt med två tydliga sidor: å ena sidan en alltmer fascistisk höger och å andra sidan liberala institutioner, vänsteraktivism och progressiv politik. En annan viktig invändning mot Chibber har varit att han inte förstår att attacken mot woke är en attack mot de antirasistiska landvinningarna i kölvattnet av Black Lives Matter-rörelsen, och i förlängningen mot svarta amerikaner och arbetare.

Målet med den här utblicken är inte att agera domstol i fallet Chibber eller i vad som här saknas det ett tankestrecki brist på bättre alternativ – kan kallas “wokekriget”. I stället är vår avsikt att erbjuda en panoramabild över den senaste tidens debatt inom den amerikanska vänstern, samt att granska dess antaganden om klass, makt, organisering och social förändring. En viktig slutsats är att båda sidorna i wokekriget har misslyckats med att ställa frågan om vilka organisatoriska former som kan bidra till att kraften hos en social rörelse kan bibehållas över tid, trots att de är rörande överens om vänsterns nuvarande svaghet.

Vivek Chibber och hans marxism

Eftersom det är omöjligt att förstå Chibbers roll i den pågående debatten utan att känna till hans tidigare kontroverser börjar vi där. I ett kommande kapitel i Röda rummets antologiprojekt *Samtida marxistisk teori* (Daidalos, publicering under hösten 2025) beskriver Andreaz Wasniovski Chibber som en sociolog som i allt väsentligt är en “del av den analytiska marxismen”. Den analytiska marxismen – som har kallats “no bullshit marxism” av sina anhängare och “rational choice marxism” av sina belackare – uppstod under det sena 1970-talet som ett försök att kombinera marxistisk teori med avancerade samhällsvetenskapliga metoder. Den förkastade många centrala idéer hos den

mer filosofiskt orienterade marxismen, inte minst närläsning av Marx egna texter och den dialektiska metoden.

Chibber blev brett uppmärksammasad för första gången i samband med hans bok *Postcolonial Theory and the Spectre of Capital* (2013). I boken kritiserar Chibber den inflytelserika ta bort de här tre orden inriktningen inom postkolonial teori känd som den “subalternas skolan”, representerad av filosofer och historiker som Ranajit Guha, Gayatri Chakravorty Spivak, Homi Bhabha och Dipesh Chakrabarty. Ett utmärkande drag för denna skola är idén att kapitalismen misslyckades med att omstöpa klassrelationer och undanröja de kulturella hindren för sin egen utveckling i Indien och andra koloniala samhällen. Dessa samhällen kan därmed inte förstås utifrån europeiska glasögon – framför allt inte genom att okvalificerat återropa marxistisk teori. Chibber avfärdar den här kritiken och framhåller i stället att kapitalismen inte är beroende av en viss kultur, eftersom den helt enkelt utgörs av en ekonomisk relation där aktörer underordnas en marknadslogik. För Chibber framstår därmed den postkoloniala teorins fokus på kulturskillnader som reaktionär och inte progressiv, eftersom den har övergivit upplysningens ideal om universella sanningar till förmån för en kulturell relativism.

Efter boken om den subalternas skolan skulle det dröja fram till 2022 innan Chibber på nytt publicerade sig i bokform, då två nya böcker lanserades: *Confronting Capitalism* och *The Class Matrix*. Särskilt den senare boken har väckt uppståndelse. En viktig del av den boken utgörs av Chibbers kritik av hur många marxister under den andra halvan av 1900-talet blev alltmer upptagna av att söka förklaringar till kapitalismens fortlevnad, trots att Marx hade förutspått dess fall. När arbetarklassen inte lyckades avskaffa kapitalismen genom en revolution söktes förklaringar i ideologi och kultur. Enligt Chibber förvandlar detta perspektiv klasstrukturen till en kulturell produkt. Detta perspektivskifte inom marxismen lade sedan grunden för vad som kommit att kallas “den kulturella vändningen”, som kritiserade marxismen för att i bästa fall vara alltför fokuserad på klass och materiella förklaringar, och i värsta fall för att vara en del av förtrycket av marginaliserade grupper genom att osynliggöra dessa.

Chibber hävdar därtill att klassrelationerna under kapitalismen tenderar att leda till individuell anpassning snarare än kollektivt mot-

stånd genom att uppmuntra arbetare att prioritera sin egen överlevnad och trygghet framför gemensamma politik. Arbetare är rationella och överväger risker, vilket gör att ideologins "falska medvetande" inte är den grundläggande orsaken till att de godtar status quo. Kulturella tolkningar missförstår varför motståndet mot kapitalismen inte är mer utbrett, vilket beror på uppgivenhet snarare än acceptans och samtycke.

Anti-woke

Under våren 2025 har Chibber i poddar, intervjuer och kortare essäer utvecklat en kritik av woke. Kritiken har handlat om den så kallade wokeideologins idéinnehåll, klassbas och historia samt om hur den har lyckats omstöpa bilden av vänsterradikalism.

En central aspekt av Chibbers argument – som hans kritiker inte alltid har uppfattat – är att han aldrig hävdat att wokeideologin skulle ha *orsakat* Trumps framgångar, eller ens varit en avgörande faktor, även om den bidrog. Chibber menar att detta fenomen ska ses som ett *symptom* på vänsterns svaghet snarare än som dess orsak. I själva verket ska wokeideologin inte betraktas som vänster över huvud taget, trots att konservativa intellektuella ironiskt nog beskriver denna ideologi som en central del av marxismen. Om man inte lyckas bekämpa denna ideologi menar emellertid Chibber att den riskerar att undergräva vänstern på lång sikt.

En meningsfull diskussion om fenomenet woke förutsätter – som Chibber helt riktigt påpekar – en definition som kan accepteras av både dess representanter och kritiker. Vad Chibber menar utmärker wokeideologin är att den är förbunden med politik för social rättvisa utan klassperspektiv, ekonomisk omfördelning och kritik av kapitalismen. Detta betyder att woke bör ses som en muterad form av identitetspolitik. Men i jämförelse med identitetspolitikens fokus på anti-diskriminering och representation genom förändring av institutioner (exempelvis krav på kvotering inom universitet och företag) menar Chibber att wokeideologin är mer aggressiv, intolerant och individualistisk. För wokeideologins aktivister har de som inte delar deras politiska uppfattningar inte bara fel – de är onda. Om du inte accepterar det sätt på vilket exempelvis rasism uppfattas kommer du automatiskt att förpassas till förtryckarnas sida. Oavsett vad man tycker om Chibbers beskrivning av woke står det vid det här laget

klart att han misslyckats med sin egen målsättning om att formulera en definition som också dess representanter kan ställa sig bakom.

Chibber har även undersökt wokeideologins historia och institutionella bas. Han ser woke som en mycket specifik klassideologi som härstammar från ett särskilt skikt inom de professionella klasserna som främst är verksamma inom NGOs [non-governmental organisations] och akademien. Särskild vikt lägger han vid de amerikanska universiteten, inom vilka marginaliserade grupper – som kvinnor och svarta – under 1980- och 1990-talen hade vunnit ett visst inflytande. Chibber menar att det inom de här före detta exkluderade grupperna uppstod ett behov av att omdana analysen av förtryck och dominans så att den var passade in i förhållande till deras nya position i klasslandskapet.

Hand i hand med denna sociala förändring beskriver Chibber hur själva innebörden av begreppet radikalism omstöps. I stället för trycket från en massrörelse får vi en idé om att individer som tillhör en historiskt sett marginaliserad grupp förtjänar att kompenseras, vilket leder till en slags "förtryckets olympiska spel" som består av en pendling mellan anklagelser om orättvisa och vädjan om kompensation, riktad till positioner som har makt att besluta om olika former av ersättning. Samtidigt utmanas idén om att kunskap tillhör alla genom att kunskaps giltighet nu börjar relateras till frågan om vem som är mest förtryckt. Den som har erfarenhet av marginalisering har en särskild insyn i den egna situationen samt i det förtryckande samhället i stort – de har ett så kallat epistemologiskt privilegium.

I kölvattnet av denna utveckling har det uppstått en rättviseindustri där konsulter och NGO:er tar astronomiska summor i betalt för att utbilda företag och institutioner i gott beteende. Det är precis i det här sammanhanget som wokeideologins totala ignorans av klass och kapitalismen har utgjort en nyckel till framgång. Det hade – som Chibber beskriver saken – inte varit lika lätt att sälja utbildningar och workshops i antirasism och antisexism till ett företag om du samtidigt deltog i en rörelse som syftar till att avskaffa företagen snarare än att förändra deras anställdas tankar och beteende.

En annan viktig del av omstöpningsradikalismbegreppet har att göra med att klassperspektiv och kritik av kapitalismen börjar uppfattas som gammalmodiga. Även denna förändring relaterar Chibber till det nya klasslandskapet inom akademien. I stället för en idé

om att mobilisering av arbetarklassen har en särskild potential att utmana, konfrontera och avskaffa kapitalismen, eftersom detta system bygger på att denna klass arbetar, får vi idén om multipla förtryck och intersektionalitet. Makt och förtryck finns överallt och därför blir varje kamp lika giltig. Den här världsbilden gynnar enligt Chibber de professionella klasserna – om du arbetar inom universitet och har en radikal självbild kan du inte säga att den verkliga kampen finns på arbetsplatserna eller i fattiga bostadsområden, för det skulle innebära att det är där du måste organisera. I stället hävdar du att förtrycket finns överallt – till och med i lärarrummet. Enligt Chibber misslyckas dessa aktivister ur den professionella klassen att ställa sig frågan om var det nuvarande samhället har sina viktigaste maktcentrum, av den enkla anledningen att svaret skulle få deras egna kamper att framstå som triviala i jämförelse.

Chibber har även försökt synliggöra vad han menar särskiljer wokeideologin genom att jämföra den med andra politiska rörelser och andra politiska konjunkturer. Ett sådant exempel hämtar han från fascismens Italien. När Mussolini kom till makten flydde det italienska kommunistpartiets senare ledare Palmiro Togliatti till Sovjetunionen där han genomförde en föreläsningsserie om fascismens framväxt i Italien. Chibber lyfter fram hur Togliattis inställning till nederlag skiljer sig fundamentalt från hur wokeaktivister har tolkat sitt eget nederlag i det senaste presidentvalet i USA. Chibber parafraserar Togliatti: "Vår största uppgift just nu är att ta reda på vad vi gjorde fel. Varför vände sig italienska arbetare mot Mussolini i stället för att komma till oss?" Dagens wokeaktivister ser tvärtom Trumps triumf som arbetarklassens eget misslyckande. Deras instinkt är att skylla på arbetarklassen och framhäva sin egen duktighet och godhet. Ännu värre: de tolkar sin egen förlust som en bekräftelse på vad de hela tiden trott om arbetare – de är fördomsfulla rasister och sexister.

Ett annat exempel hämtar Chibber från medborgarrättsrörelsen. En av de mer intressanta tendenserna inom den senaste forskningen om medborgarrättsrörelsen är enligt Chibber återupptäckten av rörelsens radikala klasspolitik. Den ursprungliga medborgarrättsrörelsen gick aldrig med på att separera kampen för politiska rättigheter från kampen för ekonomiska rättigheter eftersom många av rörelsens viktigaste organisatörer kom från de socialistiska och kommunistiska traditionerna.

För personer som A. Philip Randolph, Bayard Rustin, Tom Kahn och andra framstod medborgerliga rättigheter som endast en mindre komponent i en större uppsättning sociala och ekonomiska rättigheter. I början av 1970-talet försvagades dock den delen av rörelsen som stod nära arbetarrörelsen kraftigt till fördel för den svarta eliten, vilket även ledde till förändrade mål och ambitioner för rörelsen. Nuförtiden menar Chibber att antirasism mest verkar leda till krav på kvotering inom bolagsstyrelser och universitet.

Utifrån de här analyserna och argumentet drar Chibber slutsatsen att den amerikanska eliten inte kan drömma om en bättre fiende än just wokevänstern. Mot wokeideologins vänsteradvokater menar Chibber att den uttrycker en djupgående begränsning av vad som räknas som social rättvisa. Mot högern menar han att dess framgång beror på den radikala vänsterns svaghet, inte dess dominans. Wokekulturen är i Chibbers analys en organiskt framvuxen ideologi som passar en smal före detta marginaliserad elit berusad på makt, vilken backas av de centrala maktcentrumen inom amerikansk politik. Detta till skillnad från den vänster Chibber själv förespråkar, som överger kulturkrigets skyttegravar till förmån för en klassfokuserad politik grundad i samhällsvetenskaplig kunskap, materialistiska klassanalyser, universella värden, gemensamma intressen, och breda allianser.

Chibbers kritiker

När man lyssnar på Chibbers inte sällan hänfylla kritik kan det ibland verka som att de krafter han benämner som woke utgör ett mycket större hot mot den amerikanska vänstern än Trumpadministrationens pågående attacker. Det är alltså knappast förvånande att Chibbers kritik stött på patrull, även från marxister. Chibber har anklagats för att acceptera en högerextrem agenda och politisk vokabulär samt för att misslyckas med att välja sida i en särskilt akut politisk konjunktur. Vidare har Chibbers klassanalys kritiserats för att förenkla relationen mellan materiella intressen och politiska gemenskaper på ett sätt som riskerar att distansera vänstern från den verkligt pågående klasskampen, där det sällan är enkelt att skilja kultur från materialitet.

Sociala medier har svämmat över av kritiker som menar att Chibber har satt sig i knäet på reaktionära krafter. Ett illustrativt exempel är Khalili som vi citerade i inledningen. Khalili

menar att det är förkastligt att återupprepa Trumps talepunkter när man jobbar på ett universitet där 'wokestudenter' har blivit avstängda [på grund av sin Palestina-aktivism] och 'wokepersonal' har förklarats *persona non grata*". Chibbers kritik gör honom i Khalilis ögon till blott en fascist i vänsterskrud. Det är hårda ord som matchar Chibbers egen debattstil. Precis som Chibber anser att anhängarna av woke tillhör en inre fiende som vänstern måste fördriva, menar kritiker som Khalili att Chibber har förverkat sin plats inom vänstern. Genom att välja samma måltavla som extremhögern har han även valt deras sida.

I den mer djupgående kritiken av Chibber finner vi två särskilt viktiga teman. För det första är det enligt Chibbers kritiker tydligt att Trumps attack mot woke inte begränsas till ett angrepp mot elitminoriteter som vill skydda sina klassprivilegier. I ett avsnitt av vänsterpodden *The Dig* på temat "Wokekri- get" är deltagarna överens om att den mest omedelbara kontexten för Trumps angrepp snarare är Black Lives Matter-proteserna, som under 2020 samlade mellan 15 och 26 miljoner människor mot polisvåld, rasism och nedskärningspolitik. Antiwokepolitiken måste helt enkelt förstås som ett angrepp mot den rörelsen och de landvinningar den resulterade i.

För det andra har Chibbers kritiker redan sedan tidigare riktat in sig på hans klassbegrepp. I en artikel i tidskriften *Sociological Theory* från 2023 angriper sociologerna Michael A. McCarthy och Mathieu Hikaru Desan den "klassabstraktionism" som de menar präglar stora delar av den Jacobin-anknutna vänstern, inklusive Chibber. De menar att Chibbers bok *The Class Matrix* exemplifierar en nyortodox klassanalys som misslyckas med att förklara relationen mellan objektiva och materiella *klassintressen* å ena sidan och den subjektiva och politiska *klassformeringsprocessen* å andra sidan. Uttryckt i mer välkända termer anser de att Chibber misslyckas med att förklara hur en exploaterad "klass i sig" omvandlas till en politisk "klass för sig".

McCarthy och Desan menar att grundproblemet med en klasspolitik enligt Chibber är att den blandar ihop en abstrakt analys av den strukturella betydelsen av klass under kapitalismen med en konkret analys av den politiska betydelsen av klass som utgångspunkt för organisering. Där vänstern enligt Chibber helt enkelt bör överge woke till förmån för en bredare klasspolitik eftersom klasstrukturen spe-

lar en mer avgörande roll under kapitalismen än kulturella kategorier så som ras, etnicitet, genus, eller sexualitet, så menar McCarthy och Desan tvärtom att det inte finns en omedelbar koppling mellan klass i strukturella (och abstrakta) och i politiska (och konkreta) termer. Mellan dessa två analysnivåer finner vi i stället en myriad av alternativa orsakssamband och historisk-geografiska variationer som gör att klass inte alltid är den intressegemenskap som främst definierar människors vardagsliv och politiska strävan, oavsett hur mycket socialister önskar att så var fallet.

McCarthy och Desan argumenterar även för att Chibber missar att kapitalismen inte enbart präglas av vertikala klassrelationer mellan arbete och kapital utan även av horisontella relationer baserad på konkurrens mellan olika grupper av arbetare. Konkurrensen om jobb mellan exempelvis etniska grupper – som spår på rasism – är inte mindre strukturell än kampen mellan arbete och kapital. Det är främst kapitalismen själv som skapar skillnader inom arbetarklassen, inte identitetspolitik eller wokeideologi. Att i detta sammanhang – likt Chibber – tro att vänstern endast behöver appellera till arbetarklassens minsta gemensamma nämnare är att missförstå både hur kapitalismen är konstituerad och klasskampens konkreta uttryck. Den kanadensiska statsvetaren och marxisten William Clare Roberts går så långt som att hävda att det överhuvudtaget inte går att härleda den korrekta politiska linjen från en analys av klasstrukturen, även om han accepterar att klass är en central del av kapitalismen.

Denna tidigare framförda kritik får betydelse i wokedebatten genom att den framhåller hur de marxister som i likhet med Chibber enbart hänvisar till en idealiserad förståelse av "arbetaren" – abstraherad från andra identitetsmarkörer – bortser från det faktum att konkret klasspolitik ofta innebär mobilisering av politiska subjekt och sociala gemenskaper som inte *omedelbart* definieras av klassrelationer. "Förälder" eller "anhörig" utgör exempelvis ofta viktigare identitetsmarkörer än arbetstagare i kampen mot kapitalets privatisering av skola och omsorg. När spontana strejker bryter ut mot arbetsgivare som exploaterar migrantarbetare eller rasifierade minoriteter är det ofta just den upplevda rasismen som tänder gnistan och svetsar samman kollektivet, inte främst i egenskap av arbetare utan som medlemmar av en diskriminerad grupp. Andra exempel är förortsbor som organiserar mot

fastighetskapitalister eller lokalsamhällen som motsätter sig gruvbolagens exploatering. Alla dessa relationer är uttryck för klasskampen såsom den existerar i konkreta situationer, men som artikuleras i termer som sällan passar perfekt in i Chibbers mall som består av rena klassintressen och vilseledande identiteter

I stället måste vänstern omfamna en politik som erkänner arbetarklassens strukturella differentiering och de specifika politiska krav som denna differentiering leder till och samtidigt erbjuder en solidarisk politik som kan sammanlänka denna mångfald som delar av en större kamp. Klasspolitik består aldrig i att hela "klassen i sig" mobiliseras – påpekar McCarthy i podavsnittet av *The Dig* som vi nämnde ovan – utan har alltid drivits på av specifika undergrupper inom arbetarklassen och deras krav. Skillnaden mellan dessa två alternativ blir tydligt i förhållande till Black Lives Matter-rörelsen. Chibber ger en slags läpparnas bekännelse till rörelsens betydelse efter mordet på George Floyd sommaren 2020 men raljerar över hur den endast kom att stärka kraven på kvotering i bolagsstyrelser och universitet. McCarthy däremot menar att vänstern missade chansen att samlas kring en social revolt ledd av de fattigaste och mest förtryckta delarna av den svarta arbetarklassen, som artikulerade sin klasskamp i antirasistiska termer.

För hans marxistiska kritiker är det paradoxalt nog Chibber själv som framstår som en idealist när han hävdar att vänstern helt enkelt kan bortse från kulturellt kodade skillnader. "Klass för sig" är inte en rent ekonomisk kategori utan har lika mycket med kultur att göra. Kulturkriget ska därmed ses som ett uttryck för klasskampen snarare än som en distraktion från den. Det är inget vänstern kan välja bort. För den brittiska marxisten Alex Callinicos är det just den skarpa uppdelning Chibber förslår mellan det materiella och det ideologiska, det ekonomiska och det kulturella som har lett honom in i en återvändsgränd. Marx, Lenin, eller Gramsci gjorde aldrig samma misstag, för de var främst intresserade av att inter文enera politiskt. Chibber däremot verkar fullständigt sakna en "känsla för politik som en arena där man måste välja sida", skriver Callinicos på plattformen X. Slutresultatet blir en "abstrakt 'marxism' som riskerar att hamna på fel sida av historien".

Filosofiprofessorn Olúfémi O. Táíwò – som i sin bok *Elite Capture* (2022) kritiserat just hur identitetspolitikens radikala rötter domesticerats i elitens tjänst – påpekar i ovan nämnda

avsnitt av *The Dig* att Chibbers idealiserade klasspolitik är en klasspolitik som inte ens Lenin skulle ha känt igen. Lenin må inte ha varit woke i dagens termer, men han bidrog till att de partier som ville ansluta sig till den Tredje internationalen behövde lova att bekämpa det egna hemlandets kolonialism och rasistiska förtryck. För Lenin kunde inte socialister ena den globala arbetarklassen genom att bortse från de koloniala relationerna som splittrade den. I stället måste de angripa denna splittring vid själva roten genom att organisera mot kolonialismen. Idag är uppgiften densamma: Den amerikanska vänstern måste direkt konfrontera den rasism, sexism, homo- och transfobi, osv. som splittrar arbetarklassen, inte drömma sig bort till en ren klasspolitik bortom kulturen. Viktiga uttryck för wokekulturen – såsom de mångfalds- och inkluderingsinitiativ som sjösattes av många privata företag och offentliga institutioner i efterdyningarna av Black Lives Matter-protesterna – tog ofta en individualiserad och moraliserande form men var likväl svar på verklig rasism, påpekar historikern och skribenten Keeanga-Yamahtta Taylor i samma poddavsnitt. Att i detta sammanhang delta i Trumps angrepp mot dessa initiativ är att missförstå den politiska backlashens betydelse och syften, som är just att förneka den roll rasismen spelar i det amerikanska samhället samt att underminera vänstern och välfärdsstaten.

Kritik, strategi och partifrågan

Som framgår av vår utblick är vänsterdebatten om wokeness svårnavigerad. Den involverar motsägelsefulla klassanalyser, olika strategiska bedömningar och vitt skilda omdömen om den innevarande konjunkturen, samt därtill olika historiska argument. Utan att göra anspråk på att avgöra om Chibber eller hans kritiker har rätt kan vi likväl formulera några allmänt hållna slutsatser.

Till att börja med är det tydligt att Chibber och hans kritiker inte är överens om vad det är för fenomen de diskuterar. Chibber ser woke som en ideologi förankrad i en minoritetselits framväxt, vilken har kapat alla band till massrörelser och en politik för arbetarklassen. Wokekulturen fungerar därmed som ett instrument för att hålla vakt om denna elits nyligen erövrade privilegier. Chibbers kritiker däremot ser – i den mån de ens använder begreppet – woke som ett uttryck för en mycket större helhet, inklusive de enorma Black Lives

Matter-demonstrationerna ledda av den svarta arbetarklassen. Högerns attacker är därmed en backlash mot viktiga segrar som vänstern måste försvara. Mycket hänger med andra ord på om vi är beredda att acceptera Chibbers beskrivning av wokekulturen som det ideologiska uttrycket för en minoritetselit eller som ett svar på verklig rasism och förtryck – om än ett otillräckligt sådant som stundtals missar målet.

En annan central del av debatten handlar om vänsterns strategi. För Chibber bör det finnas en tydlig korrelation mellan kapitalismens klasstruktur och vänsterns prioriteringar. Wokeideologin är i det här sammanhanget trubbig i sin föreställning att makten finns överallt, vilket innebär att alla former av motstånd ses som lika viktiga. Även om Chibber menar att en socialistisk rörelse nödvändigtvis måste vara antirasistisk och feministisk följer inte att antirasism eller feminism i sig själva kommer att hjälpa oss att avskaffa kapitalismen. Chibbers kritiker däremot anklagar honom för att vara idealist. Att kräva en färdigförpackad och ren klasspolitik innebär i praktiken att vänstern förlorar kontakten med verkliga sociala rörelser. Vi är böjda att hålla med Chibbers kritiker i den här frågan, men faktum kvarstår att ingen av dem har formulerat en alternativ idé om prioriteringar. Debatten präglas i stället av två extremer: Å ena sidan Chibbers idealism om en ren klasspolitik och å andra sidan den lika idealistiska idén om att allt motstånd har samma samhällsomstörtande potential. I den mån som vi är intresserade av en antikapitalistisk rörelse är det lika viktigt att undvika abstrakta idéer om arbetarklassen bortom kulturen som att faktiskt erbjuda en strategisk idé om hur olika former av motstånd bör värderas, prioriteras och kopplas samman.

Sist men inte minst är båda sidor i debatten rörande överens om en sak: Vänsterns svaghet. Chibber ser wokeideologin som ett symptom på vänsterns reträtt. Hans marxistiska kritiker är inte heller sena med att rada upp exempel på hur progressiva antirasistiska reformer nu undermineras. Samtidigt ställer ingen frågan om vad som faktiskt hänt med den sociala kraft som vi fick se prov på i de enorma Black Lives Matter-demonstrationerna. För Chibber är detta en icke-fråga eftersom han menar att Black Lives Matter kidnappades av wokeaktivister, men även hans kritiker misslyckas med att förklara hur kraften från en social rörelse kan bevaras över tid. Ett klassiskt svar på den frågan har varit att hänvisa till partiformen. Medan sociala

rörelser kan uppstå och försvinna under relativt kort tid kan ett parti skapa en viss stadga och riktning. Vissa av Chibbers kritiker må bekänna sig till vänstertraditioner som är skeptiska mot partier som organisatorisk form. Likväl kvarstår frågan: Genom vilka organisatoriska former kan sociala rörelsernas livslängd förlängas på ett sätt som bidrar till mer djupgående förändringar? <<

Wokekrigets viktigaste referenser:

- Chibber, Vivek. 2013. *Postcolonial Theory and the Spectre of Capital*. London: Verso.
- Chibber, Vivek. 2016. *The Debate on Postcolonial Theory and the Specter of Capital*. London: Verso.
- Chibber, Vivek. 2022. *The Class Matrix: Social Theory after the Cultural Turn*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Chibber, Vivek. 2025. "The Rise and (Likely) Fall of Wokeness." *The Ideas of Letter*, nätpublikation.
- Chibber, Vivek. 2025. "The End of Wokeness?" *Confronting Capitalism*, podcast.
- Chibber, Vivek. 2025. "How the Left got Lost", *Doomscroll*, podcast.
- McCarthy, Michael A. och Mathieu Hikaru Desan. 2023. "The Problem of Class Abstractionism". *Sociological Theory*, vol. 41, nr. 1.
- Liu, Catherine. "The Left won't let go of woke: So much for the 'vibe shift'", *Unherd*, nätpublikation.
- Roberts, William Clare. 2022. "The Red Pill: Breaking out of The Class Matrix". *Radical Philosophy*, nr. 57–65.
- Roberts, William Clare. 2023. "Class in Theory, Class in Practice." *Crisis and Critique*, vol. 10, nr. 1.
- Táíwò, Olúfémi O.; Taylor, Keeanga-Yamahtta and Mike McCarthy. "Woke Wars", *The Dig*, podcast.
- Wasniovski, Andreaz. 2025, kommande. "Vivek Chibber. Till kritik av kulturalismen och försvar av en materialistisk klassanalys", i Evelina Johansson Wilén, Lotte Schack, Carl Wilén, och Johan Örestig Kling (red.) *Samtida marxistisk teori*. Göteborg: Daidalos.

En marxistisk teori om DOGE

Elon Musk och Donald Trump är i färd med att omforma den federala statens själva grundstruktur. Under deras inflytande fungerar den amerikanska staten inte längre bara som ett instrument för det kapitalistiska systemet i stort. Den har också blivit ett verktyg för personlig vinning bland en snäv krets av inom affärseliten. David Calnitsky analyserar framtidsutsikterna.

Många av DOGE:s nedskärningar i offentliga utgifter har hittills varit symboliska snarare än verkligt genomgripande. Avsikten är emellertid tydlig: att riva ner statens reglerande system, roffa åt sig offentliga resurser och undergräva en av statens kärnfunktioner – att skapa de förutsättningar som krävs för att kapitalismen ska kunna reproducera sig själv. En verkligt genomgripande förändring, som en större nedskärning av Medicaid i kongressen, skulle markera att man verkligen menar allvar med den här inriktningen. Den är inte bara ett angrepp på den administrativa staten; den är också ett försök att ersätta ett system som tjänar kapitalismens övergripande funktion med ett som tjänar enskilda kapitalister.

Det finns lärdomar att dra från marxistisk teori. Med sitt långa och orubbliga engagemang i att ha rätt i just den här typen av frågor, har teorin sällan försuttit ett tillfälle att framhålla skillnaden mellan det kapitalistiska systemet som helhet och de enskilda aktörer som verkar inom det.

Trots all sin inneboende brutalitet behöver kapitalismen ett grundläggande ramverk för fungera; ett visst mått av konkurrens, offentliga investeringar i utbildning och infrastruktur, begränsningar av yttre påverkansfaktorer, ett i någon mån reglerat finansiellt system och kontroll av de mest rovgiriga affärsmetoderna. Traditionellt har det varit staten som spelat en avgörande roll för att upprätthålla dessa villkor, inte av välvilja utan av nödvändighet.

Marxistisk statsteori har sedan länge understrukit att om kapitalismen ska reproducera sig måste staten agera å hela det kapitalistiska systemets vägnar, inte bara på uppdrag av enskilda kapitalister. När staten överger sin roll som övervakare av kapitalismens långsiktiga livskraft och istället bara tillgodoser specifika företags (eller individers) intressen kan resultaten bli förödande.

Inom marxistisk statsteori har detta beskrivits som statens ”relativa autonomi”. Den grekiske politiske teoretikern Nicos Poulanzas, vars namn framförallt förknippas med begreppet, har själv påpekat att marxister har en förkärlek för storslagna och ”terroriserande” begrepp, men idén är onekligen slagkraftig. Om staten inte lyckas tillskansa sig åtminstone någon form av oberoende gentemot sina egna kapitalisters inskränkta intressen så försummas just de grundläggande villkor som kapitalismen behöver för att vara bestående.

Kapitalister som styr direkt tenderar att agera kortsiktigt och att använda staten för sin egna snäva och omedelbara intressen. Regeringar som agerar på enskilda kapitalisters direkta order tenderar att urholka själva villkoren för kapitalackumulation. På sikt drabbas sådana regimer av enorm negativ feedback och riskerar att förpassas ur historien. För att kapitalismen ska överleva måste staten ha en relativ autonomi gentemot kapitalisterna.

I Kommunistiska manifestet beskrev Karl Marx den kapitalistiska staten som ”ett utskott, som förvaltar hela borgarklassens gemensamma affärer”. Men varför hela borgarklassen,

istället för en begränsad del av densamma? Svaret handlar om institutionell hållbarhet. När regeringar blir till verktyg för en handfull excentrikers trångsynta ambitioner så kommer de misslyckas. Regeringar som berövats sin relativa autonomi tenderar att fatta dåliga beslut och utsätts för hårt selektionstryck. När de bortser från samhällets bredare behov av reglering, investeringar och utgifter ådrar de sig stora politiska och ekonomiska kostnader och förvandlar ofta sina stater till stagnerande och politiskt bräckliga regimer. Under sådan press kan de tvingas att anpassa sin politik. Om de misslyckas med att korrigera sitt agerande riskerar de istället att ersättas av sina politiska utmanare. Även om de överlever riskerar de att marginaliseras och till slut konkurreras ut av mer stabila och produktiva stater på den globala arenan. Förr eller senare – ibland senare – återgår det politiska och ekonomiska livet till ett tillstånd av relativt samspel.

En historisk tillbakablick klargör vad som står på spel. I början av 1900-talet både Argentina och Kanada ekonomier med relativt hög produktivitet och liknande resurstillgångar. Vid den tidpunkten var det långt ifrån klart vilket av dessa länder som skulle utvecklas snabbast. Som statistiken över bruttonationalproduktens utveckling nedan visar så tycktes Argentina under de tre första decennierna på 1900-talet ligga väl så bra till för att bli en industriell stormakt vid århundradet slut. Men ländernas politiska utvecklingskurvor kom att kraftigt skilja sig.

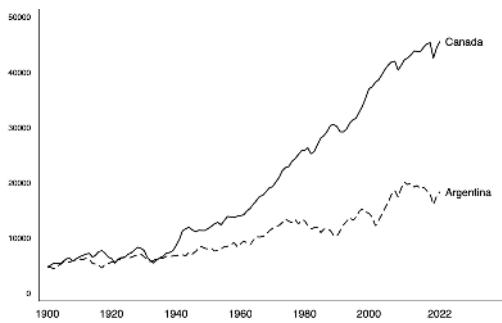
I Kanada behöll statsmakten ett visst mått av relativ autonomi i förhållande till kapitalet, vilket möjliggjorde en grundläggande struktur för statliga investeringar, regleringar och utgifter – nödvändiga förutsättningar för bibehållen

kapitalistisk expansion. I Argentina tillskansade sig vissa fraktioner av kapitalistklassen total makt över staten, plundrade den på tillgångar, och använde den för att skaffa sig kortsiktiga fördelar, utan någon hänsyn till systemets långsiktiga stabilitet. Statens politiska institutioner förvandlades till verktyg för klientistiska affärsmetoder, vilket hämmade alla möjligheter till dynamisk kapitalackumulation.

Denna logik fann sitt tydligaste uttryck i Roca-Runcimanfördraget, ett avtal mellan Argentina och Storbritannien som kraftigt gynnade brittiska affärsintressen (i synnerhet inom köttindustrin) och argentinska jordbruksexportörer (särskilt stora boskapsuppfödare). Argentinas ekonomi förblev fjättrad till råvaruexport vilket var gynnsamt för storgodsägarna men kvävande för den övergripande industrialiseringen. Detta är bara ett exempel, men ju större det direkta inflytande från särskilda ekonomiska eliter blev desto svagare blev statens autonomi. Och resultaten var tydliga: Argentina hamnade i ett ekonomiskt dysfunktionellt tillstånd, fångade i en bräcklig politisk modell, medan Kanada stadigt vandrade fram på en väg av stabil ekonomisk tillväxt.

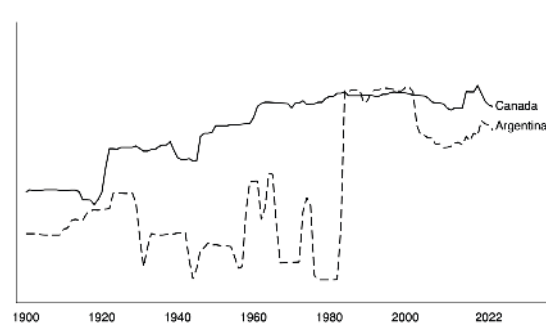
Brytpunkten för Argentina kom med den första militärkuppen 1930. Kuppen markerade slutet för demokratin och skapade ett prejudikat för militära ingripanden som skulle återkomma under hela 1900-talet. Före 1930 var demokratin i Argentina och Kanada, mätt enligt data från *Varieties of Democracy* som visas nedan, ungefär jämförbar. Men efter statskuppen kollapsade Argentinas demokratiska institutioner. De återhämtade sig inte förrän efter militärdiktaturen, i början av 1980-talet.

BNP per capita, 1900-2023

Källa: Bolt och van Zanden - Maddison Database 2023

Demokratiindex, 1900-2023

Källa: Varieties of Democracy-dataset

Det tidigare diagrammets ekonomiska data visar på en parallell utveckling: BNP per capita i de två länderna hade utvecklats nästan i takt fram till denna skiljelinje. Även om BNP är ett ofullständigt mått på levnadsstandard är det ändå upplysande, och här är lärdomen tydlig - Argentinas ekonomiska utveckling stagnerade i takt med att landets politiska institutioner försvagades, medan Kanadas utvecklingskurva fortsatte uppåt.

Den här jämförelsen är ett empiriskt belägg för att den marxistiska statsteoriens urvalsmekanism stämmer: stater vars politiska överbyggnad åsidosätter kapitalismens allmänna behov tenderar att stagnera. Eller med marxistiskt språkbruk: när överbyggnaden slutar förstärka basen så kommer basen att förfalla. Med detta perspektiv kan Argentinas serie av statskupper tolkas som en trial-and-error-process som inte ledde till stabilitet förrän enskilda ekonomiska fraktioners dominans upphörde.

Skillnaderna i ländernas utvecklingsbanor var alltså ingen slump. Kortsiktig plundring kan berika en liten grupp ur eliten men saboterar reproduktionen av kapitalismen i bredare bemärkelse. Även om kapitalismens längre historia antyder att politiska överbyggnader tenderar att anpassa sig till den ekonomiska basen över längre tid så finns det inga garantier för dess direkta funktion vid varje givet tillfälle.

USA står nu inför en liknande brytpunkt. Med Musk och Trump vid rodret håller staten på att bli en leksak för en mycket begränsad del av eliten. Om historien kan ge någon vägledning så innebär detta knappast något framgångsrecept för amerikansk kapitalism utan snarare en formel för dess tillbakagång.

Den marxistiska statsteorin är tilltalande just för att den ofta är tillräckligt ambitiös för att kunna erbjuda förutsägelser. Enligt min mening kan en version av teorin användas för att argumentera för storskalig demokratisering och socialistiska reformer.¹ Men en enkel prognos som marxistiska statsteoretiker skulle ge Trumps USA är att det är ren fantasi att tro att en snävt klientilistisk stat kan tillgodose den samtida kapitalismens behov på längre sikt. Teorin tyder på att dysfunktion är det mest sannolika resultatet – och att DOGE och liknande projekt till slut kommer att misslyckas.

Som historikern Adam Tooze nyligen konstaterade är Musk knappast den förste som satsar stora summor på politiska ändamål. Skillnaden är att avkastningen på politiska investeringar historiskt sett har varit mer diffus. Åtminstone i USA:s historia har ingen kapitalist tidigare haft det organiska intellektet att helt enkelt installera sig själv som "bisittande president"². Kanske tvekade tidigare eliter av en anledning.

Jag misstänker att det här projektet i slutändan kommer att gå i stöpet – att ett demokratiskt motstånd, i kombination med kraftfulla ekonomiska reaktioner, kommer att förhindra ett öde liknande Argentinas på 1930-talet. Men även om den kapitalistiska staten så småningom återgår till att gå i ekonomins ledband finns det inget som utesluter en långvarig och idiotisk period av dysfunktion så länge den styrs på uppdrag av en liten krets affärsmän. <<

Artikeln är publicerad på Jacobins blogg (jacobin.com) den 21:e mars i år.

¹ David Calintsky: *The Policy Road to Socialism*. Critical Sociology Volume 48 Issue 3, Maj 2022.

² Författarens användning av begreppet *organic intellect* i texten syftar på den av Antonio Gramsci utvecklade teorin om de intellektuellas roll, där organisk intellektuell syftar på en intellektuell person som kommer från och representerar en viss samhällsgrupp, ofta arbetarklassen eller marginaliserade grupper, snarare än att stå utanför samhället som en "traditionell intellektuell". En sådan person är organiskt knuten till sin klass och bidrar till att formulera och sprida dess världssyn.
(Översättarens anmärkning)

Översatt med AI-stöd.
Eftergranskning och bearbetning:
Peter Jervelycke Belfrage

Vart går Palestinarörelsen på universiteten?

Sedan oktober 2023 har universitet och högskolor runt om i världen blivit en viktig samlingsplats för de som motsätter sig Israels fortsatta ockupation av Palestina och pågående folkmord på palestinier. **Studenter och anställda har solidariserat sig med den palestinska frihetskampen, ockuperat campusområden och krävt att deras universitet ska aubryta sina samarbeten med de israeliska universitet och forskningsinstitut som är medskyldiga till ockupationen.** I vårt grannland Norge klippte flera stora universitet banden med sina israeliska samarbetspartners redan 2024, men svenska universitet har vägrat att göra det samma. Genom de följande texterna undersöker vi hur den palestinska solidaritetsrörelsen mår på universiteten idag. Först reflekterar Irene Molina, professor vid Uppsala universitet, över vad det innebär att ge Palestinarörelsen sitt stöd, både som medmänniska och som akademiker. Därefter publicerar vi en enkät där sex röster från palestinasrörelsen vid fem olika universitet svarar på frågor om rörelsens status och framtid, samt hur de har bemötts av universitetens ledning.

Om bostadsmord och akademisk aktivism

Irene Molina

Motstånd är viktigt! Ibland känns det dock som att vi inom palestinarörelsen inte har uppnått någonting eller att vi för varje barn, kvinna och man som dör förlorar igen. Men vi kämpar vidare på de sätt vi kan inom akademin, genom att hålla föreläsningar, delta i demonstrationer, skriva debatt- och andra texter, med mera, medan folkmordet fortgår.

Inom universitetsvärlden visar studenter och anställda konsekvent upp sitt engagemang. De utför protestaktioner vid de olika universiteten, bygger upp tältläger och skriver debattartiklar, kravbrev och rapporter. Sådana mobiliseringar har skett i Lund, Göteborg, Stockholm, Umeå, Uppsala, och Örebro, bland andra ställen. Trots all mobilisering fortsätter universitetsledningarna att visa en skamlig tystnad inför den massaker som pågår framför allas våra ögon.

De enkla krav som akademikers organisationer har framfört är att erkänna att det pågår ett folkmord i Gaza, att avsluta allt samarbete med de israeliska universitet som är inblandade, och att bereda utbyte för och samarbete med palestinska akademiker som under det pågående utbildningsmordet ("scholasticide") har blivit hindrade att fortsätta sin undervisning och forskning. Dessa krav har bemötts av en mur av likgiltighet från universitetsledningarna. På så sätt bidrar de inte bara till palestinska studenter och akademikers lidande utan utsätter även sina egna studenter och anställda för risken att bli medskyldiga till krigs- och humanitära brott. Som en del av Palestinarörelsen i Uppsala är jag påverkad av det faktum att ett folkmord pågår i realtid framför våra ögon, men som bostads- och urbanforskare är jag särskilt uppmärksam på bombningen av hus och förstörelsen av den byggda miljön. Det som sker i Gaza är en fullskalig utplåning av städer, inklusive dess vägar och sociala infrastruktur av sjukvård, utbildning, kulturminnen, samt förstörelsen av

GÖTEBORGS UNIVERSITET

kringliggande jordbruk. Israel begår även våld mot Gazas "genius loci". Genius loci återspeglar platsens själ, en känsla av plats baserad på de boendes egna och kollektiva minnen och erfarenheter. Gazaborna har efter decennier av ockupation och förtryck utvecklat ett genuint engagemang för platsen där de bor. En sådan platsförankring är känslomässigt svår att radera även när hela hus bombas och överlevande tvångsförflyttas under inhumana villkor, utan bostad, utan mat, sårade och hungriga; ibland utan kroppsdelar och ibland utan familjemedlemmar, barn eller föräldrar som blivit mördade; ibland i hopplöshet och förtvivlan över att i denna flykt även möta sin egen död.

Förstörelse av bebyggelsen i Gaza kan förstås utifrån begreppet bostadsmord ("domicide") som har använts i bostadsforskningen sedan det myntades av de kanadensiska geograferna J. Douglas Porteous och Sandra E. Smith

i boken *Domicide: The Global Destruction Of Home* (2001). Bostadsmord innebär en total förstörelse av hus och byggd miljö, antingen som markexploatering med vinstintressen (rivning av befintligt bestånd och bygga upp nytt för att höja husens ekonomiska värde) eller under ännu mer dramatiska omständigheter, som en del av krigsförstörelse av den byggda miljön. När FN:s särskilda rapportör för Rätten till adekvat bostad, Balakrishnan Rajagopal, nyligen uttalade sig nämnde han Gaza som ett av flera nutida exempel på bostadsmord, en handling han anser borde betraktas som ett brott mot mänskligheten.

I utplåningen av Gaza är fastighetskapitalet ytterst närvarande. Den 4 februari 2025 förklarade Trump sin avsikt att USA skulle ta över Gazaremsan och återutveckla territoriet till ett "Mellanösterns riviera", med tvångsförflyttning av 2 miljoner människor som följd. Men Trump

har varken varit ensam eller den första att uttala sig om den palestinska "Rivieran". Redan under 2023 hade information om att land i Gaza hade varit ute för avstyckning och försäljning cirkulerat i media. Planerna på markförsäljning dementerades några månader senare av den israeliska staten, men med Trumps uttalande har frågan om att släppa in vinsttörstiga fastighetspekulanter i Gaza blivit aktuell på riktigt.

Angående aktivismen inom universitetsvärlden vill jag avsluta den här texten med en reflektion över vår roll som akademiker inom rörelsen. Seniora lektorer och professorer har, med några hederliga undantag, varit väldigt lite engagerade i mobiliseringarna. Detta är ett problem. Att vara akademiker, speciellt vi som befinner oss i seniora positioner, innebär att vi tillhör de mest privilegierade grupperna på arbetsmarknaden. Om anledningen till att kollegor inte deltar mer aktivt i mobiliseringen är rädsla borde vi tänka på att risken för repressalier från arbetsgivaren är minimal, till skillnad från hur läget ser ut för alla de studenter som utgör rörelsens bas. Det spelar ingen roll om vi inte deltar i allt. Ett litet bidrag som att skriva under ett protestbrev och dela det med andra kan betyda mycket för kampen mot folkmordet och för ett fritt Palestina. Vi är i behov av att fler akademiker ansluter sig till rörelsen. Jag ser det som ett politiskt ansvar som kommer med våra övriga uppdrag.

Enkät

Fråga 1. För ett år sedan solidariserade sig svenska studenter med Palestina genom att upprätta protestläger vid flera universitet. Hur skulle du/ni säga att den palestinska solidaritetsrörelsen på ditt universitet mår idag?

Fråga 2. Hur bemöttes studentprotesterna av universitetsledningen, politiker och polismakten? Vilken typ av repression och byråkratiskt förhållande har ni upplevt?

Fråga 3. Hur ser du/ni på solidaritetsrörelsens framtid på ditt universitet? Är den nuvarande strategin tillräcklig eller behöver den förnyas? Vilket skulle du/ni säga är det viktigaste kravet att driva idag?

Milan (Forskare, Uppsala universitet)

1. Rörelsen lever fortfarande, men stämningen har förändrats. Med fortsättningen på Israels straffexpeditioner och eskaleringen av våldet bortom vår föreställningsförmåga kunde man förväntat sig upprördhet och att rörelsen skulle växa. I stället verkar universitetets motstånd och moraliska bankrutt ha lett många människor till isolerad och förtvivlad tystnad. Men samtidigt har motståndet från universitetet lett till att de kvarvarande aktivisterna utvecklar mer långsiktiga strategier, undersöker olika handlingsvägar och bygger koalitioner med andra likasinnade rörelser.

2. Universitetsadministrationen behandlade vår tids dödligaste attacker mot akademiker, studenter och civila som en PR-fråga. Först ignorerade man protesterna och försökte flytta ansvaret till andra interna instanser. Trots konkreta bevis på israeliska universitetsmedverkan i krigsbrott vägrade universitetsstyrelsen att ens diskutera möjligheten att avbryta officiella samarbeten. Vicerector lovade att uppmuntra initiativ till samarbeten med palestinska universitet, bara för att i slutändan låta alla förslag rinna ut i sanden. Han upprepade samma ståndpunkter offentligt utan hänvisning till vare sig fakta eller rationella argument, samtidigt som den stora förödelsen gjorde dessa ståndpunkter ohållbara. Medan studentkåren uppmanade till etiska samarbeten och fackföreningarna krävde ett eldupphör, ifrågasatte ledningen demonstranternas legitimitet samt vägrade att mötas med protesterande personal och studenter. Dessutom tillkallades polis vid ett flertal tillfällen, trots att demonstranterna var fredliga.

3. Den tidigare strategin att försöka hitta ett gemensamt språk med ledningen – och reaktivt svara på dess agerande – har varit ineffektiv. Eftersom förödelsen av Palestina har mycket bredare implikationer gällande frågor om mänskliga rättigheter, social rättvisa, kapitalistisk imperialism och miljökatastrofen, måste den organiserade kampen utgå från ett helhetsperspektiv där alla dessa frågor beaktas. Vi har inspirerats av Göteborgs universitets öppenhet att direkt stödja forskare och studenter i Palestina, och försöker etablera akademiska kontakter med våra drabbade kollegor som en omedelbar åtgärd. Samtidigt, med inspiration från framgångsrika kamper vid olika europe-

iska universitet, bygger vi för närvarande en bred långsiktig koalition för Policy on Ethical Academic Ties (PEAT) vid Uppsala universitet. Det senaste året har vi utvecklat de omedelbara spontana protesterna till en mer långsiktig kollektiv kamp, som fortsätter kämpa för frihet, fred och rättvisa för det palestinska folket.

Matylda (Doktorand, Uppsala universitet)

1. Jag tror att den palestinska solidaritetsrörelsen är lika stark nu som när vi startade protestlägren, men den har förändrats. I början fanns en tilltro till att Uppsala universitets ledning skulle träffa oss och vara villiga att diskutera våra angelägenheter. Det hände inte. Solidaritetsrörelsen blev därför desillusionerad i förhållande till akademiska organisationer i allmänhet, särskilt gällande vårt eget universitet. Jag tycker också att det var nedslående att se att många studenter inte bryr sig om det pågående våldet i Palestina. Under året lärde vi oss att driva våra krav på institutionsnivå och i andra sammanhang och i olika styrelser. Vi inledde breda samarbeten med olika organisationer i Uppsala, såsom Uppsala LS, en del av fackföreningen SAC, med vilka vi organiserade en strejk. En sak som dock inte har ändrats är vårt engagemang för saken, vilket vi inte kommer ge upp förrän Palestina är fritt.

2. Vi har hela tiden ignorerats av Uppsala universitets ledning. Våra frågor om att ta del av information om universitetets samarbeten med israeliska universitet – baserat på offentlighetsprincipen – ignorerades trots att universitetet har en skyldighet att dela information med allmänheten. Vi förtalades även i interna e-postmeddelanden och offentlig kommunikation, i vilka våra protester beskrevs som en olägenhet och ett arbetsmiljöproblem. I många fall uppträdde säkerhetspersonalen aggressivt mot studenter och personal som stod upp för palestinska rättigheter. I allmänhet behandlas vi inte som värdiga samtalspartners, trots att vår rörelse består av de studenter och akademiker som hjälper Uppsala universitet att marknadsföra sig som en institution med akademisk excellens.

3. Under året efter protestlägret har vår rörelse visat på ett fortsatt engagemang för att påverka vårt universitet att upprätthålla etiska överväganden i forskning, trots att vi har ignorerats

och avrättats från vårt engagemang. Jag tror att vi inom universitet måste ha en bredare diskussion om etik, något som inpräntas i studenter och lärare men som helt glömts bort på ledningsnivå. Det borde vara omöjligt att fortsätta samarbeten med institutioner som direkt bidrar till kränkningar av mänskliga rättigheter och massvåld, och att se ett sådant samarbete som enbart en administrativ fråga. Jag tror att rörelsens framtid är ljus, vi överlevde otaliga försök att hindra oss från att tala om våldet i Palestina och har bevisat att vi fortsatt kommer tala om det. För många har situationen i Palestina lett till ökad insikt om hur djupt inblandade våra akademiska institutioner är i kolonialism, fördrivningar och våld. Det viktigaste kravet fortsätter att vara en akademisk bojkott, men kravet bör utvidgas till alla institutioner som bryter mot mänskliga rättigheter – i Kongo, Sudan, Ukraina, Palestina och på andra håll. Jag tror också att vi bör inleda flera samarbeten med palestinska universitet och sträva efter att välkomna så många studenter och lärare som möjligt från Gaza till vårt campus tills dess att deras institutioner är återuppbyggda, och deras säkerhet och frihet är garanterad.

Umu-studenter för Palestina

1. Det är svårt att säga hur solidaritetsrörelsen mår idag på Umeå universitet. Generellt känns det som att kunskapsnivån har höjts och långt fler vet om vad som händer och känner till historien, men i form av handling står vi där vi stod för ett år sedan. Detta kan också bero på andra saker än studenternas engagemang förstås. Tvärtom har studenterna varit mycket drivande och skapat många sammanhang, föreläsningar och aktioner med fokus på Palestina på och utanför universitetscampus.

2. Ledningen har för det mesta ignorerat studenterna eller upprepat samma "talking points". Än idag har vi inte fått till ett enda möte med någon i ledningen. Det mekaniska svaret är att universitetet är en statlig myndighet och därför är deras uppdrag att vara lydiga. Men när när universitets- och högskolestyrelsernas mandatperiod skulle förkortas, eller Ryssland begick krigsbrott i Ukraina, kunde universitet luta sig mot sin självständighet. Ledningen på universitetet, som ju inte är vilken statlig myndighet som helst, agerar idag som att de läser ur ett manus utan att ha någon som helst egen vilja eller akademisk autonomi. Det sättet

att bemöta en grupp på kan man förvänta sig på en militär anläggning snarare än ett universitet som ska främja öppenhet och vara en plats för diskussion. Vi har haft politiker på våra event. De som håller med oss är stöttande, åtminstone i ord. Andra politiker och aktörer med oklara intressen försöker bara demonisera oss och svartmåla studenters engagemang. Umeå universitet har kallat på väktare vid flera tillfällen och polisanmält studenter men ingen har råkat ut för repressiva åtgärder. Detta framstår ibland som en kompromiss: inom snäva ramar får vi göra vad vi vill men om vi ber om diskussion med ledningen så tar det stopp.

3. Generellt ser vi en ljus framtid för Palestina-rörelsen men hur den ser ut på Umeå universitet är svårt att säga. Studenterna här verkar inte känna sig så inblandade i världen utanför. På vårt senaste möte diskuterade vi om att gå från krav på agerande till konkreta förslag på hur universitet kan agera. Vad vi vill är att Umeå universitet ska hjälpa till vid återuppbyggnad av universiteten i Gaza och lägga resurser på att undervisa palestinska studenter samt ta in palestinska akademiker som har fått sina universitet bombade.

Taha Khatab, Göteborgs universitet

1. Den palestinska solidaritetsrörelsen vid Göteborgs universitet befinner sig just nu i ett sårbart men samtidigt strategiskt läge. Efter snart ett år av motstånd – med tältläger, protestaktioner, debattinlägg, manifestationer och enveten organisering – är många studenter utmattade, både fysiskt och psykiskt. Den långvariga pressen, inte minst från universitetets ledning, politiker och polis, har lett till en utbredd känsla av frustration och trötthet. Många är utbrända efter månader av aktivism, av att ständigt tvingas förklara, försvara och skydda sitt engagemang. Samtidigt finns en beslutsamhet att fortsätta. Vi vet att förändring kräver uthållighet. Just nu försöker vi samla oss, analysera vad vi varit med om, återhämta oss och tänka strategiskt inför framtiden. Vi behöver bygga ett hållbart motstånd som inte försvinner när mediernas blick flyttar vidare. Kampen för Palestina är en kamp för rättvisa och mänskliga rättigheter – och den fortsätter.

2. Göteborgs universitetsledning har efter några korta oseriösa möten valt en konfrontativ och repressiv hållning. I stället för dialog har vi

bemötts med tystnad, avståndstaganden och till och med offentlig demonisering. När vi skickade ett brev med krav till rektorn valde universitetets högsta ledning att gå ut i medierna och framställa oss som ett hot, vilket ledde till att flera av oss mottog dödsshot. Samtidigt har man vägrat fördöma folkmordet i Gaza eller lyssna till de palestinska studenternas erfarenheter. Det har varit ett svek mot akademins grundläggande principer. Polismakten har också spelat en repressiv roll. Vid flera tillfällen har poliser brukat våld mot studenter när vi protesterat fredligt. Jag själv greps efter att jag ställde en enkel fråga till rektorn under ett evenemang om Valborg: "Vad är skillnaden mellan palestinska barn och ukrainska barn?" Därefter förbjöds jag att vistas i Trädgårdsföreningen resten av dagen. Polisen har även placerat en övervakningskamera riktad mot vårt tältläger – ett skrämmande tecken på hur studenters engagemang i rättvisefrågor behandlas som ett säkerhetsproblem. Politiker från högerpartierna, inklusive SD, KD och Demokraterna, har dessutom försökt avhysa oss via Kronofogden. Liberalerna i Göteborg ansökte om en sammankomst på samma plats. Axel Darvik är gruppleddare för Liberalerna i Göteborg. Enligt honom var detta en strategi för att få bort tältlägret.

3. Vår strategi behöver utvecklas. Vi har lärt oss mycket det senaste året – inte minst om vikten av breda allianser, långsiktig organisering och att ta hand om varandra. Vi måste hitta sätt att vara både radikala och hållbara. Det handlar inte bara om att protestera, utan om att skapa ett starkt, tryggt och inkluderande studentnätverk som kan bära rörelsen framåt. Det viktigaste kravet just nu är att Göteborgs universitet avslutar sina samarbeten med israeliska institutioner som är direkt involverade i förtrycket av det palestinska folket. Det är ett moraliskt, juridiskt och akademiskt ansvar. Vi kräver ett universitet som står upp för mänskliga rättigheter – inte ett som gömmer sig bakom tystnad när folkmord pågår.

Anonym student vid Örebro universitet

1. Studentrörelsen är otroligt uthållig. Vi har lite resurser men de människor som är engagerade är människor som aldrig kommer stå vid sidan och se på när ett folkmord pågår och institutioner som gynnar oss (våra universitet) samtidigt bidrar till att detta folkmord kan

fortsätta. Så länge universiteten är delaktiga kommer studentrörelsen finnas kvar. Jag kan egentligen bara prata för rörelsen vid Örebro universitet, men jag är säker på att detta gäller för alla svenska universitet. Jag tror att studentrörelsen blir starkare för varje dag som går utan att universitetet möter våra krav. Visst har det tagit på krafterna hos många studenter att bli bemötta med så mycket passivitet och direkt motstånd, vilket är synd. Trots det känner jag mig trygg i studentrörelsens uthållighet då vår kamp drivs av moral och inte yttre motivationsfaktorer.

2. Studentprotesterna har främst bemötts med väldigt mycket misstänksamhet från media och ledningen. Vilket är onödigt, för vårt syfte och vår agenda är väldigt tydlig. Studentprotesterna i Örebro har varit extremt lugna. Trots detta har det precis som i alla andra städer pratats mycket om att vi skulle utgöra ett säkerhetshot. Det har flera gånger påståtts att våra protester skulle göra att andra på universitetet känner sig otrygga, men när man frågar var den idén kommer ifrån eller hur många studenter som skulle känna så finns det aldrig något som backar upp det påståendet. Det är väldigt tydligt att detta är en bild man försöker måla upp av oss, vilket är absurt. Det är speciellt absurt i Örebro, då studentrörelsen här har varit rätt passiv jämfört med andra städer. Detta är ett bevis på att det inte egentligen spelar någon roll hur man bedriver sitt motstånd när det kommer till Palestinafrågan. Hur fredliga och lugna protesterna än är återkommer alltid narrativet om farliga och aggressiva demonstranter. Det har även varit otroligt svårt att begära ut allmänna handlingar från universitetet, vi har inte ens fått svar från registratören. Från polisen fick vi dock ett mycket trevligt och positivt bemötande. Vi hade en bra dialog med dem, de såg oss inte som något säkerhetshot.

3. I Örebro har vi sett tecken på att universitetsledningen börjar förstå allvaret i situationen och vi har absolut kommit längre, även om vi inte sett konkreta resultat av detta än. Vår förhoppning är att se ett konkret arbete från universitetets sida inom en snar framtid. Jag skulle egentligen inte säga att det finns något krav som är viktigare än andra. Alla krav har ett gemensamt syfte - att få stopp på folkmordet och sluta stödja och samarbeta med en ockupationsmakt. Däremot tycker jag kravet på att ge stöd till palestinska studenter på universitet är

det mest akuta och en bra start för universitetet om det vill agera. Om det är något jag skulle vilja se mer av i Örebro så är det ett mer öppet stöd från lärare och anställda på universitetet, vi vet att många av dem står bakom oss, men av någon anledning vågar de endast stötta oss passivt och ganska tystlåtet.

Två universitetsanställda vid Lunds universitet

1. Rörelsen har blivit mer diversifierad. Det sker många olika saker som på olika sätt adresserar Palestinafrågan och de frågor som den knyter an till. Det är vissa små framsteg, som att medvetet inleda utbyten och samarbeten med Palestinska universitet. Ganska mycket sker lågmält. Det är inte så att Palestinafrågan eller ens folkmordet getts mer utrymme av ledningsgrupper, men rörelsen har visat på möjligheter "att göra något". Det finns en stor bredd i rörelsen. Palestinafrågan och hela den globala rörelsen har också synliggjorts och öppnats för att prata mer om akademins roll i samhället och internationellt. Rörelsen har gått in i att göra saker som är mer långsiktigt strategiska.

2. Universitetets hantering och bemötande av rörelsen har gjort att många ifrågasätter om man kan tjäna kunskapsideal under de här villkoren, när ledningen inte bara deltagit i regeringens försök att tysta kritiska röster utan till och med accepterat polisingripanden på campusområden. Från dag ett har ledningar försökt begränsa eller reglera både uttryck för solidaritet och försök att lyfta Palestina som ett kunskapsobjekt. De har begränsat vår tillgång till universitetets lokaler och faciliteter genom att låsa dörrar och öka regleringen i bokningssystemen. Saker som vi är vana att kunna göra, såsom att låta studenter arrangera filmvisningar eller ha andra utbildningsaktiviteter utanför ordinarie schema, har i praktiken förbjudits. Ska man annonsera seminarier och öppna föreläsningar måste man nu följa ett regelverk för utformning av affischer och studentgrupper som inte är registrerade organisationer vid universitetet får inte stå med som arrangörer. Det är en typ av småaktig byråkratisering som man inte tidigare lade tid på.

Ledningen försöker dra gränser mellan den akademiska friheten att undervisa och forska och den mer allmänna yttrandefriheten. Universitetet är ju en offentlig verksamhet, men vi har fått styrdokument som utifrån ordningsla-

gens definition fastslår att universitetet inte är en offentlig plats. Med ordningsargument reglerar man åsiktsuttryck, som att förbjuda flaggor och andra symboler i lokalerna. Detta sker helt utan ett intellektuellt samtal om universitetens roll i offentligheten eller om säkerhetsdiskursen. Ledningen har heller inte stått upp för de anställda när politiker har angripit oss, som när utbildningsministern sa i medier att vi "borde skämmas" när vi stod upp för våra studenter rätt att protestera.

En särskilt anmärkningsvärd händelse var när en person från fakultetsledningen, tillsammans med HR-avdelning och jurister, körde över det kollegiala beslutsfattandet. En institutionsstyrelse fick helt enkelt inte fatta principbeslut om att inte ingå avtal med israeliska universitet eller uttala solidaritet för Palestina. Den inblandningen gick rakt emot universitetsledningens budskap om att alla institutio-

ner och individuella forskare är fria att själva ingå avtal, att dessa samarbeten inte regleras centralt.

3. Det viktigaste kravet är fortfarande att bryta all delaktighet i Israels förtryck och utrotning av palestinier. Även om folkmordet gjorde frågan om Palestinas existens akut, så är ju Israels praktik i sig inte ny. En strategisk utmaning är frågan om hur man kan använda det ljus som folkmordet kastat på universitetens roll för fortsatt kunskapsspridning. Det är fortfarande samma fokus för vårt engagemang: utbildningsaktiviteter, opinionsbildning, och att bryta samarbeten med Israel. En utmaning är såklart uthålligheten, men också hur man överför erfarenheterna från de relativt öppna konflikterna på universitetet under folkmordet till andra kamper, samt möjligheterna att föreställa sig högre utbildning i en bättre värld. <<

Att värdera omsorg

I Danmark används avancerade beräkningsmodeller för att förutse effekterna av politiska förslag. Det är modeller som ofta undervärderar omsorgsarbete och bygger på en snäv bild av människan som nyttomaximerande individ. I sin uppmärksammade bok *Underskott*, som nyligen har översatts till svenska, riktar Emma Holten skarp kritik mot denna etablerade ekonomiska logik, och synliggör hur kvinnors arbete – både det betalda och obetalda – systematiskt osynliggörs. Boken har i Danmark skapat livlig debatt. *Röda rummets* redaktionsmedlem Lotte Schack ger här en introduktion till Holtens bok och till den danska debatten om **omsorgsarbete, nationalekonomi och beräkningsmodeller** - och förklarar varför den engagerar så många människor.

För många år sedan hade jag förvillat mig in på en kurs anordnad av en vänstersossig tankesmedja i Köpenhamn. Syftet med kursen var att förbättra vänsterns förutsättningar för att ta del i den offentliga debatten i frågor som vanligtvis domineras av den liberala högern. Det kurstillfälle jag tydligast minns var ett där vi skulle diskutera Finansministeriets beräkningsmodeller. Vi fick ta del av en rapport som beräknade kostnaderna för ett reformförslag. Jag förvånades över med vilken precision ekonomerna verkade kunna förutsäga dessa kostnader, och hur investeringar i välfärd konsekvent förutspåddes leda till ett minskat arbetskraftsutbud, det vill säga, minskad tillgänglig arbetskraft.

Beräkningsmodellerna – med namn som DREAM (Danish Rational Economic Agents' Model), ADAM (Annual Danish Aggregate Model) och MAKRO (trots versalerna inte en akronym) – har debatterats i många år. Dessa modeller används av regeringen för att utvärdera kostnaderna för politiska förslag och på så sätt kunna komma fram till om det lönar sig att införa dem. I centrum för debatten finner vi modellernas så kallade "dynamiska effekter". Dessa refererar till de förändringar i medborgarnas beteende

som kan förväntas av en viss politik, samt hur dessa kommer att påverka ekonomin, som arbetskraftsutbud och skatteintäkter. Föga förvånande är antagandet här att skattelättnader får folk att jobba mer medan investeringar i välfärd gör att folk jobbar mindre. Som jag har förstått det är Danmark det enda landet i Norden där dessa dynamiska effekter räknas in i kostnadsberäkningen för offentliga utgifter, då dessa i de andra nordiska länderna anses alltför osäkra att basera politiska beslut på.

Osäkerheten är dock bara ett av problemen med den här sortens beräkningsmodeller. Emma Holtens bok *Underskott* som publicerades i Danmark förra sommaren och nu har översatts till svenska identifierar ett mer grundläggande problem: att omsorgsarbete – både det oavlönade och det avlönade – konsekvent undervärderas i det Holten kallar "den etablerade ekonomin", vilken hon ser beräkningsmodellerna som ett av de tydligaste uttrycken för. Holten har varit aktiv i den danska samhällsdebatten i mer än ett decennium där hon har tagit sig an ett antal feministiska frågor. Ursprungligen blev hon känd för en essä som hon publicerade i det feministiska magasinet *Friktion*, som handlade om hennes erfarenheter av att utsättas för spridning av nakenbilder på sig själv på

internet mot sin vilja. Essän ledsagades av en serie nya bilder där Holten fotograferades i bar överkropp av Cecilie Bødker under rubriken "Samtycke". Hon förklarade att idén bakom projektet var att ta tillbaka sin kropp genom att offentligt dela bilder av den - alltså med samtycke i motsättning till de bilder som hade spridits mot hennes vilja. Essän blev snabbt viral, först i Danmark men sedan även internationellt efter att *The Guardian* gjorde en video om henne. Sedan dess har hon varit med till att sätta fokus på samtycke i den danska offentliga debatten, och kan sägas ha varit en av de aktörer som bidragit till en förnyad feministisk debatt i en dansk kontext. Under senare år har Holten rört sig mer mot frågor som omhandlar feministisk ekonomi. Underskott bygger vidare på en slutsåld föreläsningsserie hon har hållit i ämnet, som mer specifikt handlade om värdet av omsorg runtom i Danmark, bland annat på Bremen Teater i Köpenhamn.

Vad är då problemet med att omsorgsarbete undervärderas? Enligt Holten gör detta att kvinnor betraktas som en samhällsekonomisk förlust. Kvinnor lönearbetar i genomsnitt färre timmar än män, de har sämre lön och jobbar i högre utsträckning i den offentliga sektorn. Därmed bidrar de mindre till skatteintäkter. På ett politiskt plan leder denna nedvärdering av kvinnligt arbete även till nedskärningar i välfärden, som varken producerar varor eller skapar nytt värde enligt den nationalekonomiska logiken. Holten argumenterar tvärtom för att omsorgsarbetet skapar värde även om man inte kan sätta ett pris på det och även om det är en annan sorts värde än det som räknas i de offentliga finanserna. Omsorg är trots allt en grundförutsättning för värdeproduktion. För att kunna ta del i arbetsmarknaden måste vi utbildas. Vi måste tas om hand när vi är sjuka. Vi måste äta och ha möjlighet att slappna av på bibliotek, i stadsparker och i andra offentliga rum. Barn måste födas om vi ska ha någon fortsatt arbetskraft, och dessa barn måste tas om hand när deras föräldrar är på jobbet. Hur detta arbete bidrar till det produktiva arbetet och till skatteintäkter till statskassan är dock svårt att mäta, för att inte säga omöjligt. Den "nödvändiga" mängden omsorg varierar från person till person och från situation till situation. Holten kritiserar vidare ekonomer för att reducera människan till en nyttomaximerande varelse. I själva verket, menar Holten, gör vi varje dag saker som är helt irrationella utifrån det per-

spektivet. Vi tar en tupplur, äter en glass i solen, är engagerade i den lokala fotbollsföreningen, eller hjälper våra vänner att flytta.

Hur kommer det sig då att dessa faktorer har ignorerats i nationalekonomernas modeller? Enligt Holten ska förklaringen sökas i utvecklingen av nationalekonomin som en vetenskap, från Upplysningstiden och framåt, som modellerats utifrån matematikens rationella och exakta måttstockar. Här upphöjdes rationalitet och tänkande, och därför underordnades allt det som uppfattades som irrationellt och kroppsligt, vilket omfattade kvinnor och kvinnors arbete. Holten ser häxjakten som det mest extrema exemplet på detta. Holten angriper dessutom Upplysningens negativa frihetsideal som går ut på att vi ska kunna klara oss själva utan hjälp från andra, för att ytterligare bidra till nedvärderingen av omsorg. Sedan går hon igenom ekonomins idéhistoria och visar på hur denna har genomsyrats av dessa ideal om rationalitet och frihet, från Adam Smith via nyklassicismens marginalistiska projekt som gick ut på att mäta värde objektivt genom prissättning, till 1970-talets nyliberala revolution som lade grunden till New Public Management och den ekonomiska logiken bakom de offentliga beräkningsmodellerna som idag utövar så stort inflytande över dansk politik. Som exempel på den etablerade ekonomiska makt nämner Holten "Det ekonomiska rådet", en "finanspolitisk vakthund" som består av fyra oberoende ekonomer, de så kallade "ekonomiska vise männen", vilka har till uppgift att utvärdera den danska finanspolitikens hållbarhet, bland annat huruvida den i nog hög grad bidrar till utvecklingen av landets produktivitet.

Sedan publiceringen har boken legat i topp på bestsellerlistan, vunnit fler priser, utkommit i åtta upplagor och skapat mycket debatt. Å ena sidan har boken talat till många, inte minst kvinnor som jobbar i omsorgsyren. Å andra sidan har den kritiserats av nationalekonomer som anklagat Holten för inte att förstå nationalekonomi, och för att bortse från att ekonomer visst bryr sig om annat än det rent mätbara. Förutom bokens egna kvalitéer—den är välskriven, rolig, skriven på ett tillgängligt språk och med illustrativa exempel från populärkultur och vardagssituationer—bör dess genomslag även ses i ljuset av en pågående debatt om arbete och omsorg i Danmark.

2023 publicerade Influencern Maj My Humaidan boken *Ærø-manifestet*, en debattbok som handlade om hur hon tillsammans med sin man valde att flytta från Köpenhamn till den lilla ön Ærø för att ta hand om och hemskola sina fyra barn. Humaidan bytte ut livet som journalist mot livet på en gård där paret försörjer sig genom att ordna kurser och sommarläger. I *Ærø-manifestet* kritiserar hon den rådande arbetsideologin för att tvinga folk att prioritera arbete och karriär på bekostnad av samvaro med familjen, samt för att tvinga in barn i institutioner i stället för att de ska kunna vara där de enligt Humaidan har det bäst: hos sin familj. Boken skapade en enorm debatt. Humaidan anklagades för att vara blind inför sina privilegier (vem har över huvud taget ekonomisk möjlighet för att sluta jobba?) och för att uppmana kvinnor att åsidosätta sin självständighet till förmån för traditionella familjeroller. Den socialdemokratiska ministern Kaare Dybvad Bek svarade med boken *Arbejdets land* (2023) där han kritiserar samhällets resursstarka medborgare för att svika sitt ansvar genom att avstå från lönearbete och därmed undergräva fundamentet för det danska samhället ("de bredaste axlar vill inte längre bära det tyngsta lasset," som han formulerade det).

Från ett feministiskt håll publicerade den kände nationalekonomen Nina Smith tillsammans med Anne-Mette Barfoed *Overskudskvinder* (2025) där de varnar kvinnor för att låta sig lockas av livet som (deltids)hemmafruar. Den absolut viktigaste faktorn för kvinnors frigörelse är deras ekonomiska självständighet gentemot män, menar författarna. Dessutom skulle det, om fler kvinnor väljer deltidarbete, betyda mindre pengar till institutioner som förskolor, vilket på längre sikt skulle kunna leda till färre förskolor vilket i sin tur skulle betyda att fler kvinnor skulle vara tvungna att ta hand om barnen i stället för att jobba.

Humaidan kan ses som en del av en tydlig sida i debatten om omsorgsarbete: folk (mest kvinnor) bör inte låta sig luras till att prioritera karriär och pengar framför nära och mjuka värden. Smith och Barfoed kan ses som den andra sidan: kvinnor måste prioritera lönearbete för att bevara deras ekonomiska oberoende. Men Holten skiljer sig från båda dessa sidor genom att bry sig mindre om vad kvinnor bör göra och mer om de strukturer som formar kvinnors valmöjligheter. Hon rör sig bortom frågan om kvin-

nors individuella val och pekar istället på att oavsett dessa är mottagandet och utförandet av omsorgsarbete ett grundvillkor för alla, oavsett kön och yrke, vilket därför måste tas på allvar, på samma sätt som att kvinnor i allmänhet är de som utför den största delen av omsorgsarbetet, oavsett om det är på arbetsmarknaden eller i det privata.

Denna poäng liknar i hög grad argument utvecklade av marxistiska feministiska tänkare, varav vissa även citeras av Holten, som Tithi Bhattacharya, Silvia Federici och Angela Davis. Men hon undviker för det mesta att kalla dem för marxister. I det svenska mottagandet av boken har vissa recensenter anmärkt på frånvaron av uppenbara marxistiska termer, trots likheten mellan Holtens kritik och den marxistiska kritiken av värde. Till exempel berör Holten inte kapitalismen i någon högre utsträckning utan fokuserar på Upplysningens ideal och den rådande ekonomiska ideologin. Jag tror att man måste förstå detta i förhållande till den danska samhällsdebatten. Till skillnad från Sverige saknar Danmark en socialistisk "offentlighet". De socialistiska tidskrifterna är få. Samhällsdebatten utspelar sig i stället stort sett bara i de stora dagstidningarna, om man bortser från *Information*. Marxistiska teoretiska diskussioner hittar man för det mesta på universitetet. I en sådan kontext är det svårt att få genklang för diskussioner om värdeteori.

Frågan är också om inte frånvaron av en explicit teori har bidragit till bokens popularitet. Holtens kvalitet ligger just i hennes förmåga att folkbilda, snarare än i att gräva ned sig i marxistiska teoridebatter. En kompis berättade att hon hade varit på utbildningsdag med bland annat en stor grupp sjuksköterskor där Holten hade föreläst om boken. Sjuksköterskorna, berättade min kompis, hade reagerat med igenkänning: Holtens argument slog an en ton hos dem och deras frustration över en vardag präglad av nedskärningar och dåliga arbetsvillkor. Att boken kan bidra till den typen av samtal samt leda debatten bortom kvinnors individuella livsval mot en kritik av den samhälleliga logik som styr dessa val är imponerande. Bokens popularitet visar också att det finns ett stort behov av dessa diskussioner – vilket är goda nyheter för både feminister och socialister. <<

Den röda tråden

Röda rummets kritik- och recensionsavdelning

På spaning i bokskörden

Krigen i Ukraina och Gaza fortsätter att sätta spår i utgivningen. Ola Tunander, professor emeritus i freds forskning vid universitetet i Oslo, försöker i *Hybris* (Karneval förlag) besvara en rad frågor om Rysslands krig mot Ukraina. Den prisbelönta indiska författaren och essäisten Pankaj Mishras uppmärksammade bok *Världen efter Gaza: en kort historik* (Ordfront förlag), diskuterar bland annat hur nazisternas folkmord på judar används för att legitimera det folkmord som staten Israel nu begår mot palestinier. Historikern Håkan Blomqvists *Antisemitism och antisionism - vad är vad? Om palestinasolidaritet och kampen mot judehat* (Röda Rummet bokförlag) ger historiska perspektiv på förhållandet mellan sionism, kolonialism och rasism mot judar. Från Atlas förlag kommer novellsamlingen *Här var vårt hus - barns berättelser från Gaza* - redigerad av Amer Sarsour, Dima Sarsour och Jasim Mohamed - där vi får ta del av tolv palestinska barns ord om sin brutala verklighet. I *En svanesång för universitetet: Strävan efter kunskap och kvalitet - den akademiska frihetens sista strid* (h:ström) diskuterar etnologen Eddy Nehls en fråga som debatterats flitigt i ljuset av alltmer aktiva försök till politisk styrning av högre utbildning och forskning.

Ett flertal böcker försöker också besvärja hopplösheten i dessa mörkertider. Statsvetaren Olle Törnquist och socialdemokraterna Anna Sundström och Ulf Carmesund har redigerat antologin *Egentligen är världen full av hopp: Trettiosex röster om det solidariska motståndet mot den globala*

konserverna nationalismen (Korpen). Natur & Kultur ger ut *Som jag behagar* av George Orwell, en samling samhällskritiska essäer skrivna under de mörka 1930- och 40-talen, och Anita Goldmans försöker i *Det vilda hoppets geografi* (Natur & Kultur) förstå vad som bör göras för att hejda ödeläggelsen av planeten. Silvia Kakembos *Sörj inte, organisera er - en bok om att sätta människor i rörelse* (Atlas) vänder sig till alla som kämpar för samhällsförändring och diskuterar hur vi kan engagera fler i fackförbund, idrottsrörelsen, partier och andra ideella organisationer.

Mot bakgrund av klimatkrisen och med djupdykningar i tre historiska naturkatastrofer beskriver idéhistorikern Anders Ekström i *Tidens återkomst: Pompeji, Johnstown, Fukushima* (Ellerström) framväxten av en ny tidsförståelse idag. Sociologen Gunnar Olofssons nya bok, *Integration och underordning i välfärdsstatens tid: Texter om sociologi, sociala problem och socialpolitik* (Arkiv) tar upp välfärdsstatens hantering av sociala problem och integrationsbegreppet. Arbetsmarknadsforskaren German Benders *Frontalkrock: Teslastrejken och kampen om framtiden* (Atlas) skildrar Sveriges längsta arbetsmarknadskonflikt på hundra år. I *Samhällsomställningen* (Atlas) vill Carl-Johan Engström - professor emeritus i stadsutveckling - visa hur en hållbar stadsomvandling är möjlig. Slutligen berättar konsthistorikern Marie-Louise Flemberg i boken *Kvinnan bakom bilden: 16 historiska porträtt* (Santérus förlag) om livsöden bakom porträtt av kvinnor, från 1400- till 1700-tal. ■

Två berättelser – två krig: Om Gaza och Ukraina

Det finns årtionden då inget händer, och veckor då årtionden händer. På Internet sprids detta påstådda Lenincitat för att illustrera Trumpadministrationens senaste elefantklampande i världspolitikens porslinsbutik. Citatet är av allt att döma falskt, antingen är det inte Lenins eget eller en parafras på en betydligt mindre aforistisk text. Men den globala turbulensen är äldre än Trump, och kan till stor del härledas till två stora händelser i vår tid: Ukrainakriget och utplånandet av Gaza. Respektive konflikt har på förlaget Faethon nyligen förärats var sin bok: *Den mäktiga floden dånar – en reseberättelse från Ukraina* av Peter Handberg, och *Ett märkligt nederlag – om samtycket till skövlingen av Gaza* av Didier Fassin.

Peter Handberg är en av våra främsta nu levande stilister, en färdighet han tycks ha övat upp i sin mastiga översättningskatalog av storverk främst från tyska, en gärning som få kan mäta sig med i bredd och kvalitet. Hans reseskildringar från ruinerna av Östeuropas katastrofer började med *Undergångens skuggor* om övergivna kärnvapensilor i Baltikum, fortsatte med *Kärleksgraven* och *Släpp ingen levande förbi*, och häromåret kom tre magnifika böcker om resor i förintelsens spår ut på just Faethon. Handbergs böcker är skildringar och inte analyser, och således lägger de inte ut explicita politiska positioner för den egna ideologiska utgångspunkten annat än i ledtrådar.

Handbergs bok är kort i jämförelse med tidigare verk. Han är helt inkonsekvent med transkriberingen av platser och namn i Ukraina, växlar hejvilt mellan ryska och ukrainska namnformer, och slänger in dem både i engelsk och svensk transkription, vilket jag tolkar som en oavsiktlig men fin symbolik över det lapptäcke

Peter Handberg

Den mäktiga floden dånar – en reseberättelse från Ukraina
Faethon 2025

av historia som präglar den moderna ukrainska staten. Denna inkonsekvens återfinns också i Handbergs sätt att närma sig historien, vilket blottar svagheter som tidigare kan ha figurerat i periferin men som nu träder fram i relief. När han lyssnar till andra röster blir hans skildring av det moderna Ukraina som finast och mest lyhörd, också när han själv går i dialog med dessa. Minst nyanserat blir det när Handberg själv talar. Han extrapolerar dagens konflikt till en transhistorisk berättelse om godhet och ondska, och låter stundtals samtiden skamlöst döma det förflutna. Han angriper begripligt nog tanken om en specifik rysk ”själ” så som Dostojevskij proklamerar den, men vänder bara på myntet, då han ser en evig och oförbätterlig förbrytare istället för det idealiserade Ryssland som har lockat många blivit rysslandskännare; ”den ryska gåtfullheten i själva verket avslöjad som bottenlöst barbari” skriver han, och avslöjar sig själv som fortsatt kolportör av myten om politiska konflikter som resultat av nationalkaraktärer.

Kriget i Ukraina pressar fram ett högst begripligt raseri hos Handberg när han ser den ryska krigsmaktens brutala framfart, men ilskan grumlar analysen istället för att nära den. Med vrede skriver han om avsiktliga attacker mot sjukhus, men att denna exercis i grymhet skulle vara specifik rysk hann knappt gå i tryck innan den blev inaktuell: mellan Handbergs resa i Ukraina och bokens publicering har samtliga sjukhus i Gaza förstörts med europeiska vapen och Europas mycket goda minne.

I den mån boken är en analys av konflikten är det en rakt igenom *kulturell* tolkning: ”Få [böcker om kriget] berör kärnan i det som det i grunden handlar om: den ukrainska kulturen och dess rätt att existera” skriver Handberg, och utelämnar helt den politiska aspekten. Närmast allt ryskt följer med i anklagelseakten och slås samman som om det vore ungefär samma sak – Dostojevskij, Lenin och Putin, som alla är färgade av en rysk imperialism som Handberg aldrig definierar ordentligt. Det ena blodtörstiga Lenincitatet efter det andra radas upp, men istället för att placeras i den kontext där de skrevs ställs de i ett sammanhang de inte har att göra med, och ett angrepp på Jan Myrdal och Leninpriset följer med av bara farten. Resultatet måste bli märkligt även för en svuren motståndare till Lenin, då han i förlängningen reduceras till att vara – ryss. Inte ett ord om

Didier Fassin

Ett märkligt nederlag – om samtycket till skövningen av Gaza
Faethon 2025

hans politiska vision eller sammanhang.

Handbergs prosa kännetecknas vanligtvis av en tankens associativitet som alltid har varit mycket stimulerande att följa, och eventuella ideologiska skiljelinjer läsaren och Handberg emellan har bara stärkt läsupplevelsen. Här spelar associationerna honom emellanåt ett spratt, och utfallen blir trots att man ofta håller med honom i sak lite tröttsamt raljanta.

Därmed blir Handbergs bok missriktad inte bara i vad den angriper utan också i vad den missar. Rysk imperialism är konkret och politisk, vilket ger Handbergs analys – i de aspekter hans skildring är en analys – en fadd bismak av förmåten moralism, och den tillåter honom också att bortse från det faktum att det finns en politisk avgrund mellan personer som Lenin och Putin, hur mycket ryssar de än är bägge två. Mot slutet återkommer också en önskan om att se Ryssland falla samman och att alla de icke-ryska folk som sitter fast i tyrannens grepp ska befrias. Det är en idé som ibland lyfts fram, men utöver idealiseringen av den etniska nationalstaten uppfattar jag den som det aningslösa raseriets mest ansvarslösa uttryck; konsekvenserna av en sådan kollaps är en potentiell katastrof som skulle få Jugoslaviens sönderfall att likna ett småskoleslagsmål.

Med allt detta sagt är Handbergs bok stundvis en fantastisk skildring av ett djupt brutalt krig och massdöd i hjärtat av Europa, vilket inte är resultatet av en namnlös naturkatastrof utan uppsåtligt beordrad och genomförd av en klick krigsbrottslingar i en regim som fram till krigets början hade djupa förbindelser med hela Europas ledning. Och för varje gång Handberg vilset vevar mot det ryska bjuder han dubbelt upp med en helig och sympatisk vrede över de konkreta brott som Putinregimen nu begår mot hela Ukraina och dess befolkning, mot den ukrainska kulturen i sig, mot det gemensamma sovjetiska kulturarvet, och mot miljoner människor av vilka en inte oansenlig andel fram tills den 24 februari 2022 var att beteckna som vänligt inställda till Ryssland, något Handberg förtjänstfullt lyfter fram. Hans raljans gör sig också bättre när den riktas mot reseledaren i sällskapet han följer till platserna nära fronten, en skildring lika god som något i hans tidigare böcker.

Didier Fassins bok är till skillnad från Handbergs ingen reseskildring, inte heller något svenskt originalverk; Fassin är professor i sociologi och antropologi vid Collège de France och Princetonuniversitetet. Boken är en längre pamflett skriven på ett tydligt geografiskt avstånd från ämnet den behandlar, men den skiljer sig åt inte bara i genre utan också i precision från Handbergs bok. Ett märkligt nederlag – om samtycket till skövlingen av Gaza är en vidräkning med den brutala sönderbombningen av Gaza och slakten av dem som bor där, med udden riktad i första hand mot den omvärld som låter detta ske. Fassin skriver inte i nyskapande metaforer eller klingande bildspråk, utan i en torr sakprosa som följer en klar röd tråd och går igenom argument efter argument för att komma till det som är kärnan: att alla människors radikala jämlikhet och lika värde är satt ur spel av de stater som säger sig förfäktat dessa värden, och konsekvenserna över detta hyckleri pekar ut en skenhelighetens röta i det så kallade internationella samfundet.

Fassins bok säger egentligen inget som är nytt, utan sammanställer istället med beundransvärd saklighet olika argument och aspekter till en brutal helhetsbild. Han slätar inte över Hamas blodiga attack den 7 oktober, utan går istället förtjänstfullt igenom de olika argument som finns på alla sidor – också skillnader inom respektive läger – och han låter de olika historiska aspekterna av konflikten komma fram. Främst är boken en vidräkning med europeiska makthavare, inte minst Tyskland där institutionerna har bidragit

till att slå till mot enskilda personer genom in-dragna medel och priser, och i värsta fall genom inreseförbud. Allra bäst är Fassin när han påtalar två dubbelheter i den israeliska statens agerande och försvar för densamma; att man projicerar sina egna brott på den andre, och att man främjar och själv gör det man säger sig bekämpa. Tro-ligtvis bidrar prosans saklighet och frånvaron av estetiska piruetter till att göra den så kraftfull.

Det finns en skillnad mellan de bägge krigen som ofta framhålls hos Israels försvarare; att landet till skillnad från Ryssland är under angrepp, vilket fungerar som en överslätning av deras brutala brott. Men det finns en annan aspekt som också skiljer dem åt; det ryska angreppet är externt, en logisk konsekvens av en diktators brutalitet. Israels excesser i övervåld är i förlängningen också vår egen brutalitet, och vårt eget tillkortakommande, och visar på vad den så kallade demokratiska världen är kapabel till när saker ställs på sin spets. Inte minst har svenska borgerliga försvarare av Israels angrepp visat detta när de intagit en närmast stalinistisk position, där ändamålen helt och hållet helgar medlen, och där nästan inget pris i mänskligt lidande är för högt för att den israeliska statsledningen ska kunna nå sina mål.

Handbergs och Fassins vitt skilda böcker om två samtida krig vittnar ändå om att Fassins sätt att närma sig sitt ämne trots avståndet i rum är betydligt mer precist, eftersom han arbetar med de konkreta argument som formar sig runt konflikten, något som delvis är ett resultat av nödvändigheten; Israels försvarare är många och med välsvartat munläder. Handberg låter intuitionen vara vägledande, Fassin resonemanget. I Handbergs fall har denna intuition tidigare tjänat honom väl, också när man som läsare inte delar hans position, men här går den finjustering som möjliggör en sådan position delvis förlorad i raseriet. Handbergs verk är ett dokument i tiden, Fassins är försök att förändra tiderna. Men framför allt är Handbergs bok motståndslös – i sak är andelen tillskyndare av Putins anfallskrig i Sverige bara snäppet högre än alkoholhalten i blodet hos en nykterist, och då blir raseriet lätt utan riktning – det som möjligen finns är en växande opinion för ett blygsamt förslag om eldupphör. Fassin vet vilket stöd Israel har i Europa, vilket tvingar honom att hålla argumenten sylvassa. Resultatet blir därefter. ■

Katastrofens tidsålder

Att världen befinner sig i ett katastrofstillstånd är en utbredd känsla. Varje år slår nya kriser till. Pandemier, extremväder, krig, och framgångar för extremhögern utgör bara ett axplock ur den kavalkad av chocker som har blivit det nya normala, men som vid en första anblick inte verkar ha mycket gemensamt.

I sin senaste bok, *The New Age of Catastrophe*, tar den brittiske marxisten Alex Callinicos ett helhetsgrepp om den nya katastrofala tidsålder som han menar att vi levt i sedan den globala finanskrisen 2008. Han beskriver vår tid som en generell "civilisationskris" som yttrar sig i såväl ekonomiska kriser som en krackelerande demokrati, samtidigt som de obönhörligt fortgående klimatförändringarna utgör den viktigaste långsiktiga drivkraften bakom det tilltagande katastrofstillståndet.

Just helhetsgreppet är centralt för Callinicos. Till skillnad från liberala forskare som Adam Tooze – känd för begreppet polykris – vill han visa hur dagens katastrofer förenas av att de utgör del i en och samma "strukturetrade totalitet", nämligen kapitalismen. Med utgångspunkt i den franske marxisten Louis Althussers idé om överbestämning försöker han teckna denna helhet på ett sätt som varken är dogmatiskt eller reduktionistiskt. Detta kräver enligt Callinicos ett historiserande tillvägagångssätt, dvs att föremålen för undersökningen alltid placeras i en historisk kontext.

Ett fruktbart grepp Callinicos tillgriper i bokens första kapitel är jämförelsen med perioden från första till andra världskriget (1914-45). För den brittiske historikern Eric Hobsbawm var det just detta som var "kata-

strofens tidsålder" och enligt Callinicos ser vi idag återkomsten av mycket som kännetecknade denna period. Det är knappast en slump att många av de marxister som Callinicos citerar – Rosa Luxemburg, Walter Benjamin, Theodor Adorno, Antonio Gramsci med flera – var verksamma just under 1900-talets första hälft och alla utvecklade en skarp blick för kapitalismens inneboende katastrofala tendenser.

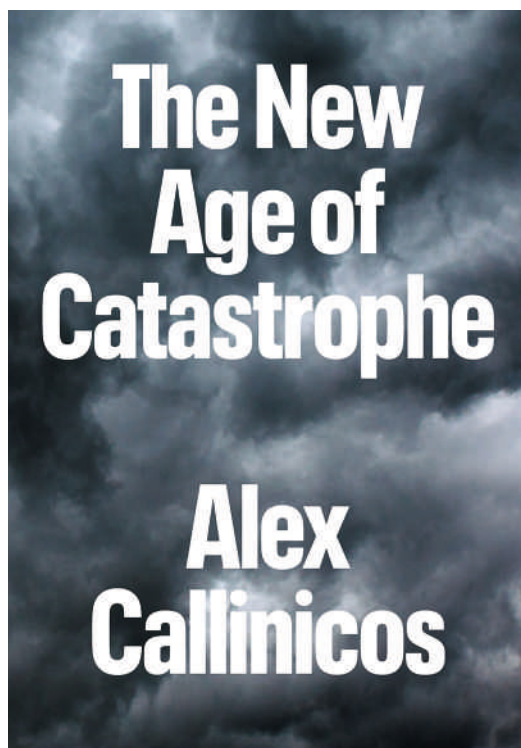
För Callinicos är det särskilt marxistiska imperialismeteorier som hjälper oss se det mönster som ligger till grund för såväl den tidigare som den nuvarande katastrofala tidsåldern. Ett centralt samband är mellan stat och kapital: precis som kapitalet behöver staten för att driva sina intressen behöver staten kapitalistisk utveckling för få tillgång till den moderna teknologi som behövs för att projicera makt. Detta samband blev tydligt under världskriget men kvarstod oförändrat under efterkrigstidens "frihandelsimperier-

lism” och kalla krig (enligt Callinicos var även Sovjetunionen ett statskapitalistiskt system orienterat mot kapitalackumulation) och blommar på nytt upp i dagens rivalitet mellan USA och Kina. Efter 1945 framstod det visserligen ur ett västerländskt perspektiv som om katastroferna pausats, även om de förblev en realitet på andra håll i världen. Med 9/11-attackerna och finanskrisen 2008 tog pausen definitivt slut även i västvärlden.

Bokens resterande kapitel behandlar katastrofens olika dimensioner. Kapitel 2 tar upp kapitalismens förhållande till naturen och ägnas till stor del åt en diskussion av COVID-pandemin som ett exempel på hur kapitalismen interagerar med komplexa biologiska system. Kapitel 3 behandlar ekonomin och argumenterar för att kapitalismen, i takt med stagnerande tillväxt, utvecklats i riktning mot en ”teknokratisk Keynesianism” där ekonomiskt beslutsfattande lagts i händerna på centralbanker. I kapitel 3 vänder sig Callinicos till geopolitiken och det annalkande slutet på USA:s globala hegemoni. Särskild uppmärksamhet ägnas kriget i Ukraina, som han ser mot bakgrund av Natos östutvidgning som i sin tur var en följd av Washingtons hybrid efter kalla krigets slut. Kapitel 5 tar upp extremhögerns framgångar idag, som han ser som följden av tidigare decenniernas nyliberala politik. I det avslutande kapitlet diskuterar Callinicos möjligheterna till ett nytt och politiskt frigörande arbetarklasssubjekt. Detta är ett vittfamnande och något spretigt kapitel som tar upp såväl sexism och rasism som behovet av en ny planekonomi. Här går han också i polemik mot förespråkarna av en folkfrontsstrategi.

Uppnår Callinicos sin ambition att totalisera katastrofens olika dimensioner? Enbart

Alex Callinicos

The New Age of Catastrophe
Cambridge: Polity Press 2023

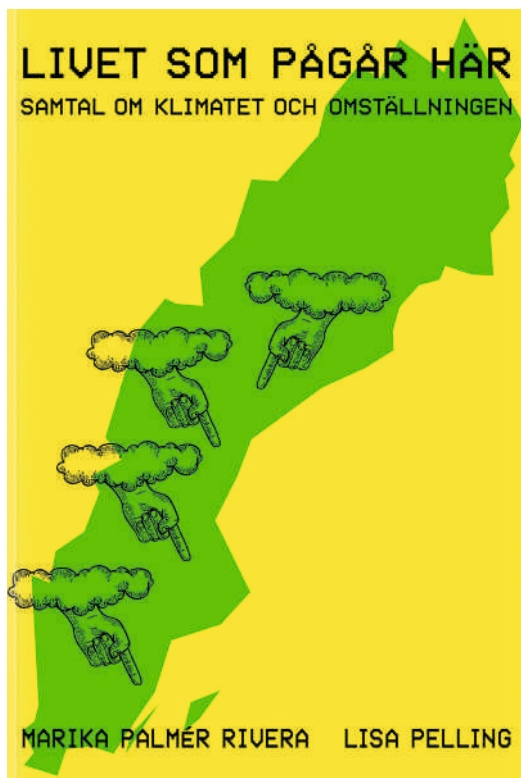
delvis. Medan de ekonomiska och geopolitiska dimensionerna är väl sammanvävda i hans teori går det knappast att säga detsamma om kapitalismens förhållande till naturen. Trots den vikt han i bokens början tillerkänner klimatkatastrofen som underliggande process är den märkligt ointegrerad – för att inte säga bortglömd – i efterföljande analyserna. Resultatet blir en helhetsbild där tyngdpunkten ligger vid ekonomi och imperialism. Detta är gott nog men skiljer sig inte drastiskt från existerande marxistisk teori. ■

Landsbygden, rättvisan och klimatomställningen

I Italo Calvinos roman *Klätterbaronen* berättas det om baronen Cosimo di Ron-do, som lever i träden i den liguriska byn Ombrosa. Inspirerad av franska revolutionens idéer samlar han byborna kring ett träd på torget, och tillsammans skapar de en "Klago- och önskebok" där de nedtecknar vad de är missnöjda med och längtar efter. Boken hängs upp i trädet så att alla kan bidra till och ta del av den, men när den är klar finns det "ingen församling att skicka den till." Därför lämnas den hängande och förstörs sakteligen av väder och vind. "Ombrosaborna blev djupt bedrövade vid denna syn; de tänkte på sitt nuvarande elände och fylldes av revoltlusta." Eftersom revolutionens vindar blåser blir dessa känslor så småningom bränsle i en revolt mot överheten.

Livet som pågår här: Samtal om klimatet och omställningen av Marika Palmér Rivera och Lisa Pelling kan kanske läsas som en variant av Ombrosabornas "Klago- och önskebok." Studien bygger på drygt 200 intervjuer med invånare i fyra socioekonomiskt eftersatta svenska landsbygdskommuner, som alla genomgått stora omvandlingar under senare decennier i takt med att de huvudsakliga arbetsgivarna på orterna försvunnit, välfärden rullats tillbaka och befolkningen minskat. Nu ska de därtill genomgå en oundviklig klimatomställning. invånarna behöver ställa bensinbilen och ändra sina konsumtionsvanor; kommunerna behöver investera i fossilfri energi, cykelbanor, naturrestaurering, med mera. Studien ämnar belysa vad denna klämda situation betyder för människorna som bor i kommunerna och hur deras erfarenheter kan tillvaratas i en rättvis klimatomställning.

Mycket kretsar kring upplevd och förväntad förlust. En 72-årig man i Fagersta, som var ung

Marika Palmér Rivera och Lisa Pelling

Livet som pågår här: Samtal om klimatet och omställningen
Atlas 2024

under bruksortens blomstrande 1960-tal men som också genomlevt bruksdöd, befolkningsavtappning och välfärdsförsämring, uttrycker det tydligast: "Fagersta kommer vara död 2050, kommer stå en skylt då bara: 'Här fanns Fagersta.'" Prognoser som denna bottnar i minnen av ett välfärdssamhälle som numera mest gör sig påmint som "fantomsmärta": förväntningar som inte längre kan infrias men som finns

kvar som källor till besvikelse och oro. Dessa erfarenheter sammanhänger med en djupt känd orättvisa beträffande de alltmer pressade villkoren inom välfärden. Senare decenniernas nyliberala åtstramningar har förstärkt ojämlikheten mellan storstäder och landsbygdskommuner: en krympande skattekvot försämrar statens service och förmåga att kompensera för inflation, krav på budget i balans begränsar kommuners och regioners möjligheter att finansiera vård, skola och omsorg, marknadiseringen koncentrerar servicen till välmående landsändar och utarmar lokalsamhällena. Orättvisan förstärks ytterligare av transportfattigdom: styrningen av kollektivtrafiken mot resenärsintensiva pendlingsstråk innebär att den glesas ut och fördyras på orterna, vilket bidrar till försämrad välfärdstillgång. Bil blir en nödvändighet, men för merparten av invånarna är elbil av ekonomiska skäl inget alternativ. Samtidigt orsakas en betydande del av utsläppen av växthusgaser av personbilar, och dessa utsläpp är större på landsbygden än i storstäderna. Klimatomställningen kräver alltså en omfattande förändring av transportmönstren på landsbygden.

Det är lätt att se att kombinationen av sådana pressande klimatmål och begränsade möjligheter att realisera dem skapar känslor av förbittring, skuld, skam och maktlöshet hos befolkningen i landsbygdskommuner, särskilt som klimatomställningen genom nyliberala glasögon lätt framstår som ett individuellt

snarare än politiskt ansvar. Dessa känslor kan förstås utnyttjas av högerkrafter. Sverigedemokraterna skördade exempelvis framgångar på landsbygden i valet 2022 genom att ställa missnöjet på landsbygden i motsats till klimatpolitiska åtgärder. Partiets klimatskepticism är välkänd, men den ingår liksom Tidöregeringens nedmontering av klimatpolitiken i ett större klimatobstruktionssammanhang som verkar i fossilkapitalismens tjänst. I kombination med sedvanligt utseende av syndabockar erbjuder den en bedräglig tröst när fossil-samhällets dominerande identitetspositioner hotas av klimatkrisen.

En alternativ berättelse om klimatomställningen behöver därför formuleras, som tar fasta på människors engagemang för och stolthet över sin lokala hembygd samtidigt som den fokuserar på politisk förändring av de ojämlika strukturella förhållanden som begränsar möjligheterna för människor som lever i landsbygdskommuner att medverka i omställningen under rättvisa förutsättningar. Studien kan tjäna som utgångspunkt för ett fortsatt samtal om en sådan berättelse, vilket också är författarnas ambition. Samtidigt hade jag gärna velat veta mer om var, när, hur och under vems ledning detta samtal ska föras. Risken är ju att Palmér Rivera och Pellings studie likt Ombrosabornas "Klago- och önskebok" lämnas hängande i luften, och frågan är då vem som kommer att fånga upp de känslor den ger röst åt. Idag är det ju inte revolutionens vindar som blåser starkast. ■

Situationismen – ständigt aktuell

Få rörelser är så omgärdade av mytologiskt skimmer som Situationistiska Internationalen. Sedan organisationen dödförklarade sig själv 1972 har det skrivits mängder av böcker och artiklar som diskuterat organisationens framväxt, dess ideologiska rötter och inte minst dess betydelse för majrevolten 1968. En vital publikation i denna genre är den nyligen utgivna *Leaving the Twentieth Century* av McKenzie Wark, professor i medier och kulturstudier vid The New School i New York. Wark har här gett oss den kanske mest inträngande framställningen av rörelsens idémässiga rötter och historiska bakgrund. En anledning till denna utgivning är att situationismen åter är aktuell. På flera håll görs det försök att nutidsanpassa situationisternas teori och praktik. Detta intresse återspeglas också i dagens svenska kultur- och idédebatt. Så har Göran Hugo Olssons och Roxy Farhats film *The society of the spectacle* fångat en stor publik via dess placering på SVT Play. Aleksander Ekelunds välskrivna och på grundlig forskning baserade bok om svenska anarkister och situationister i 1960- och 70-talens vänstervåg, *Den Gyllene Flottans seglats*, (Vita Lunden 2023) är ytterligare ett exempel på situationismens aktualitet också i vårt land.

Första gången jag stötte på situationismen var i Paris 1971. Jag var nitton och organiserad i den svenska vänstern. Även om den politiska energin från majrevolten 1968 hade falnat ekade revoltens appeller alltjämt hos stora delar av den europeiska vänstern, så Paris var det självklara målet för den sommarens interrailresa. Vid nedgången till en tunnelbanestation i centrala Paris möttes min kamrat och jag av flygbladsutdelare som förklarade att det idag var gratis att åka tunnelbanan. En grupp aktivister hade surrat en kätting runt biljettkiosken och tryckt in lim i biljettautomaternas myntinkast. Med skylten "Ne payez pas!" dirigerade man folket att hoppa

på tunnelbanetågen. Vi stod undrande inför vad som hände. Redan efter några minuter hördes polissirener och flygbladsutdelarna kastade upp flygbladen i luften och försvann i gatuvimlet. Vi kände inte till den organisation som under-tecknat flygbladet. Aktionen påminde om det vi hört och läst om den anarkistiska gruppen Provos i Amsterdam, så vi misstänkte att detta var ett verk av parisiska anarkister. Senare, när vi pratade med våra franska kamrater fick vi klart för oss attaktionen var utförd av autonoma aktivister med koppling till situationisterna. Den konstruerade situationen i tunnelbanan syftade till att bryta upp parisarnas rutinerade vardagsmedvetande. Aktionen var en del av situationisternas strategi för att underminera och i slutändan välta det borgerliga samhället över ända. Konstruerade situationer som denna skulle, menade situationisterna, väcka människor ur deras slummer och öppna upp för en insikt om att den alienerande vardagen, med lönearbete och underordning, kan hävas och livet fyllas med lek, lust och egenmakt.

Leaving the Twentieth Century består i grunden av två tidigare utgivna arbeten av Wark, *The Beach Beneath the Street* (2011) och *The Spectacle of Disintegration* (2013). I den nya volymen vävs dessa böcker samman på ett förtjänstfullt sätt, men trots att Wark uttryckligen avser att inte fastna i nostalgi lyser romantiseringen av den grupp vindrickande, manliga konstnärsbohemer som skapade den Situationistiska internationalen ändå igenom.

Situationistiska Internationalen grundades 1957 av 8 avantgardistiska konstnärer och intellektuella. Rörelsen förknippas i första hand med Paris men organisationen grundades i Italien genom en sammanslagning av tre olika konstnärskollektiv som hade sina hemvister i olika

delar av Europa. Den viktigaste av dessa grupper var lettristerna, primärt en litterär rörelse som revolterade mot den existerande poesin genom att sabotera, leka med och dekonstruera språket och orden. Man ville, i konflikt med etablerade poetiska traditioner, skapa en brutal, konkret och "ren" poesi. Utöver denna uppgörelse med all tidigare poetik var lettristerna också kända för skandalomsusade provokationer i samband med olika offentliga kulturarrangemang. Poeterna Öjvind Fahlström och Åke Hodell hämtade inspiration från lettrismen och kan i någon mån representera denna konstnärliga rörelse. Parisaren Guy Debord, den mest framträdande företrädaren för den Situationistiska internationalen, hade en bakgrund i lettrismen. Han kom under 1950-talet att uppfatta denna rörelse som allt för inskränkt till konstens värld. För att konstens provokationer och dekonstruktioner av det han betecknade som "skådespelssamhället" skall få den laddning som krävs för samhällselig förändring måste konsten lämna museerna och ta sig ut på gatan. Klasskampen kan inte enbart föras i språket och i konsten.

Lettristernas tidskrift *Potlatch* hämtade sitt namn från de nordamerikanska indianernas gåvoceremonier. Här var det den person som gav gåvor och som därigenom stärkte de sociala banden i den egna gruppen som erhöll social status och som kunde betraktas som "rik". *Potlatch* innebar därigenom en indirekt kritik av kapitalismen och den västerländska livsformen, som i så mycket handlar om att ta för sig, att tillskansa sig egendom och inte minst att bli rik på andras arbete. *Potlatch* blev lettristernas ideal för hur samhället borde vara. I tidskriften, som var gratis och gavs ut mellan 1954 – 1957, finns de första skisserna till den teori och den praxis som senare kom att känneteckna situationisterna.

Wark gör en sofistikerad och kontextualiserad presentation av situationisternas teorier och subversiva verksamhet. Rörelsen var starkt knuten till den moderna urbanitetens livsvillkor och Paris var staden som man levde och verkade i. Begreppet *dérive* (drift/driva) kan ses som ett slags planlöst, meditativt men samtidigt explorativt sätt att driva runt och utforska olika stadsmiljöer i sökandet efter rum för lek, liv och motstånd. Gruppen var starkt kritisk till den ra-

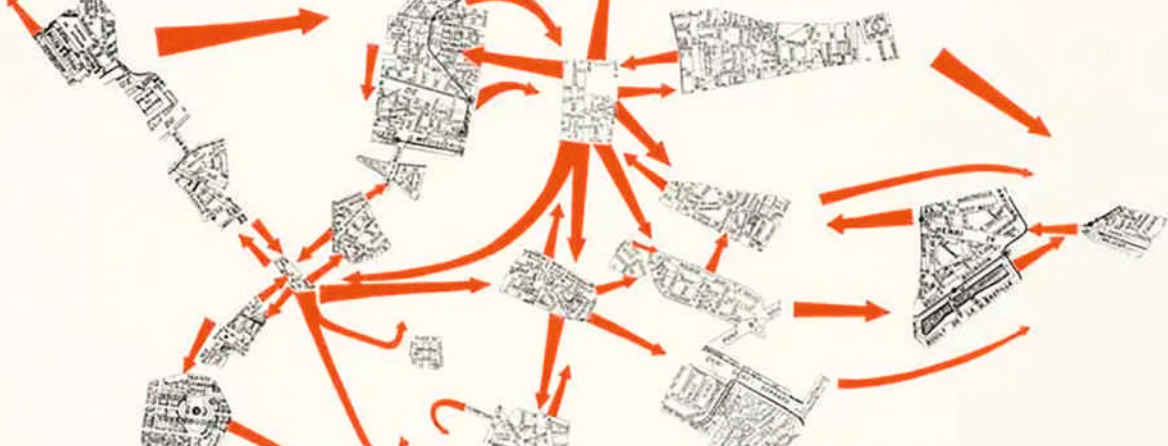
tionellt planerade och funktionella staden som man menade tog död på den mänskliga fantasin och bidrog till att stärka alienationen. Nära knutet till *dérive* utvecklades begreppet *Psyko-geografi* som snarare var inriktat mot att studera, analysera och visa på hur urbana miljöer påverkar mentaliteten hos de som är verksamma i staden. Situationisterna hade för avsikt att påverka stadsplanerarna och ville på så sätt bidra till att skapa urbana miljöer som befrämjade kreativitet, lek och fria mänskliga relationer. Även metoden *détournement* (omdirigering/avledning) som förknippas med situationisterna fanns i en embryonal form hos lettristerna. Här omskapade man välkända konstverk, reklamkampanjer och andra mediala budskap genom att stuva om och sabotera budskapet som därigenom fick nya och subversiva innebörder.

Det var också i *Potlatch* som de första skisserna till det som senare skulle bli Guy Debords magnum opus, *La Société du spectacle*, växte fram. Boken gavs ut först 1967 och kom på svenska som *Skådespelssamhället* 2002. Det skådespel Debord analyserar är inte bara ett resultat av medierna, konsumtionen och reklamen utan är relaterad till hela den kapitalistiska samhällsordningen.

McKenzie Wark

Leaving the 21st Century: Situationist Revolutions
Verso 2024

Guy Debord, *The Naked City* (1957), beskuren.

Människorna är, menade Debord, fångade i ett av illusioner styrt "skådespel" där deras kreativitet och lekfullhet tryckts ned genom att allt fler aspekter av livet underordnats varuformen. Människorna definierar sin egen lycka och sitt välmående med utgångspunkt i hur väl de förmår leva upp till de bilder och föreställningar som varuvärlden levererar i reklamen, TV-program och så vidare. De mänskliga relationerna är främmandegjorda och människan är närmast statist i sitt eget liv. För att bryta upp detta alienerade tillstånd räcker det inte med traditionell politik, den har snarare blivit en del av Skådespelssamhället. Situationisterna menade att borgerlig rekorderlighet och rationella politiska argument aldrig skulle kunna räcka för att förändra samhället. För att bryta det reifierade vardagsmedvetandet krävdes ett nytt strategiskt tänkande och en arsenal av nya metoder som kunde knacka hål på den rutiniserade vardagen och släppa loss människan. Den som är bekant med Henry Lefebvres tänkande känner igen mycket av dessa tankegångar från hans *Critique of everyday life*. Lefebvre var för övrigt nära vän med Debord.

Situationisterna odlade en också en sorts social banditism som många kommunister och fackföreningsanslutna naturligtvis tog avstånd från. För situationisterna var till exempel plundringar och andra former av kriminalitet att betrakta som revolutionära handlingar. Rörelsen betonade också leken och menade att den hade en subversiv potential och man hämtade mycket inspiration från den holländske filosofen Johan Huizingas *Homo Ludens*, den lekande människan.

Debord sköt sig själv i hjärtat 1994, deprimerad och svårt alkoholiserad. Hans efterlämnade texter arkiverades och sedan arkivet öppnades 2011 har Debord-forskningen tagit fart. Han framstår i den mer samtida forskningen alltmer som en komplex och djärv tänkare som utövat inflytande också över postmodernister som till exempel Jean Baudrillard. Är man intresserad av efterkrigstidens kulturella avantgarde och den första generationens situationister så är Wark en guldgruva. Presentationerna av de skilda idéarv som förde Asger Jorn, Michèle Bernstein, Raoul Vaneigem och de andra av situationismens grundare samman är en svindlande läsning där hela den moderna europeiska konst- och idéhistorien passerar revy.

Det "skådespelssamhälle" som situationisterna ville störta hade sin rot i industrisamhället. I det Wark betecknar som dagens 'senkapitalistiska hyper-skådespelssamhälle', där den digitala kulturens algoritmer och sociala medier fört oss allt längre in i varuvärldens alienerande spegelsalar är situationisternas teorier och politiska strategier än mer giltiga. Wark har i andra sammanhang lyft fram hur aktioner från occupyrörelsen, Extinction Rebellion, Just stop Oil, Reclaim the Street, hackers med flera visar på situationismens relevans i dagens politiska landskap. Att denna diskussion inte är framträdande i *Leaving the Twentieth Century* är ingen kritik mot boken som uttryckligen tagit sig an uppgiften att teckna situationismens ideologiska rotsystem. För den som intresserad av situationismen samtida relevans rekommenderas en närmare titt på McKenzie Warks övriga och ymniga bokproduktion. ■

Västmakterna drivande i hundraårskriget mot Palestina

I vad som framstår som ett redaktionellt krav i mediernas rapportering om Israels folkmord i Gaza upprepas det fortfarande (efter 20 månader) programmatiskt att kriget började med Hamas attack på Israel den 7:e oktober 2023. Informationen har varit obligatorisk till och med i de allt mindre notiser som våren 2025 rapporterat om ännu en dödlig bombattack som drabbat civila i palestinska flyktingläger. Det som står på spel är förstås (de absurda försöken att hävda) legitimiteten i Israels krig; argumentet att Israel ägnar sig åt självförsvar förutsätter att Hamas attack markerar krigets början. I den svenska debatten har kritikerna av denna inramning av konflikten ofta hävdat att dess ursprung i själva verket är den fördrivning av 700 000 palestinier (Nakba - katastrofen) som ägde rum i anslutning till grundandet av staten Israel 1948.

I boken *Hundraårskriget mot Palestina* menar Rashid Khalidi att det är mer rimligt att förlägga konfliktens ursprung till 1917, då den brittiska kolonialmakten presenterade den så kallade Balfourdeklarationen. Deklarationen, som utfärdades av Storbritanniens utrikesminister Arthur Balfour (tidigare minister för Irland, där han fick öknamnet "Blodige Balfour") förespråkade att Palestina skulle rymma en "en nationell hemvist för det judiska folket", vilket måste ses mot bakgrund av den sionistiska rörelsens framgångsrika internationella mobilisering och närvaro i Palestina under 1900-talets första decennier. Samtidigt fastslog deklarationen att detta inte fick "inverka menligt på de medborgerliga eller religiösa rättigheterna hos befintliga icke-judiska samhällen i Palestina" (det vill säga den arabiska befolkning som utgjorde 94 procent av invånarna

Rashid Khalidi

*Hundraårskriget mot Palestina:
Bosättarkolonialism och motstånd 1917-2024*
Karneval Förlag 2024

i regionen). Detta lugnade dock inte den grupp av exilpalestinier som inför fredskonferensen i Versailles skrev ett brev till det brittiska utrikesministeriet med krav på att konferensen skulle ta hänsyn till palestiniernas nationella intressen. Samtidigt bildades vid denna tidpunkt ett flertal palestinska organisationer i syfte att ta sådana intressen till vara. Därmed hade den första fasen i striden om Palestina inletts. Khalidi betonar dock, i opposition mot en etablerad historieskrivning, att sionismen endast var en av flera faktorer (till de andra hörde till exempel det ottomanska rikets sönderfall) som bidrog till framväxten av ett palestinskt nationellt projekt i början av 1900-talet.

Rashid Khalidi föddes i USA 1948 efter att hans familj tvingats att lämna sitt hem i Tel Aviv i samband med staten Israels grundande. Han är historiker med inriktning på Mellanöstern och innehar Edward Said-professuren vid Columbia University och har även analyserat konflikten i publikationer som *New York Times* och *New York Review of Books*. Han har djupa rötter i den palestinska politiska eliten; hans farbror Husayn Fakhri al-Khalidi var borgmästare i Jerusalem 1935-37 och blev arresterad och skickad till Seychellerna under det arabiska upproret 1936-39 (han blev 1957 Jordaniens premiärminister). Rashid Khalidi deltog själv som rådgivare till PLO i den förhandlingsprocess som ledde fram till Osloavtalet 1993. I Hundraårskriget mot Palestina väver han också in sin egen och släktens anknytning till konflikten.

Boken beskriver sex perioder i kampen om Palestina, som alla inleds med en krigsförklaring mot palestinierna. Balfourdeklarationen var den första krigsförklaringen, som 1922 fick stöd när Nationernas Förbund genom det så kallade Palestinamandatet som formaliserade det brittiska styret. NF inte bara upprepade Balfourdeklarationens formuleringar utan tillade också att det finns en internationell skyldighet att förverkliga dess intentioner. Konflikten första period varade 1917-1939 och Khalidi lyfter inte bara fram det välkända arabiska upproret mot briter i slutet av 1930-talet, som inleddes med en av kolonialhistoriens längsta generalstrejker och mynnade ut i en väpnad revolt, utan betonar också hur demonstrationer, strej-

ker och kravaller bröt ut med viss regelbundenhet under perioden. Andra krigsförklaringen inleddes 1947, då FN:s generalförsamling ställde sig bakom en delning av Palestina, och fullföljdes året därpå med staten Israels grundande, följt av Nakba, som skapade ett trauma vilket skulle prägla generationer av palestinier. Khalidi understryker hur bildandet av Israel inte minst möjliggjordes av kalla krigets båda supermakter. Stalin hoppades på att den nya nationen skulle bli en av Sovjets socialistiska skyddslingar, men fick istället se hur Israel snabbt närmade sig USA. Samtidigt koncentrerades det palestinska motståndet till Gaza, där det också gjordes ett försök att upprätta ett palestinskt styre, lett av bland andra Khalidis farbror. Det misslyckades emellertid då stöd från de omgivande arabstaterna uteblev. Istället inledde Israel en serie av attacker på Gaza. Den tredje krigsförklaringen kom enligt Khalidi i efterdyningarna av Sexdagarskriget, då FN:s säkerhetsråd antog resolution 242, utformad av USA, vilken uteslöt palestinierna från alla förhandlingar. Enligt Khalidi gav resolutionen understöd till ett grundelement i Israels koloniala narrativ: eftersom det inte finns några palestinier är konflikten centrala problem arabstaternas ovilja att erkänna Israel. Detta förnekande av den palestinska identiteten ledde emellertid till att den stärktes, och manifesterades i en återkomst för det palestinska motståndet, nu lett av PLO, som bildats 1964. Här lyfter Khalidi fram hur PLO, på tvärs både mot sin egen självbild som en väpnad motståndsrörelse och mot Israels terroriststämpling, fick sina största framgångar på diplomatins område. Det gäller till exempel stödet från Arabförbundet och från FN:s generalförsamling, som erkände den palestinska självständighetsförklaring som PLO utropade 1988. Ändå hävdar Khalidi att PLO aldrig lyckades med att få ett betydande stöd hos den västerländska opinionen, vilket han ser som ett ödesdigert misslyckande.

Den fjärde krigsförklaringen inleddes 1982, då Reagans utrikesminister Alexander Haig enligt Khalidi godkände den israeliska premiärministern Ariel Sharons planer att krossa PLO och den palestinska nationalismen en gång för alla. Denna plan verkställdes med invasionen av Libanon, som dels ledde till massakrerna i Sabra

Nakba - Katastrofen - var den etniska rensningen av palestinier i palestinaområdet under 1948 års arabisk-israeliska kriget.

och Shatila och dels till att PLO tvingades ut ur Beirut till en existens i exil i Tunisien. Paradoxalt nog innebar detta enligt Khalidi att den palestinska befrielsekampens centrum, som sedan PLO:s grundande befunnit sig i de angränsande arabländerna, flyttades tillbaka till Palestina. Detta blev tydligt i samband med den första intifadan 1987, som startades utan PLO:s medverkan och ledde till bildandet av Hamas. Den femte krigsförklaringen var enligt Khalidi Osloavtalet. Här får Khalidis egen medverkan i det historiska skeendet en relativt framskjuten plats i framställningen; hans analys görs delvis med utgångspunkt i ett inifrånperspektiv på förhandlingarna. Han riktar skarp kritik mot PLO, som enkelt lät sig föras bakom ljuset av USA: ”djävulen sitter i detaljerna, och de delegater PLO skickade till Oslo var inte särskilt noga med detaljerna”. Resultatet blev ett betydligt mer begränsat självstyre än vad som förespeglats PLO, och vad värre var, att PLO fick rollen som ”underentreprenör till ockupationsmakten” i och med ansvaret att assistera Israel i att övervaka den palestinska befolkningen. Han understryker också att det ömsesidiga erkännande mellan parterna, som ofta framhålls som en framgång, innebar att PLO erkände Israel medan Israel erkände PLO som det palestinska folkets representanter - men inte deras rätt till en stat. Den sjätte krigsförklaringen, slutligen, börjar med Israels anfall mot Gaza 2008, följt av markoffensiver och bombningar, 2012 och 2014.

Den pågående fasen av kriget mot Gaza bör också räknas hit även om den inte hade inletts när boken först kom ut utan behandlas i ett efterord skrivet våren 2024, där Khalidi konstaterar att det nu har blivit tydligare än någonsin tidigare ”att västerländska eliter värdesätter vita, israeliska

liv mer än bruna, arabiska liv”. Den sjätte krigsförklaringen präglas av den israeliska militärens tillämpning av den så kallade Dahiyadoktrinen, utvecklad i dialog med Institute for National Security Studies vid universitetet i Tel Aviv. Som vi har sett många prov på under de senaste 20 månaderna förordar den en metod för kollektiv bestraffning genom attacker på civila och civil infrastruktur med ”oproportionerlig kraft”. Boken, som är välskriven och fint översatt av Ulrika Junker Miranda, har ett driv som gör det svårt att lägga ifrån sig den. Den personliga infallsvinkeln ger konkretion åt historiska skeenden men tar aldrig överhanden; boken bär framför allt prägeln av en historikers gedigna hantverk. Bokens styrka är analysen av samspelet mellan krigsförklaringarna och det palestinska motståndets uppkomst och förändringar. Samtidigt är Khalidis kanske viktigaste analytiska poäng, baserad på detaljrika empiriska belägg, att det är det internationella samfundet, pådrivet av de imperialistiska stormakterna, som aktivt möjliggjort de sex krigsförklaringarna mot Palestina. Att Khalidi väljer att inte göra en detaljerad analys av den roll sionismen spelat i hundraårskriget mot Palestina har säkerligen att göra med avgränsningsskäl. Därför kan boken kan med fördel läsas parallellt med den nya och uppdaterade utgåvan av Göran Rosenbergs *Det förlorade landet* (2024), också personligt färgad, som fördjupar sig i en historisk och kritisk analys av sionismen som en ideologisk och organisatorisk drivkraft i den israeliska statsbildningen och dess med åren alltmer aggressiva och expansiva bosättarkolonialism. Tillsammans ger dessa böcker således kompletterande historiska perspektiv på konflikten om Palestina som punkterar alla försök att legitimera det pågående folkmordet i Gaza i termer av Israels rätt till självförsvar. ■

ANDERS KARLSSON

Sveriges roll i det imperialistiska systemet

Torkil Lauesen (född 1952) blev under 1970-talet medlem i *Kommunistisk Arbejdskreds* (KAK), ett maoistiskt parti. Efter en brytning 1979 blev han en ledande kraft i den så kallade *Blekingegadeligan*, utifrån den gata i Köpenhamn där dess lokal var belägen. Organisationen koncentrerade sig på att genom aktioner mot värde transporter och post/bankkontor få in pengar till PFLP:s väpnade kamp för ett fritt Palestina. Denna illegala verksamhet slutade med att Lauesen 1991-1995 tvingades utjåna ett fängelsestraff.

Tiden i fängelse utnyttjade han till studier i politisk teori, vilket ledde fram till en akademisk examen. Under senare decennier har Lauesen skrivit en rad böcker om politisk kamp och antiimperialistisk strategi – med globala Syd som fokus. I *imperialismens kölvatten – Sveriges roll i det imperialistiska systemet* (utgiven på engelska 2021 och i svensk översättning 2024) dissekerar Sveriges roll och position i detta system från 1500-talet och fram till våra dagar, samtidigt som Lauesen även analyserar själva systemets utveckling och förändring över tid. Tidigare har mest uppmärksamhet lagts på enskilda exempel av svensk imperialism, som företaget LAMCO:s verksamhet i Liberia under 1960- och 70-talet. Eller så har det med statistikens hjälp tydliggjorts hur betydande svenska investeringar varit i låglöneländer under bestämda perioder. En poäng med Lauesens bok är att han tämligen konkret visar hur den svenska imperialismen format och tagit sig nya gestalter under hela historiens lopp – med transformationer i det egna inhemska produktionssättet som förståelsebärande bakgrund.

Svenskt järn

Lauesen beskriver hur Sverige i stormakternas kölvatten självt försökte bli en kolonialmakt men misslyckades. Ett antal fort upprättades i mitten av 1600-talet på Afrikas västkust i nuvarande Ghana, men de kom snart att erövras av Danmark. Lika illa gick det med ett fäste i Sydafrika som snart togs i besittning av Nederländerna. Kung Gustav III köpte den karibiska ön Saint Barthélemy av Frankrike, men han blev lurad. Ön hade inget dricksvatten, dålig odlingsmark och få invånare – den kom sedermera att säljas tillbaka till Frankrike.

Sverige kom ändå i hög grad att berika sig på kolonialismen. Vårt land var den ledande europeiska järnexportören under 1600-talet. Det svenska järnet ingick på flera sätt i den koloniala triangelhandeln mellan Afrika, Amerika och Europa. Det användes som handelsvaluta för att köpa slavar i Afrika, för tillverkning av kedjor och galler för att hålla slavarne inlåsta och till jordbruksredskap i kolonierna. Förutom järn exporterade Sverige timmer och sill, som mat åt slavarne, till kolonierna. I gengäld importerades socker, tobak och bomull. År 1731 grundades Ostindiska Kompaniet som under detta sekel fraktade en omfattande del av det kantonesiska téet till Europa vilket var den snabbast växande varan i den tidens globala ekonomi. Överhuvudtaget växte den svenska handelsflottan snabbt och det beräknas att den vid slutet av 1800-talet var den tredje eller fjärde viktigaste i världen. Allt detta utgjorde basen för det handelskapital som sedermera till betydande delar kom att omvandlas till industrikapital.

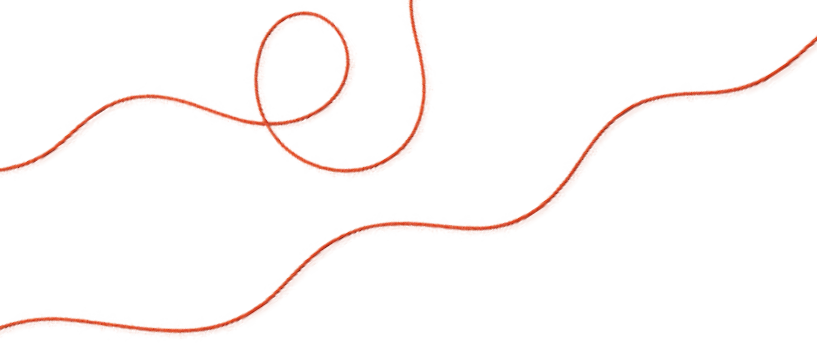
Sverige blev således ingen större kolonialmakt men kom att flyta med i kölvattnet av de europeiska stormakternas uppdelning av världen. Vårt land var representerat med en delegation vid Berlinkongressen 1884-85 när Afrika styckades upp med penna och linjal. Delegationens strategi var att säkra Sveriges intressen genom speciella avtal med de stora kolonialmakterna. Speciellt märktes avtalet med Belgien och dess kung Leopold II; om kolonisationen av det väldiga och mineralrika Kongo där inte bara svenska sjömän, affärsmän och missionärer – utan

även militärer – kom att spela en viktig roll. I ett brev till svenska kungen Oscar II skrev Leopold att Sverige redan "tillhandahållit ett större antal utomordentliga officerare...Viktiga stationer, centrala noder för vidsträckta områden mitt i Afrika, sköts idag av svenskar". Kongo är idag känt som ett av kolonisationens allra mest brutala uttryck; från 1884 till 1911 beräknas den inhemska befolkningen minskat från ungefär 20 miljoner till endast 8,5 miljoner.

Kapitalexporten tar fart

Från senare delen av 1800-talet gick kapitalismen in i en ny fas när företagens direktinvesteringar utomlands blev en avgörande faktor. Storkapitalet sprängde nu på allvar nationalstatens bojar: "Kapital-exporten erhåller synnerlig betydelse", som Lenin skrev i sin bok *Imperialismen som kapitalismens högsta stadium* (1917). Jakten på råvaror, billig arbetskraft och avsättningsmarknader skärpte motsättningarna mellan de europeiska kolonialmakterna – "the scramble for Africa". Det var främst det expanderande tyska kapitalet som törstade efter ytterligare landområden – i konkurrens med brittiskt och franskt kapital, friktioner som i förlängningen ledde fram till Första världskrigets slakt. Lenin menade också att de av imperialismen inkasserade vinsterna lade grunden till att det utkristalliserade sig privilegierade skikt inom arbetarrörelsen, som en bidragande orsak till att de socialdemokratiska ledningarna vid krigsutbrottet 1914 slöt upp bakom sin egna nations borgarklass: "Det är klart att man med en sådan gigantisk extraprofit (emedan den erhålles utöver den profit som kapitalisterna utpressar av arbetarna i sitt ' eget ' land) kan muta arbetarledarna och det övre skiktet av arbetararistokratin".

För svenskt vidkommande var det under mellankrigstiden som den industriella expansionen tog riktig fart. Electrolux kom med dammsugare och en rad andra hushållsapparater och idag är företaget världens näst största tillverkare inom detta gebit. Redan var SKF världsledande i produktionen av kullager och ur SKF bildades Volvo 1927 med sin tillverkning av person- och lastbilar. Saab, ett annat av den svenska capi-

talismens historiska flaggskepp, bildades 1937 – till en början koncentrerat på tillverkning av vapensystem, flygplan och elektronik men från 1947 även personbilar. Lauesen ägnar också ett avsnitt åt att beskriva Kreugerkoncernens spikraka uppgång under 1920-talet och sedermera krasch när den stora depressionen från 1929 svepte över världen – med Ivar Kreugers chockerande självmord 1932 i sin lägenhet i Paris som den dramatiska finalen. Ur askan reste sig familjen Wallenberg som den svenska kapitalismens mäktigaste kraft. Visst skildrar Lauesen Ivar Kreuger och hans imperiums vidunderliga berg- och dalbanefärd på ett levande och initierat sätt. Men i denna passage saknar jag en övergripande bild av hur omfattande de svenska direktinvesteringarna utomlands var under mellankrigstiden och hur det påverkade ekonomin och det svenska samhällets utveckling i stort.

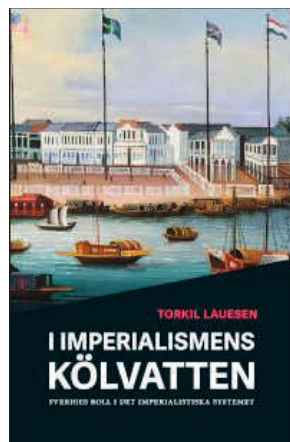
Lagen om globaliserat värde

Bokens mest värdefulla del är när Lauesen skildrar den världsvida kapitalismens utveckling och omstrukturering under efterkrigstiden, och då främst den fas av globalisering som accelererade från 1980-talets början. Vi kunde då se hur en våg av industriproduktion outsourcades från Nord till Syd, med kraftigt minskade lönekostnader som följd: ”På 1950-talet utgjorde industriprodukter endast 15 procent av det globala Syds totala export. År 2009 stod de för omkring 70 procent”. Enligt författaren lade det grunden till kapitalismens starka tillväxtprocess från 1980-talet och fram till 2008-års finanskris.

Lauesen hävdar att denna utveckling fått till effekt att en arbetare i Nord kan konsumera mer värde än vad denne producerar: ”Men sett ur ett globalt perspektiv innebär det faktum att du är löntagare inte nödvändigtvis att du är exploaterad i marxistisk mening. En del löntagare konsumerar mer värde än de skapar. I konkreta ordalag: Det dolda värdet (som döljs av det relativt

låga priset) hos smartphones, iPads, sneakers, t-shirts, Ikea-möbler, chokladkakor, bananer, kaffe osv. som produceras i det globala Syd och konsumeras av arbetare i det globala Nord kan vara högre än det värde som löntagarna i Nord skapat”. Författaren lägger fram ekonomiska beräkningar och ägnar mycket utrymme åt att resonera kring det fenomenet. Ytterst faller han tillbaka på den egyptiske-franske marxistiska ekonomen Samir Amin, vilken med Karl Marx ursprungliga värdelag som grund utvecklade lagen om globaliserat värde.

Men, om det här skulle stämma, vilka slutsatser kan vi dra? I vilken mån försvårar det solidariteten mellan arbetare i Nord och Syd? Ser vi det till och med som att arbetarna har skiljaktiga intressen, att de rent objektivt befinner sig på olika sidor om barrikaden? Är den grundläggande parollen ”Proletärer i alla länder förena er!” från Marx/Engels *Kommunistiska manifestet* (1848) idag förlegad? Jag är kritisk till att Lauesen inte betonar den intressegemenskap som trots allt finns i att arbetaren såväl i Nord som

Torkil Lauesen
I imperialismens kölvatten.
Sveriges roll i det imperialistiska systemet
Koloni förlag, 2024

Syd är underordnad i sin anställning, att man tvingas sälja sin arbetskraft för att överleva och har ett ringa inflytande och makt – att vi överallt i dagens värld är fjärran från en ekonomisk/socialistisk demokrati.

Däremot är det självklart att de djupa skillnaderna i frågan om lön och levnadsstandard mellan arbetare i Nord och Syd försvårar solidariteten. Därtill bör tilläggas att från 1980-talet – under nyliberalismens dominans – har delar av Nords arbetarklass på ett mer påtagligt sätt socialiserats in i det rådande systemet genom exempelvis innehav av aktier eller ägande av den egna bostaden. Vi ska dock ha i minne att det inte är någon helt ny situation utan att en avsevärd klyfta alltid existerat under kolonialismen och imperialismens epok mellan arbetaren i Nord och Syd. Ibland hävdas det också i det offentliga samtalet att arbetarklassen i Nord under flera decenniers tid drastiskt reducerats. Visst har den minskat något men framför allt har det skett en tydlig förskjutning inom själva klassen; tydligen färre industriarbetare men samtidigt betydligt fler arbetare inom den offentliga sektorn och idag främst inom den privata tjänstesektorn. Däremot kan vi nog vänta oss att fokus för framtida radikaliserings- och eruptioner i ökad grad kommer ha sitt ursprung i Syd. Redan idag är Via Campesina, bestående av småbönder och lantarbetare från en mängd länder – med bland annat starka brasilianska MST – utifrån en global måttstock den kanske mest imponerande organiseringen. Vi lever dessutom i en tid när snart runt hälften av alla industriarbetare antingen kommer från Kina eller Indien. Vem vet vad framtiden har i sitt sköte i form av avgörande mobiliseringar i dessa länder?

Kina

Ett annat matnyttigt inspel är Lauesens beskrivning av dagens Kina. Dels att dess kapitalistiska modell skiljer sig ganska mycket från västvärldens: "Vidare har Kina fortfa-

rande betydande statligt ägda industri- och tjänstesektorer, statlig kontroll över finans- och valutamarknaden via statliga banker och ingen privatägd mark: "Det har möjliggjort en övergripande ekonomisk planering och direkta politiska interventioner i det ekonomiska livet". Dessutom beskriver Lauesen hur USA pressas av att Kina nu även flyttar fram sina positioner i mer högteknologiska branscher: "Idag har problemet blivit allvarligt när oberoende kinesiska produkter vinner marknadsandelar inom elektronik, bioteknik, telekommunikationsnätverk, robotteknik, flygteknik och näthandel".

Slutligen beskriver Lauesen också väl hur dagens svenska imperialism är strukturerad: "År 2018 hade Sverige 3 103 transnationella företag 2,16 miljoner anställda: 1,5 miljoner anställda utomlands och 600 000 i Sverige... Enligt SCB arbetade 2018 ca 576 000 människor som lever i låglöneländer för dotterbolag till svenska företag". Dessutom påvisas fenomenet att företag som H&M – eller förvisso IKEA – inte har någon egen produktion i form av dotterbolag utan att allt är outsourcat, vilket får till konsekvens att det är svårare att ställa företaget till svars för de mycket undermåliga arbetsvillkoren. För H&M handlar det om att dess kläder framställs av 900 leverantörer i 1900 fabriker med sammanlagt 116 000 arbetare. 80 procent av denna produktion sker i Asien.

Torkil Lauesen har med de frågeställningar han reser gjort en ytterligt ambitiös ansats. Han tar sig dock vatten över huvudet när han ganska ingående försöker skildra den svenska arbetarrörelsens utveckling. Det är passager som i stort saknar framställningens övriga skärpa och utifrån bokens huvudsakliga ärende känns något överflödiga. Annars är det en synnerligen intressant bok, späckad av väsentlig kunskap och förståelse – inte minst passar den väl till kollektiva närmanden i form av studiecirklar. ■

Socialistiska
nyheter och
analyser

internationalen.se

Den globala högerextremismen med Trump och Putin i spetsen driver oss in i en ny epok av reaktion, nationalism och krig. Och detta när mänsklighetens alla resurser måste mobiliseras mot klimathot, försörjningskriser och folkfördrivning. Det är lätt att se framtiden mörk. Men samtidigt söker miljontals människor världen över rättvisa och demokratiska lösningar, håller emot det värsta och hjälps solidariskt åt mot översvämningar, bränder, svält och förtryck.

Visionen av jämlika samhällen med lika rättigheter för alla kan inte utplånas och söker sig olika uttryck. Vårt är demokratisk socialistisk självförvaltning där de arbetande och idag så ofta maktlösa människorna själva styr samhällsutvecklingen. Men hur ska det gå till? Var finns försöken? Vilka är möjligheterna och misstagen?

Veckotidningen Internationalen som publiceras av Socialistisk Politik startades för femtio år sedan som en internationalistisk och demokratisk socialistisk röst i den tidens vänsteruppsving. Sedan dess har världshistoria skrivits och livet förändrats. I föl, när presstödet avskaffades, övergick papperstidningen till tätare utgivning på nätet som **Internationalen.se** med nyheter, analyser, debatter, poddar och filmer. Dess

socialistiska grund är densamma, liksom strävan att i dialog med hela vänstern söka svar på nuets utmaningar.

Läs, lyssna, skriv och debattera i Internationalen.se för hela vänsterns framtid. Och supporta utgivningen ekonomiskt. Internationalen.se görs i huvudsak av ideella krafter men behöver alla socialisters stöd för teknik, plattformar och redaktionell stabilitet.

Tillsammans, mot högertider - för en kämpande socialistisk vänster!

SKRIV TILL INTERNATIONALEN:
intis@internationalen.se

STÖD INTERNATIONALEN genom SP:s
kampfond PG 39691 – 1 eller Swisha 123 052
4934

**BLI MÅNADSGIVARE FRÅN DITT EGET
BANKKONTO** konto 9960 3400 396 911
(kampfonden)

INTERNATIONAL DONATIONS:
Nordea IBAN SE3795000099603400396911
BIC/SWIFT NDEASESS
Organisationsnummer
802006-9434

Skribenter i detta nummer.

SALEH ABDELAZIZ är medlem i Kollektivet Jordens Fördömda.

DAVID CALNITSKY undervisar i sociologi vid Western University, Kanada.

CARL CASSEGÅRD är professor i sociologi, verksam vid Göteborgs universitet. Han har tillsammans med Håkan Thörn givit ut *I apokalypsens skugga: miljörelser och industrikapitalism 1870-2020* (2023). Medlem i Röda Rummetts redaktion.

SUSAN FERGUSON är en kanadensisk feministisk akademiker och aktivist, bosatt i USA.

ERIK HANSSON är kulturgeograf vid Uppsala universitet och disputerade med en uppmärksam avhandling om den svenska tiggeridebatten.

EVELINA JOHANSSON WILÉN är biträdande lektor i genusvetenskap och ingår i Röda rummetts redaktion.

TOIVO JOKKALA är journalist och politisk skribent. Han var verksam som miljö- och klimatpolitisk rådgivare i EU-parlamentets vänstergrupp GUE/NGL i Bryssel mellan 2020 och 2024. Dessförinnan, 2015-2020, var han chefredaktör för tidningen Arbetaren. Han har genom åren varit engagerad i fackföreningsrörelsen, miljörelsen och djurrättsrörelsen.

JOHAN ÖRESTIG KLING är sociolog och redaktionsmedlem i tidskriften Röda rummet. Tillsammans med Evelina Johansson Wilén, Lotte Schack och Carl Wilén är han redaktör för antologin *Samtida marxistisk teori* som utkommer på Daidalos förlag under hösten 2025.

ANDERS KARLSSON är ledarredaktör för Internationalen och ingår i Röda rummetts redaktion.

JACOB LIND är migrationsforskare vid Malmö universitet och är en del av ett forskningsprojekt om professionernas motstånd mot anmälningsplikten.

ANDREAS MALM är lektor i humanekologi vid Lunds universitet.

KARL MALMQVIST är lektor i sociologi vid Göteborgs Universitet. Hans forskning kretsar kring politiska emotioner, för närvarande främst inom miljörelsen och i "grön-gröna" konflikter på landsbygden.

EDDA MANGA är idéhistoriker och verksam vid Mångkulturellt centrum, Botkyrka.

IRENE MOLINA är professor i kulturgeografi vid Uppsala universitetet

MIKAEL OMSTEDT är doktorand i kulturgeografi och ingår i Röda rummetts redaktion.

JAKOB SANDBERG arbetar som kontakttolk i engelska och ryska, översätter facktexter och skönlitteratur från ryska och persiska samt sitter i Röda rummetts redaktion.

LOTTE SCHACK är doktorand i sociologi och skriver en avhandling om den svenska klimatrörelsen. Ingår i Röda Rummetts redaktion.

OVE SERNHED är professor emeritus vid Göteborgs universitet. Han har sedan 1980-talet forskat och publicerat på teman som rör modernitet, identitet, ungdomliga subkulturer, afro-amerikansk kultur och urban segregation.

HÅKAN THÖRN är professor i sociologi vid Göteborgs universitet. Hans senaste bok är *I apokalypsens skugga: miljörelser och industrikapitalism 1870-2020* (skriven tillsammans med Carl Cassegård). Medlem i Röda Rummetts redaktion.

TEEMU VAARAKALLIO skriver om säkerhets- och miljöfrågor.

CARL WILÉN är doktor i sociologi och ingår i Röda rummetts redaktion.

röda rummet.

Röda Rummet är Socialistisk Politikens kvartalstidskrift (tidskriften hette 1969–1996 *fjärde internationalen*). Utkommer med fyra nummer per år. Nummer 96 sedan starten 1997 (nummer 206 sedan 1969).

För innehållet i artiklarna ansvarar respektive författare.

Redaktionen: Peter Jervelycke Belfrage, Åsa Hjalms, Evelina Johansson Wilén, Patrik Vulkan, Carl Wilén, Martin Fahlgren, Johannes Jensen, Anders Karlsson, Jakob Sandberg, Johan Örestig, Lotte Schack, Håkan Thörn, Carl Cassegård, Ludvig Sunnemark, Mikael Omstedt och Mattias Börjesson.
Ansvarig utgivare: Anders Karlsson
Grafisk form: Ulf Östman & Patrik Vulkan
Omslagsfoto: AI - NoDerivs 2.0 Generic 2

Post till redaktionen: Box 7043, 402 31 Göteborg
E-post: rodarummet@hotmail.com
Prenumeration: 300 kronor för fyra nummer
Lösnummer: 100 kronor
Bankgiro: Tidskriftsföreningen Röda rummet BG 593-9962
Hemsida: www.rodarummet.org
Tryck: Trydells, 2025
Upplaga detta nummer: 650
ISSN: 1403-3844

I DETTA NUMMER

>4

*Palestinas kamp och
fossilkapitalets förödelse*

>10

Andreas Malm svarar läsarna

>12

Social reproduktion och tid

>17

*Kampen om medborgarnas
känsloliv*

>21

Samhällskritikens förutsättningar

>24

*Möten med
Carl-Göran Ekerwald*

>27

*Intimitet och politik i Knausgårds
Min kamp*

>38

*Den amerikanska vänsterns
wokekrig*

>45

En marxistisk teori om DOGE

>48

*Vart går Palestinarörelsen
på universiteten?*

>55

Allt värdera omsorg

>59

Den röda tråden

**röda
rummet.**
socialistisk
teoretisk
tidskrift